

УКРАЇНА
ДОНЕЦЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «ДОНЕЦЬКИЙ ОБЛАСНИЙ НАВЧАЛЬНО-
МЕТОДИЧНИЙ ЦЕНТР ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ СИСТЕМИ ОСВІТИ»

вул. Батюка, 20, м. Слов'янськ, Донецька область, 84116 E-mail: dnmcps@ukr.net, код ЄДРПОУ 38844604

16.08.2021 № 01/03-177

Керівникам органів управління освітою міських рад, райдержадміністрацій, ТГ, військово-цивільних адміністрацій, завідувачам (директорам) методичних служб міст, районів, ТГ, директорам (завідувачам) центрів практичної психології і соціальної роботи, центрів професійного розвитку педагогічних працівників, керівникам ЗДО, ЗЗСО, закладів позашкільної освіти

Пріоритетні напрями діяльності психологічної служби у системі освіти Донецької області на 2021-2022 навчальний рік: методичні матеріали та рекомендації

З метою реалізації статті 76 Закону України «Про освіту», відповідно до наказу МОНУ від 22.05.2018 №509 «Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України», листа МОНУ від 16.07.2021 №1/9-363 «Про пріоритетні напрями роботи психологічної служби у системі освіти у 2021/2022 н.р.» Донецький обласний навчально-методичний центр психологічної служби системи освіти надсилає аналітичні матеріали про стан розвитку та пріоритетні напрями діяльності психологічної служби у системі освіти Донецької області на 2021-2022 навчальний рік: методичні матеріали та рекомендації (додаток).

Для організації належного психологічного, соціально-педагогічного супроводу учасників освітнього процесу у 2021–2022 навчальному році Міністерство освіти і науки України та департамент освіти і науки Донецької

облдержадміністрації рекомендують керівникам управлінь (відділів) освіти міських рад і райдержадміністрацій, ТГ, ВЦА та закладів освіти:

- вивчити детально ситуацію щодо кадрового забезпечення фахівців психологічної служби в закладах освіти області станом на 01.06.2021 року
- сприяти стовідсотковому забезпеченню практичними психологами і соціальними педагогами закладів освіти, центрів практичної психології та соціальної роботи, центрів професійного розвитку педагогічних працівників та спеціалістами (методистами) відділів (управлінь) освіти, які координують діяльність психологічної служби на рівні ТГ Донецької області;
- звернути увагу, що згідно зі ст. 26 Закону України «Про освіту» керівник закладу освіти здійснює безпосереднє управління закладом та, відповідно до наказу МОНУ від 06.12.2010 №1205 «Про затвердження Типових штатних нормативів закладів загальної середньої освіти», має право змінювати штати окремих структурних підрозділів або вводити посади, а саме у разі виробничої необхідності за рахунок спеціального фонду закладами загальної середньої освіти можуть бути введені додаткові посади;
- покращити методичне забезпечення діяльності працівників психологічної служби, зокрема і в закладах освіти новостворених територіальних громад;
- керівникам психологічних служб ТГ довести до керівників закладів освіти інформацію про нормативно-правові засади діяльності практичних психологів та соціальних педагогів закладів освіти, розподілення робочого часу та сприяти забезпеченню фахівців робочими кабінетами, комп'ютерною технікою.

З повагою,
в. о. директора

Н. В. Лугінець

**Пріоритетні напрями діяльності
психологічної служби у системі освіти
Донецької області на 2021-2022 навчальний рік:
методичні матеріали та рекомендації**

Укладачі:

*Лугінець Н.В., в.о. директора КЗ ДНМЦ ПС
Скиба О. Ю., методист КЗ ДНМЦ ПС
Сафонова О.В., методист КЗ ДНМЦ ПС
Павлівська І.М., методист КЗ ДНМЦ ПС
Шамардіна А.В., методист КЗ ДНМЦ ПС
Матушенко О.А., методист КЗ ДНМЦ ПС*

Зміст

I. Стан забезпеченості фахівцями та розвиток психологічної служби Донецької області (Лугінець Н.В., Скиба О.Ю.)	4
II. Алгоритм організації професійної діяльності працівників психологічної служби у закладах/установах освіти під час карантину (Лугінець Н.В.)	14
III. Профілактика безпритульності та бездоглядності серед учнів та учнівської молоді (Шамардіна А.В.)	27
IV. Профілактика ВІЛ/СНІД серед учнів та учнівської молоді в закладах освіти (Шамардіна А.В.)	30
V. Профілактика правопорушень серед учнів та учнівської молоді (Павлівська І.М.)	33
VI. Удосконалення роботи щодо запобігання самогубств серед здобувачів освіти (Матушенко О.А.)	40
VII. Запобігання та протидія насильству в закладах освіти (Сафонова О.В.)	50
VIII. Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, виховання гендерної культури та гендерної рівності в системі освіти (Сафонова О.В.)	59
IX. Профілактика та виявлення булінгу (цькування) в закладах освіти (Павлівська І.М.)	63
X. Впровадження відновного підходу та створення Шкільних служб порозуміння з метою профілактики і розв'язання конфліктів в закладах освіти (Шамардіна А.В.)	74
XI. Протидія торгівлі людьми (Сафонова О.В.)	79
XII. Професійна орієнтація та психолого-педагогічний супровід учнівської молоді у закладах освіти (Матушенко О.А.)	85
XIII. Стан та проблеми надання психологічної допомоги суб'єктам освіти в умовах ООС в закладах освіти Донецької області, що знаходяться на лінії зіткнення. Підтримка та інтеграція здобувачів освіти зі статусом внутрішньо переміщених осіб (Скиба О.Ю., Сафонова О.В.)	94
XIV. Психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами. Розвиток інклюзивної освіти в закладах освіти Донецької області (Скиба О.Ю.)	104

I. Стан забезпеченості фахівцями та розвиток психологічної служби області.

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 22.05.2018 року №509 «Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України» та з метою реалізації статті 76 Закону України «Про освіту» психологічна служба у системі освіти України забезпечує своєчасне і систематичне вивчення психофізичного розвитку здобувачів освіти, мотивів їх поведінки і діяльності з урахуванням вікових, інтелектуальних, фізичних, гендерних та інших індивідуальних особливостей, сприяє створенню умов для виконання освітніх і виховних завдань закладів освіти, соціального та інтелектуального розвитку здобувачів освіти, охорони психічного здоров'я, надання психологічної та соціально-педагогічної підтримки всім учасникам освітнього процесу відповідно до цілей та завдань системи освіти. Діяльність психологічної служби у системі освіти України здійснюється практичними психологами, соціальними педагогами, методистами та директорами (завідувачами) навчально-методичних кабінетів/центрів/лабораторій.

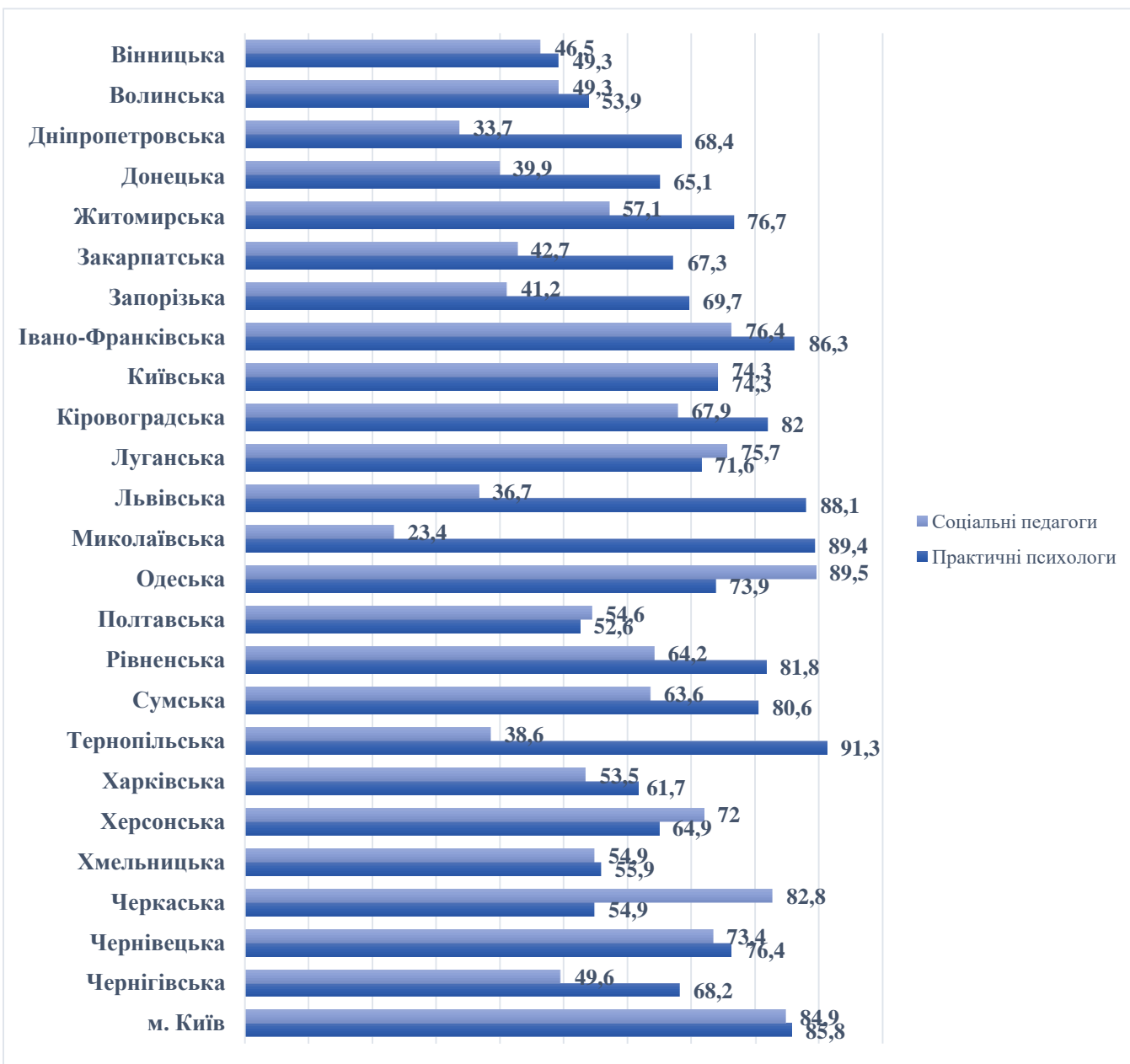
Події останніх років, які відбуваються в Україні, вкрай складна соціально-політична ситуація у суспільстві, заходи з протидії пандемії – впливають на організацію освітнього процесу та підкреслюють необхідність соціально-психологічного захисту і надання своєчасної, систематичної психологічної допомоги всім учасникам освітнього процесу.

Завдання психологічної служби Донецької області визначаються відповідно до стратегії розвитку системи освіти України й водночас залежать від особливостей регіональної політики, ситуації, яка складається в регіоні та трансформується відповідно до змін у нормативно-правовій базі.

Наразі, першочерговим завданням працівників психологічної служби є пошук дієвих засобів і методів профілактичної, корекційної, просвітницької та розв'язкової роботи. У зв'язку з цим, суттєво підвищується роль та значення професійної діяльності працівників психологічної служби у системі освіти (практичних психологів, соціальних педагогів). Враховуючи вищезазначене, необхідна тісна взаємодія керівників закладів і установ освіти та фахівців психологічної служби для подолання негативних психологічних наслідків подій (стресові та посттравматичні стани тощо), що відбуваються в країні, для всіх учасників освітнього процесу.

Відповідно до листа МОНУ від 16.07.2021 №1/9-363 «Про пріоритетні напрями роботи психологічної служби у системі освіти у 2021/2022 н. р.» в

результаті аналізу даних, в Донецькій області спостерігається позитивна динаміка до збільшення кількості працівників психологічної служби та виокремлений відсоток забезпеченості закладів освіти фахівцями психологічної служби (у ставках) відповідно до потреби у 2020/2021 н. р. Дані зазначені у розрізі областей:

Мал. 1

Варто зазначити, що показник забезпеченості закладів освіти посадами соціальних педагогів значно нижчий, ніж показник забезпеченості посадами практичних психологів.

Отже, відповідно звертаємо увагу та переконливо просимо керівників управлінь (відділів) освіти вжити заходів для стовідсоткового забезпечення

закладів освіти практичними психологами, соціальними педагогами, фахівцями, на яких покладені обов'язки по координації роботи психологічної служби територіальної громади та забезпечення ставками практичного психолога і соціального педагога у закладах освіти відповідно до нормативної потреби для організації належного психологічного, соціально-педагогічного супроводу учасників освітнього процесу.

Структура психологічної служби Донецької області:

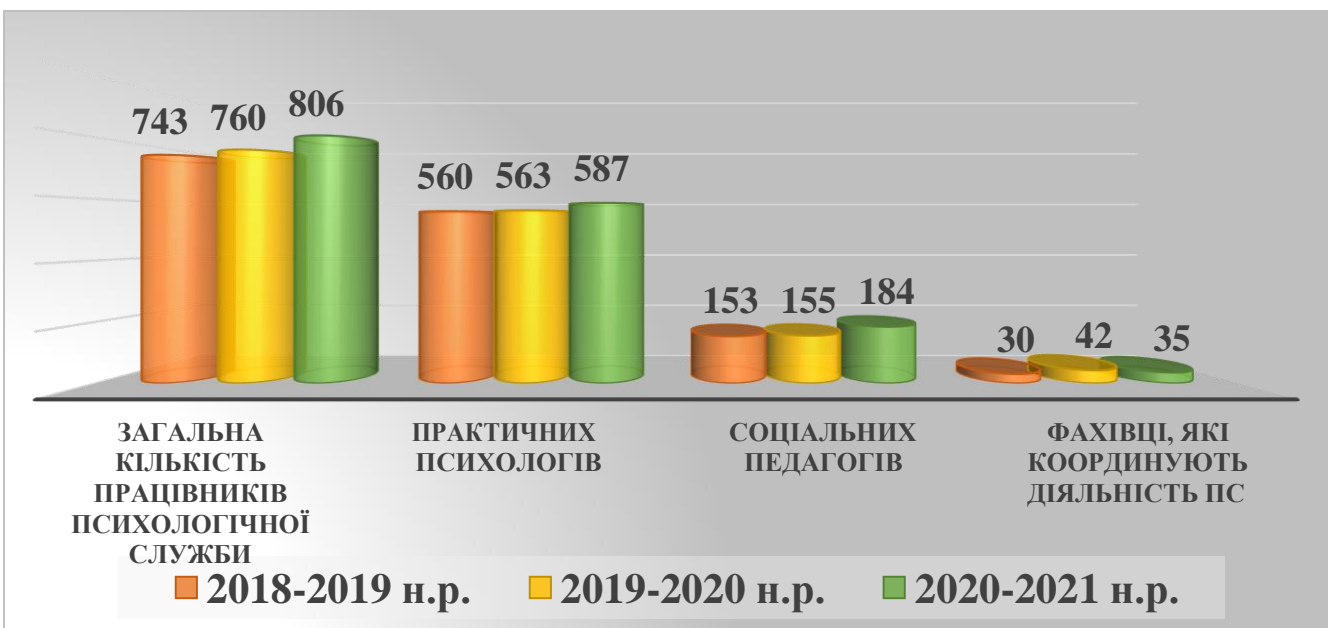
Мал. 2

За результатами аналізу даних, які надійшли від фахівців психологічної служби 46 територіальних громад (далі – ТГ) та закладів обласної комунальної власності Донецької області у 2020-2021 навчальному році кількість фахівців психологічної служби становила – **806 осіб**, з них:

- практичних психологів – **587 осіб**;
- соціальних педагогів – **184 особи**;
- фахівців, які координують діяльність психологічної служби – **35 осіб**, з них методистів та фахівців центрів практичної психології і соціальної роботи – 22 особи, психологів центрів професійного розвитку педагогічних працівників – 13 осіб.

Забезпеченість фахівцями психологічної служби в закладах освіти має позитивну тенденцію до збільшення, загалом чисельність фахівців збільшилась

у порівнянні з минулим навчальним роком на **46 осіб**.

Мал. 3

З 2018 по 2021 роки загальна кількість фахівців психологічної служби Донецької області зросла на 63 особи: кількість практичних психологів – на 27 осіб, соціальних педагогів – на 31 особу, методистів (фахівців відділів освіти, ЦППСР, ЦПРПП, які координують діяльність психологічної служби) – на 5 осіб:

- У 2018-2019 н. р. фахівців психологічної служби налічувалось 743 особи, з них: практичних психологів – 560 осіб, соціальних педагогів – 153 особи, методистів (фахівців відділів освіти, ЦППСР, які координують діяльність психологічної служби) – 30 осіб.
- У 2019-2020 н. р. фахівців психологічної служби налічувалось 760 осіб, з них: практичних психологів – 563 особи, соціальних педагогів – 155 осіб, методистів (фахівців відділів освіти, ЦППСР, які координують діяльність психологічної служби) – 42 особи.
- У 2020-2021 н. р. фахівців психологічної служби налічується 806 осіб, з них: практичних психологів – 587 осіб, соціальних педагогів – 184 особи, методистів (фахівців відділів освіти, ЦППСР, ЦПРПП, які координують діяльність психологічної служби) – 35 осіб.

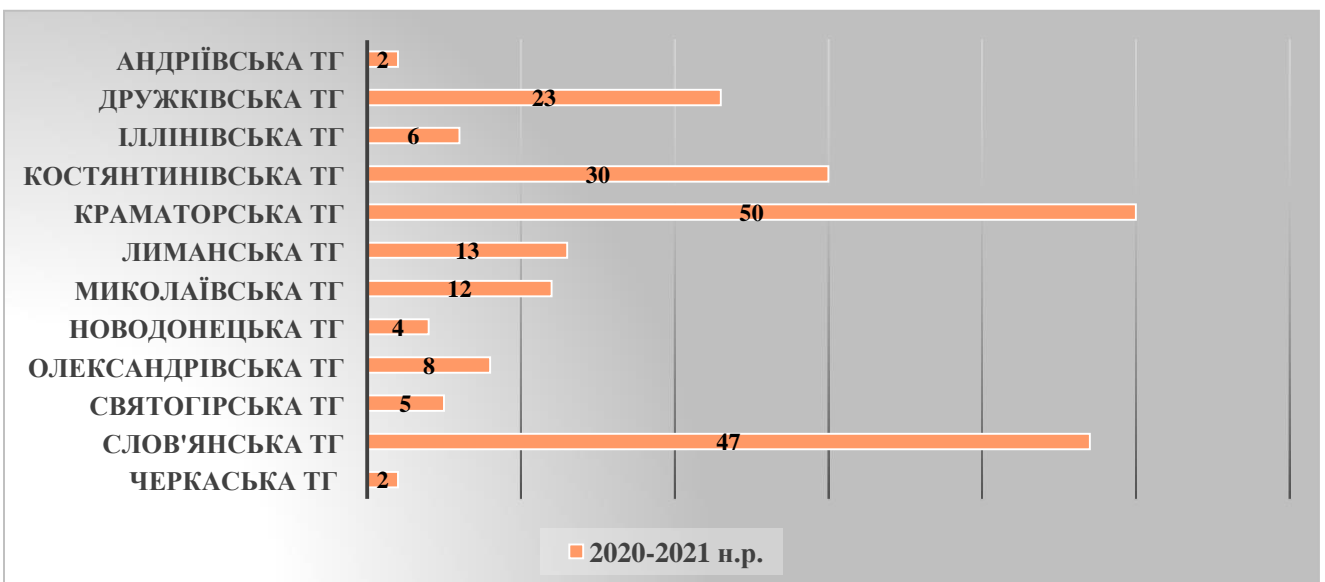
В області **продовжують** функціонувати **4 центри** практичної психології і соціальної роботи:

- ✓ **Костянтинівська ТГ** (4 особи),
- ✓ **Лиманська ТГ** (3 особи),
- ✓ **Маріупольська ТГ** (2 особи),
- ✓ **Бахмутська ТГ** (3 особи).

У зв'язку з об'єднанням міст, сіл, селищ області у територіальні громади, реорганізацією підпорядкованих районних (міських) науково-методичних центрів (кабінетів) – у **15 територіальних громадах** були створені центри професійного розвитку педагогічних працівників, а саме у: Дружківській ТГ, Краматорській ТГ, Олександрівській ТГ, Бахмутській ТГ, Торецькій ТГ, Авдіївській ТГ, Білозерській ТГ, Добропільській ТГ, Курахівській ТГ, Мар'їнській ТГ, Мирноградській ТГ, Очеретинській ТГ, Покровській ТГ, Мангушській ТГ, Вугледарській ТГ, в яких введені посади та налічується **13 психологів** (консультантів), на яких покладені обов'язки по координації роботи психологічної служби ТГ.

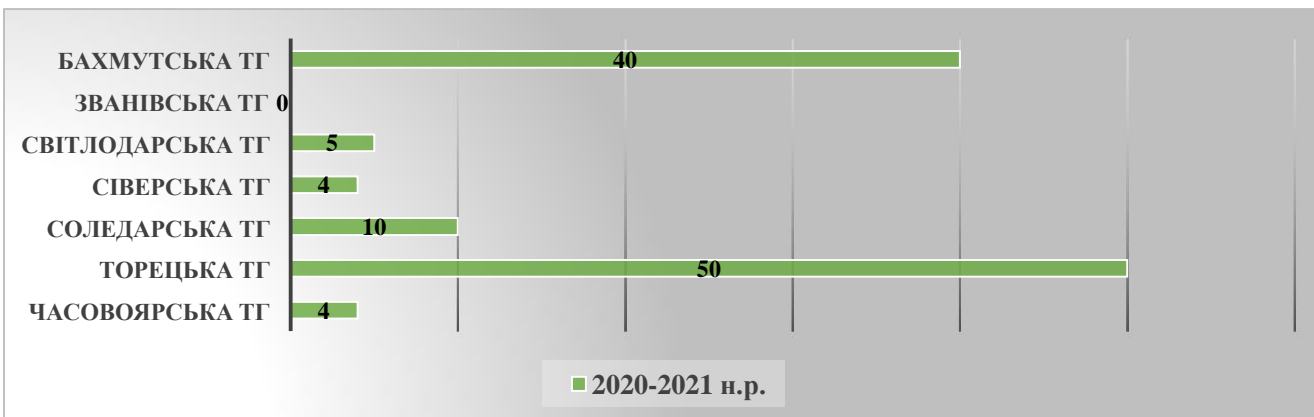
На жаль, у таких ТГ області, як: Андріївська, Іллінівська, Миколаївська, Новодонецька, Святогірська, Черкаська, Званівська, Світлодарська, Сіверська, Соледарська, Часовоярська, Гродівська, Криворізька, Удачненська, Шахівська, Кальчицька, Сартанська, Нікольська, Мирненська, Волноваська, Комарська, Ольгинська, Старомлинівська, Хлібодарівська – ставки спеціалістів (методистів) відділів (управлінь) освіти/ психолога центру професійного розвитку педагогічних працівників, на яких покладені обов'язки по координації роботи психологічної служби ТГ, взагалі **не введені**.

Загальна кількість фахівців психологічної служби у **Краматорському районі** області:

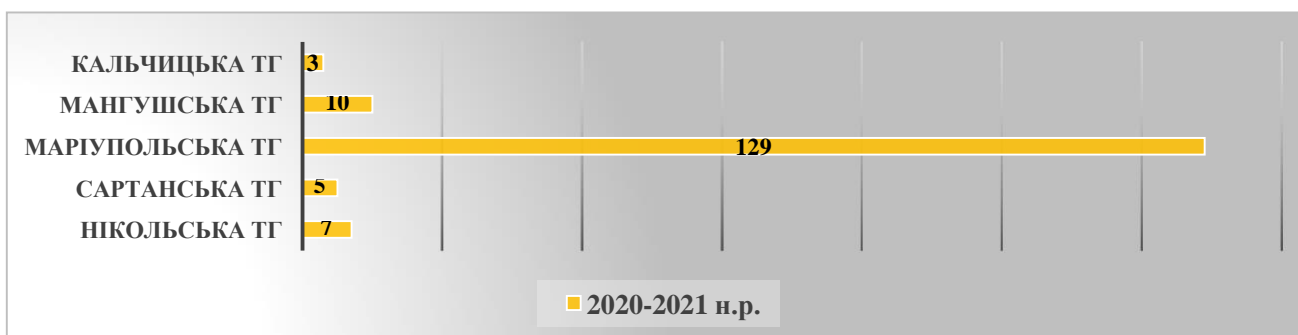
Мал. 4

Загальна кількість фахівців психологічної служби у **Бахмутському районі** області:

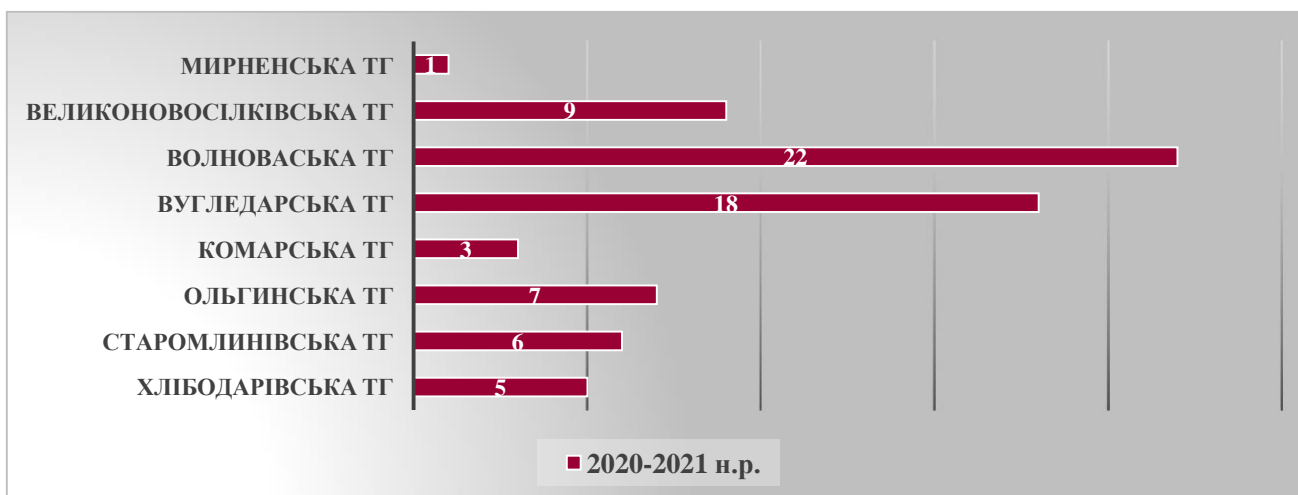
Мал. 5

Загальна кількість фахівців психологічної служби у **Маріупольському районі** області:

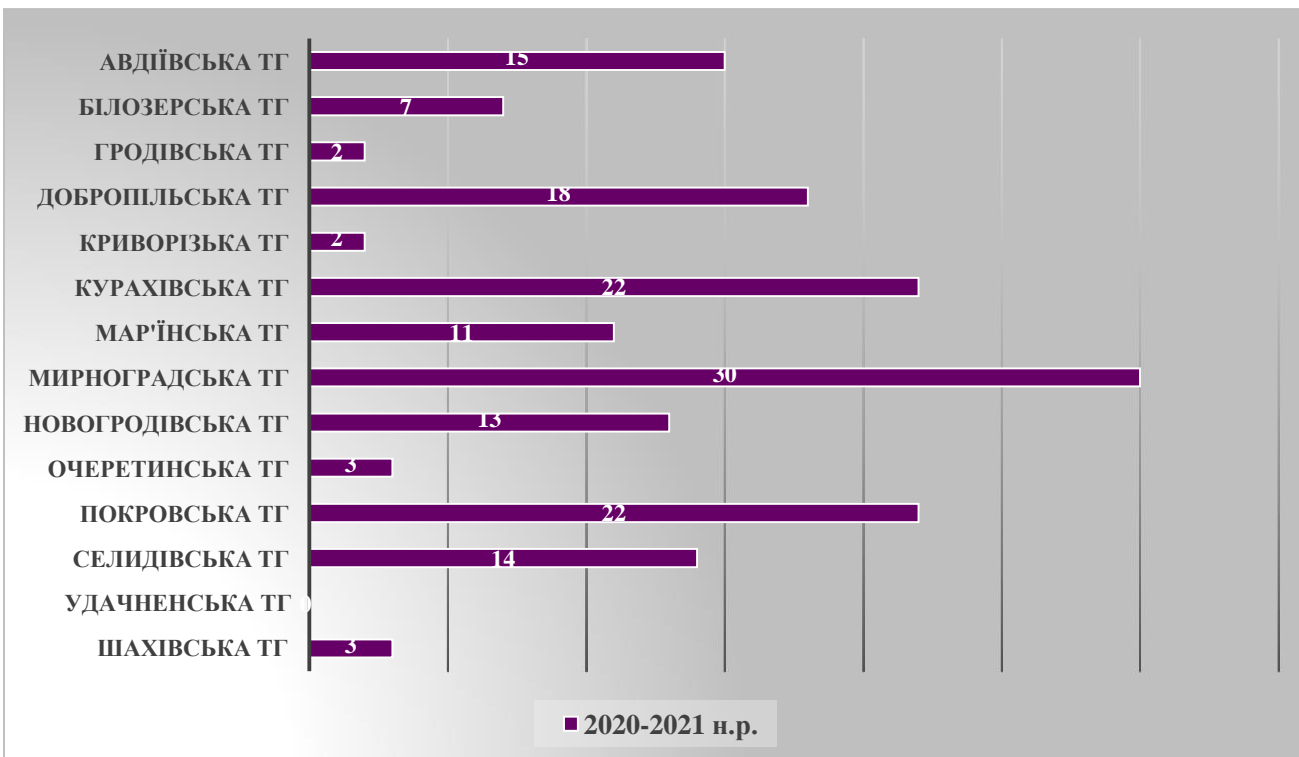
Мал. 6

Загальна кількість фахівців психологічної служби у **Волноваському районі** області:

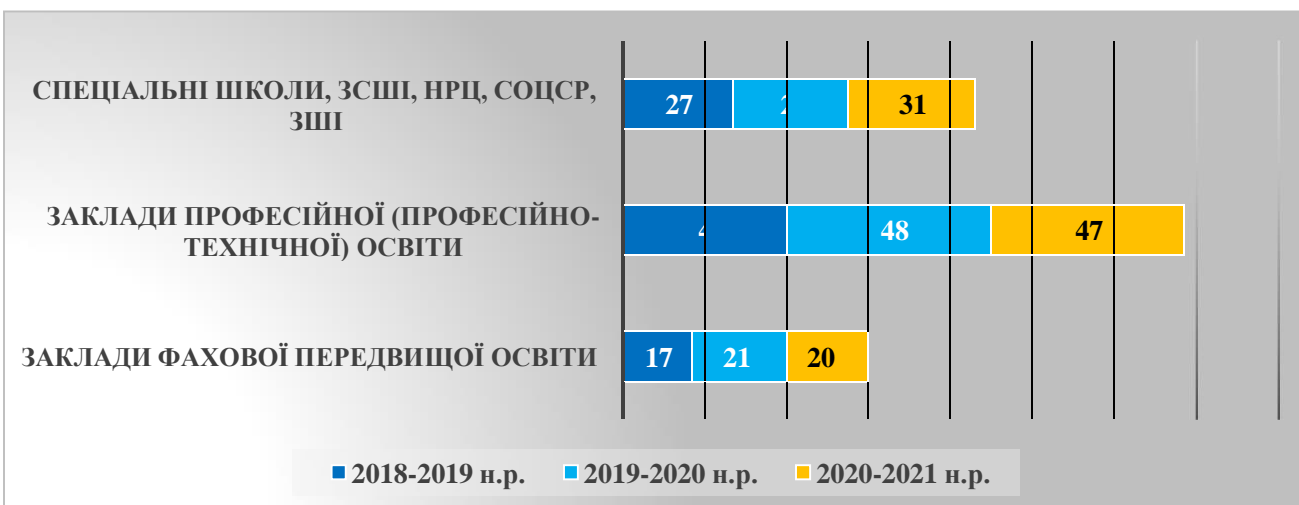
Мал. 7

Загальна кількість фахівців психологічної служби у **Покровському районі** області:

Мал. 8

Загальна кількість фахівців психологічної служби у **закладах освіти обласної комунальної власності**:

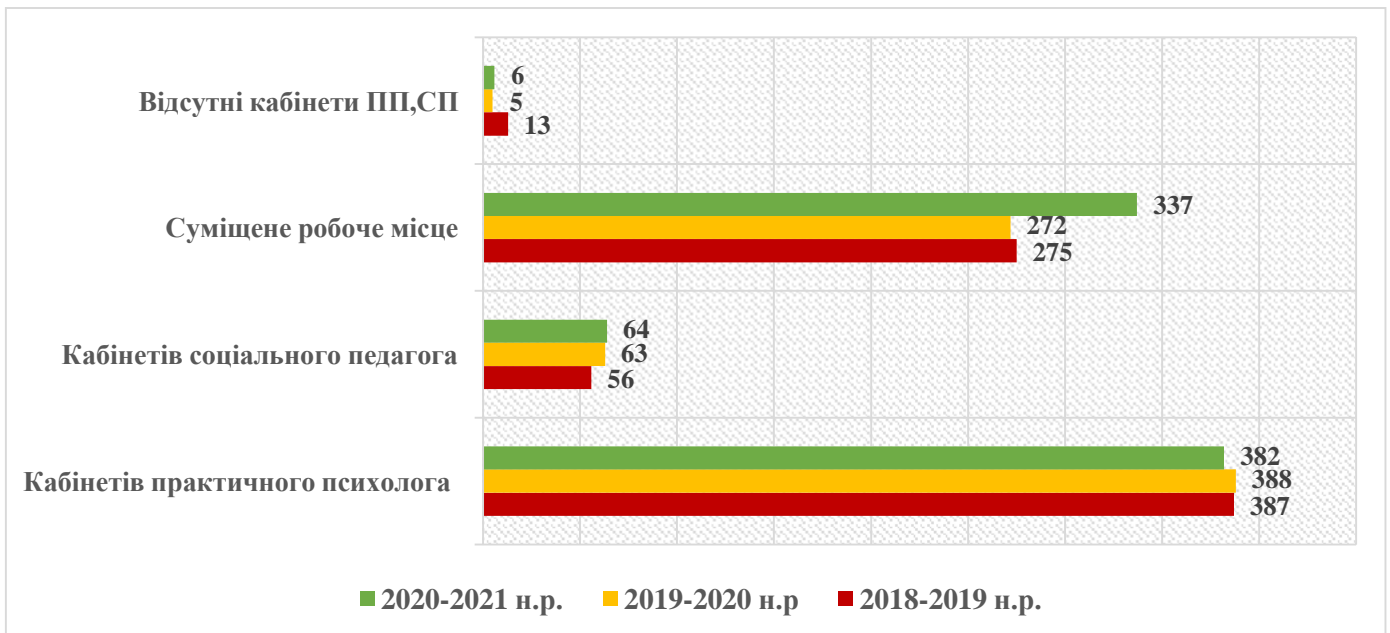
Мал. 9

Заслуговують на схвалення керівники закладів обласної комунальної власності щодо стану збереження ставок фахівців психологічної служби закладів освіти, особливо, керівники навчально-реабілітаційних центрів, санаторно-оздоровчого центру соціальної реабілітації, спеціальних шкіл,

загальноосвітніх санаторних шкіл-інтернатів і щодо стану збереження, і щодо збільшення кількості фахівців психологічної служби закладів освіти.

*Звертаємо увагу, що для організації належного психологічного, соціально-педагогічного супроводу учасників освітнього процесу у новому навчальному році місцевим органам управління освітою, керівникам закладів освіти необхідно вжити заходів щодо **стовідсоткового забезпечення** закладів освіти практичними психологами та соціальними педагогами відповідно до нормативної потреби.*

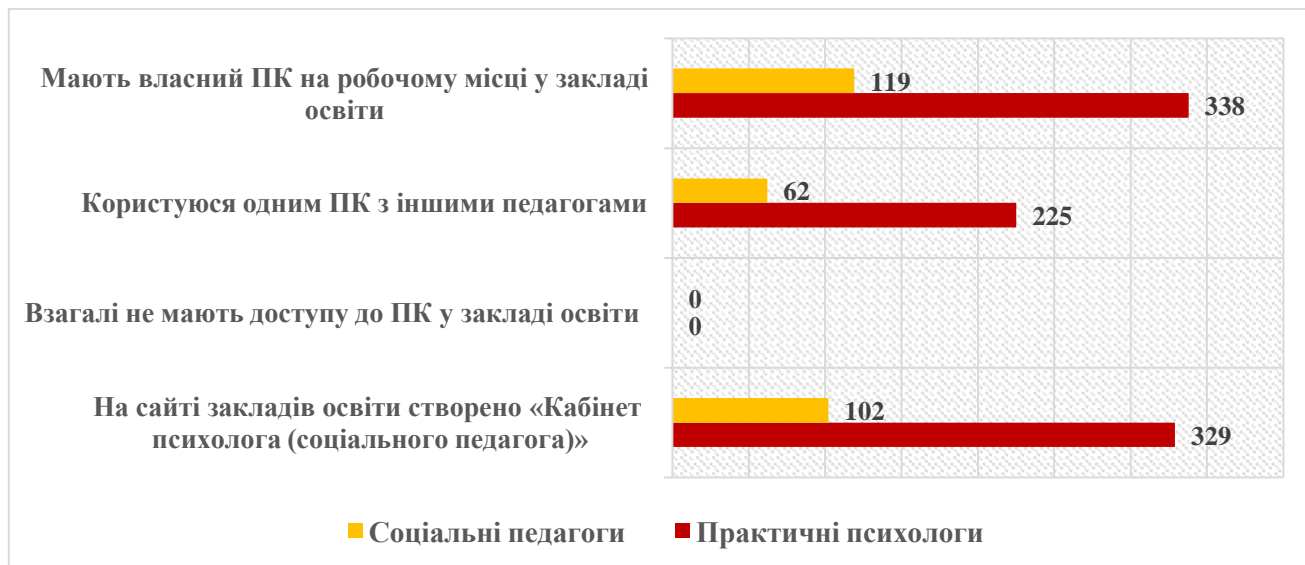
Забезпеченість фахівців психологічної служби кабінетами у порівнянні декількох років становить:

Мал. 10

Отже, варто зазначити, що збільшення працівників психологічної служби на сьогодні є позитивною тенденцією, однак виникає проблема забезпечення фахівців психологічної служби окремим робочим місцем для ефективного здійснення психологічного супроводу.

Забезпеченість фахівців психологічної служби технічним обладнанням у 2020-2021 навчальному році:

Мал. 11

Звертаємо увагу, що для організації належного психологічного, соціально-педагогічного супроводу учасників освітнього процесу у новому навчальному році місцевим органам управління освітою, керівникам закладів освіти необхідно вжити заходів щодо забезпечення комп'ютерною технікою фахівців психологічної служби, а також створити належні матеріальні та технічні умови для ефективної реалізації пріоритетних напрямів роботи, забезпечити інформаційно-комунікаційними технологіями, підключенням до мережі Інтернет, запровадити на сайті закладу освіти сторінки «Кабінет психолога/соціального педагога».

Діяльність фахівців психологічної служби з усіма учасниками освітнього процесу за напрямками роботи у 2020/2021 навчальному році:

Напрями роботи	Індивідуальна діагностика, охоплено осіб	Групова діагностика, соціально-психологічні/	Консультування (індивідуальне) охоплено осіб	Консультування (групове) охоплено осіб	Профілактика (індивідуальна), охоплено осіб	Профілактика (групова) охоплено осіб	Корекційна (індивідуальна), охоплено осіб	Корекційна (групова), охоплено осіб	Навчальна діяльність (охоплено осіб)	Проведення дільових ігор, тренінгів, охоплено	Зв'язки з громадськістю, охоплено осіб	Просвіта, охоплено осіб
З дітьми												
практичні психологи	23634	99267	14499	43875	17579	102370	7457	35885	7112	46775	11990	114431
соціальні педагоги	3924	17279	7052	13667	4745	35968	1347	4677	1283	12729	6596	40705
З батьками												
практичні психологи	3711	10933	11292	21654	3660	36319	606	860	894	4559	1878	73267
соціальні педагоги	878	1403	4463	5632	1437	7675	298	363	554	1161	855	18511

З педагогами												
практичні психологи	2418	6939	9186	10762	2138	18482	453	1328	671	8256	1406	13744
соціальні педагоги	415	1296	2459	2984	768	3466	177	278	122	1791	1082	4094

Враховуючі вищезазначені показники, надані фахівцями психологічної служби у 2020/2021 навчальному році, зазначаємо, що за напрямками роботи такими як: групова діагностика, профілактика, просвіта – охоплено лише до 60% здобувачів освіти, інші показники значно нижче та не добігають навіть до 10%. Звертаємо увагу на необхідність посилення роботи та підвищення показників діяльності фахівців психологічних служб закладів освіти у всіх напрямках, особливо, в таких як: корекційна робота, індивідуальна діагностика, консультування.

Отже, звертаємо увагу керівників управлінь (відділів) освіти, керівників закладів освіти усіх типів та форм власності на необхідність вжиття заходів у 2021-2022 навчальному році щодо:

- ✓ *стовідсоткового забезпечення закладів освіти практичними психологами, соціальними педагогами;*
- ✓ *забезпечення ставками практичного психолога і соціального педагога у закладах освіти відповідно до нормативної потреби;*
- ✓ *стовідсоткового забезпечення фахівців психологічної служби закладів освіти кабінетами;*
- ✓ *забезпечення фахівців психологічної служби закладів освіти інформаційно-комунікаційними технологіями, Інтернетом;*
- ✓ *покращення методичного та технічного забезпечення діяльності працівників психологічної служби, в тому числі, і в закладах освіти новостворених територіальних громад;*
- ✓ *проведення Всеукраїнського конкурсу авторських програм практичних психологів і соціальних педагогів «Нові технології у новій школі» у номінації «Просвітницькі програми»;*
- ✓ *запровадження на сайті закладу освіти сторінки «Кабінет психолога/соціального педагога» та онлайн-консультування;*
- ✓ *впровадження факультативних курсів, гуртків психологічного та соціально-педагогічного спрямування, «годин психолога»;*
- ✓ *здійснення профілактичних заходів у закладах освіти щодо зниження рівня вживання алкоголю та психоактивних,*

наркотичних речовин серед учнів та учнівської молоді;

- ✓ *проведення просвітницько-профілактичних заходів щодо підвищення рівня знань учасників освітнього процесу з питань сексуальності людини, статевого виховання, ВІЛ/СНІДУ тощо;*
- ✓ *посилення профілактичної роботи з подолання правопорушень, злочинності серед неповнолітніх,*
- ✓ *забезпечення захисту прав і свобод дітей, створення безпечного освітнього середовища (запобігання та протидії насильству, торгівлі людьми тощо);*
- ✓ *впровадження шкільних служб порозуміння в закладах освіти;*
- ✓ *проведення заходів з профілактики та корекції суїцидальної поведінки серед здобувачів освіти;*
- ✓ *надання психологічної допомоги суб'єктам освіти в умовах ООС, підтримка та інтеграція ВПО;*
- ✓ *забезпечення психологічного і соціально-педагогічного супроводу інклюзивного навчання дітям з особливими освітніми потребами, консультативної та просвітницької роботи з батьками*
- ✓ *проведення просвітницько-профілактичних заходів з учасниками освітнього процесу щодо медіаграмотності, медіазахисту та цифрової гігієни.*

II. Алгоритм організації професійної діяльності працівників психологічної служби у закладах/установах освіти під час карантину.

Сьогодення передбачає перезавантаження української освіти з оновленням наявного алгоритму професійної діяльності та переглядом методології роботи з учнями, батьками, вчителями; зміну акцентів та пріоритетів з процесу на результат із використанням ефективних методів практичної психології та соціальної педагогіки/роботи. У зв'язку з цим, суттєво підвищується роль та значення професійної діяльності працівників психологічної служби у системі освіти (практичних психологів, соціальних педагогів та методистів). Саме психологічна служба покликана навчити як жити в злагоді з самим собою та з іншими, і як вступати в стосунки зі світом, щоб життя приносило задоволення. Тому **першочерговим завданням працівників психологічної служби є пошук дієвих засобів методів**

профілактичної, корекційної, просвітницької та розвиткової роботи.

Україна переживає складну соціально-політичну ситуацію. Останнім часом увага світу прикута до масового розповсюдження гострої респіраторної хвороби, спричиненої корона вірусом COVID-19. На цей час в результаті подовження терміну карантину в країні продовжують мати місце обмеження ресурсів для населення, зниження активності та соціальних контактів, що не може не впливати на психічне самопочуття людей. Така ситуація виявилася стресовою для усіх учасників освітнього процесу.

Таким чином, актуальним завданням в діяльності керівників закладів освіти усіх типів є сприяння організації ефективної роботи працівників психологічної служби в період карантину. Зростає необхідність свідомої активності керівників закладів освіти, спрямованої на підтримку, регулювання і формування здорового соціально-психологічного клімату у педагогічному колективі та закладі в цілому. Тому необхідна тісна взаємодія керівника навчального закладу освіти та фахівців психологічної служби для подолання негативних психологічних наслідків подій (стресові та посттравматичні стани тощо), що відбуваються в країні, для всіх учасників освітнього процесу.

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України «Про організаційні заходи для запобігання поширення коронавірусу COVID-19» від 16.03.2020 року №406; Положення про психологічну службу у системі освіти України, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 22.05.2018 року №509, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 31 липня 2018 р. за № 885/32337; листа Міністерства освіти і науки України від 24.07.2019 року №1/9-477 «Про типову документацію працівників психологічної служби у системі освіти України», листа Міністерства освіти і науки України від 16.07.2021 року №1/9-363 «Про пріоритетні напрями роботи психологічної служби у системі освіти у 2021/2022 н. р.» **важливими завданнями** в роботі працівників психологічної служби з учасниками освітнього процесу, і, в першу чергу, зі здобувачами освіти **в період карантину та самоізоляції є:**

- 1. Зниження рівня тривоги, страхів, паніки.**
- 2. Підвищення рівня стресостійкості та підтримка емоційної рівноваги.**
- 3. Запобігання соціальним ризикам серед дітей та підлітків, які перебувають вдома без догляду дорослих.**

Також, враховуючи підвищений попит на послуги працівників психологічної служби з означених вище питань, важливим є **збереження емоційного, психічного та фізичного здоров'я самих фахівців**. Адже, надати ефективну і своєчасну фахову допомогу іншим можливо тільки за умови знаходження в ресурсному стані за усіма критеріями професійного здоров'я. Необхідно бути впевненими у тому, що ви спроможні допомагати іншим як фізично, так і емоційно. Згідно з міжнародними стандартами надання першої психологічної допомоги, відповідальне надання допомоги також означає піклування і про власне здоров'я та благополуччя.

Для забезпечення належних результатів та вимог до професійної діяльності, з урахуванням вищезгаданого, а також ґрунтуючись на стандартах відновлювальної поведінки в стресових ситуаціях та адаптувавши їх в контексті вимог до професійної діяльності працівників психологічної служби у системі освіти, **фахівцям важливо дотримуватися рекомендацій щодо організації професійної діяльності в умовах карантину, а саме:**

1. Працюючи дистанційно (у гнучкому режимі роботи), дотримуйтесь звичного алгоритму організації робочого часу та адаптуйте план роботи на період карантину.

1.1. На основі річного плану роботи складіть адаптований план роботи на період карантину з чітким визначенням термінів виконання та цільових груп, а також з урахуванням особливих вимог щодо здійснення окремих функціональних напрямів роботи працівників психологічної служби у системі освіти.

Наголошуємо на тому, що в адаптований план роботи можуть бути включені заходи з таких розділів річних планів роботи працівників психологічної служби: «Консультування», «Просвіта», «Зв'язки з громадськістю» (окремі можливі для виконання в дистанційному режимі заходи з відповідного розділу у плані роботи соціального педагога та практичного психолога), «Навчальна діяльність» (окрім програм, які передбачають тренінгову форму роботи та містять вправи, які не рекомендується проводити з дітьми в онлайн-режимі з метою запобігання ризиків психологічного травмування), «Інше (організаційно-методична функція, зв'язки з громадськістю)». Також, до адаптованого плану роботи можуть бути включені заплановані для проведення «Години психолога» (за умови наявності як у працівників психологічної служби, так і в учасників освітнього процесу можливостей використання онлайн-ресурсів для дистанційного навчання), окрім тих, які включають діагностичну або корекційно-розвиткову складову.

Щодо заходів з розділу «Профілактика», на розсуд працівників психологічної служби, в адаптований план роботи можуть бути включені тільки ті форми роботи, які мають на меті формування навичок безпечної поведінки та можуть бути проведені з цільовими групами у форматі кінолекторію чи відеопрактикуму/ онлайн-практикуму з обов'язковою рефлексією від учасників освітнього процесу за результатами заняття.

Враховуючи особливі вимоги щодо здійснення діагностичної, корекційно-розвиткової та окремих форм профілактичної роботи (у т.ч. розвиток соціальних навичок), які потребують безпосереднього контакту зі здобувачами освіти та дотримання етичних принципів, зокрема, невторчання сторонніх осіб, конфіденційності та інших, ці заходи не можуть бути проведені у дистанційному режимі, якщо порушуються вищезазначені вимоги!

Виняток серед видів діагностичної роботи можуть становити онлайн-опитування та/або онлайн-анкетування загального змісту. Наприклад, з метою: вивчення актуального емоційного стану здобувачів освіти, їх батьків, педагогічних працівників (планують практичні психологи окремо для кожної цільової групи) та працівників психологічної служби (планують працівники Центрів психологічної служби); з'ясування інформаційних потреб учасників освітнього процесу з питань, які входять у межі повноважень та компетенції працівників психологічної служби (загальне опитування у співпраці практичного психолога і соціального педагога) та потреб працівників психологічної служби (планують працівники Центрів психологічної служби); щодо обізнаності учасників освітнього процесу у можливостях отримання допомоги на «гарячих лініях» громадських організацій, у т.ч. з питань захисту прав дитини, запобігання ризиків потрапляння у ризиковані ситуації тощо (планують соціальні педагоги). При цьому, такі опитування рекомендовано організувати за допомогою Google-форм з метою дотримання принципу конфіденційності та предметності надання допомоги за результатами діагностики. По факту проведених анкетувань/опитувань працівники психологічної служби оформлюють необхідну професійну документацію (протокол групової чи індивідуальної психологічної діагностики або соціально-педагогічного вивчення, аналітичну довідку, рекомендації). Також, одним із видів діагностичної роботи працівників психологічної служби може бути моніторинг відгуків, коментарів, обговорень під розміщеними інформаційно-просвітницькими або профілактичними матеріалами, текстовим форматом групових консультацій.

1.2. Виконуйте свої посадові обов'язки в обсязі, можливому в умовах карантину, а саме щодо здійснення консультативної, просвітницької, організаційно-методичної роботи (зокрема, робота з документацією, підготовка інформаційно-методичних матеріалів, розробка тренінгів, програм тощо, самоосвіта (у т.ч. підвищення кваліфікації, отримання професійних спеціалізацій в режимі дистанційного навчання, вивчення професійної літератури тощо), **розміщення професійної інформації на онлайн-ресурсах** закладу освіти чи в онлайн-групах учасників освітнього процесу/професійної спільноти), зв'язків з громадськістю (зокрема, «гарячими лініями», громадськими організаціями, які надають/організують консультативну та іншу соціально-психологічну допомогу в період карантину) **відповідно до адаптованого плану роботи.** Працівникам Центрів психологічної служби обов'язково включити в адаптований план роботи, окрім згаданих вище, онлайн-заходи, спрямовані на збереження емоційного здоров'я фахівців (інтервізійні онлайн-групи, онлайн-супервізія з використанням доступних платформ з можливостями відеозв'язку (наприклад: Viber, Skype, Zoom, Jitsi Meet та інші), а також заходи з експертної діяльності (вивчення матеріалів з досвіду роботи працівників психологічної служби, рецензування матеріалів тощо).

1.3. Рекомендовані форми організації консультування:

- а) індивідуальне та групове онлайн-консультування з використанням доступних платформ з можливостями відеозв'язку (Viber, Skype, Zoom, Jitsi Meet, інші);
- б) групові консультації у текстовому форматі для окремих цільових груп з розміщенням на сайті закладу освіти, в онлайн-групах (Viber, закриті Facebook-групи) учнів, батьків, педагогічних працівників, працівників психологічної служби;
- в) індивідуальне онлайн-консультування з використанням вище згаданих доступних платформ з можливостями відеозв'язку або у форматі телефонного спілкування та листування (електронна пошта, Messenger, Viber, Skype, інші).

1.4. Рекомендовані форми організації просвітницької роботи(за наявності технічних можливостей та доступних онлайн-ресурсів):

- а) відеовключення у прямому ефірі на платформі онлайн-спільнот закладу освіти (для методистів і працівників Центрів психологічної служби – на платформі професійних онлайн-спільнот) або особистих/професійних сторінок фахівців у Facebook, аналогічних групових чатів у Viber (так звані «5-хвилинки

корисної інформації») не менше одного разу на тиждень або у конкретний день і час для окремих цільових груп (здобувачі освіти, батьки, педагогічні працівники);

б) розміщення відеоматеріалів просвітницького та профілактичного спрямування на сайті закладу/установи освіти, на платформі онлайн-спільнот закладу освіти або професійних спільнот/груп у Facebook, поширення їх у відповідних групових чатах у Viber з пропозицією питань для обговорення;

в) розміщення текстового формату матеріалів просвітницького спрямування на доступних ресурсах, поширення їх у відповідних групових чатах у Viber з пропозицією питань для обговорення;

г) інші форми онлайн-спілкування, доступні фахівцю та учасникам освітнього процесу/професійній спільноті.

1.5. Здійснюйте щоденний облік виконаної роботи.

1.6. Оформлюйте професійну документацію по факту виконаної роботи, а саме:

- **протоколи** консультацій (індивідуальних та групових), наданих в онлайн-режимі, окрім консультацій, розміщених в текстовому форматі (фіксуються у «Журналі щоденного обліку роботи» як організаційно-методична робота з обліком фактично витраченого часу на підготовку тексту та зазначенням дати й ресурсу їх розміщення);

- **протоколи онлайн-анкетування/опитування** (за умови їх проведення із дотриманням наданих вище рекомендацій).

Перелік та форми професійної документації працівників психологічної служби визначені:

- листом МОНУ від 24.07.2019 року № 1/9-477 «Про типову документацію працівників психологічної служби у системі освіти України»;

- листом КЗ ДНМЦ ПС від 28.07.2021 №01/03-165 «Про використання у роботі типової документації практичного психолога та соціального педагога закладу освіти» (ТГ);

- листом КЗ ДНМЦ ПС від 28.07.2021 №01/03-166 «Про використання у роботі типової документації практичного психолога та соціального педагога закладу освіти» (ОКВ);

- листом КЗ ДНМЦ ПС від 28.07.2021 №01/03-167 «Форма річного планування на 2021-2022 н. р. спеціалістів (методистів) ВО, ЦППСР, психологів ЦПРПП, практичних психологів і соціальних педагогів закладів освіти»;

- листом КЗ ДНМЦ ПС від 28.07.2021 №01/03-168 «Форма річного планування на 2021-2022 н. р. практичних психологів і соціальних педагогів закладів освіти».

1.7. Будьте на постійному зв'язку в період робочого часу: відповідайте на дзвінки керівника закладу/установи освіти та учасників освітнього процесу, перевіряйте електронну пошту та оперативно відповідайте на листи, у разі потреби – надавайте необхідну звітну статистичну інформацію про стан виконання адаптованого плану роботи або інші статистичні чи аналітичні звіти з питань та в межах компетентності вашої професійної діяльності.

1.8. Дотримуйтесь інших вимог організації професійної діяльності у гнучкому (дистанційному) режимі відповідно до наказу керівника закладу/установи освіти з означеного питання.

1.9. Майте у швидкому доступі перелік та за потреби оновлюйте базу актуальних інформаційних даних про установи, заклади, громадські об'єднання та ініціативи, урядові та неурядові «гарячі лінії», які можуть надати психологічну, соціальну та медичну допомогу громадянам у період карантину.

2. Обмежте споживання новин надійними джерелами, особливо щодо ситуації з вірусом.

Користуйтеся тільки **достовірною та перевіреною інформацією, критично ставтеся до інформаційних джерел.** При поширенні отриманої інформації в рамках здійснення просвітницької та/або консультативної роботи дотримуйтеся таких правил ефективної комунікації: адресність матеріалів та відповідність особливостям цільової аудиторії (вік, соціальна група, психологічні особливості тощо); доцільність (відповідність меті) надання інформації; зрозумілість та рівень безпеки для психологічного і фізичного здоров'я адресата; форма і час (вчасність) передачі інформації.

Обмежуйте самі та рекомендуйте учасникам освітнього процесу, особливо дітям та підліткам, обмежувати час, проведений у новинах та соціальних медіа, особливо з питань карантину; замінювати його на інші види діяльності, не пов'язаними з карантинном чи ізоляцією (читання книг, слухання музики, освітня діяльність, перегляд мотиваційних, позитивно забарвлених відеофільмів,

відпочинок, творчість, гра у настільні інтелектуальні ігри та інші ресурсні види життєдіяльності).

3. Піклуйтеся про своє професійне та емоційне здоров'я.

Організація роботи в гнучкому (дистанційному) режимі роботи, зокрема збільшення рівня потреби у використанні та вільному володінні онлайн-ресурсами, відео/онлайн-виступах, а також проведення великої кількості часу за комп'ютером, в режимі телефонного спілкування, наявні технічні ризики в процесі організації онлайн-спілкування з учасниками освітнього процесу, відсутність можливості професійного спілкування у звичному режимі, інші організаційні ризики, спричинені невизначеністю термінів карантину, зовнішні та особистісні фактори, зокрема, ризик ретравматизації у процесі надання консультативної підтримки можуть викликати у фахівців підвищений рівень тривожності, надмірну втомлюваність, емоційну виснаженість. Як уже згадувалося вище, ефективність та своєчасність надання фахової допомоги учасникам освітнього процесу напряму залежить від стану професійного та емоційного здоров'я працівника психологічної служби. Дотримання правила **«Власна безпека перш за все»** є важливою умовою попередження та профілактики професійного вигорання фахівця.

3.1. Яких організаційних умов необхідно дотримуватися фахівцю в період карантину та суворій самоізоляції, щоб попередити власне професійне, зокрема, емоційне вигорання.

А. Ефективно розподіліть робочий час та навантаження. Щоб працювати без виснаження та зберігати свою життєву ефективність, доцільно використовувати правило «8 годин»: 8 годин — час для роботи (з урахуванням гнучкого формату), 8 годин — час для відпочинку та особистих справ, 8 годин — для сну. Обов'язково дотримуйтеся режиму харчування, питного режиму (не менше 1,5-2 літрів чистої питної води за добу), режиму відпочинку і сну. Пам'ятайте, що в процесі робочого часу у вас зберігається час на обідню перерву. Також, враховуючи посилений режим роботи з онлайн-ресурсами, кожні 2 години важливо робити 10-15-ти хвилинну перерву для відпочинку та переключення, а також запобігання втоми чи захворювання очей. Для ефективного розподілу навантаження протягом дня важливо проаналізувати та визначити індивідуальні періоди підвищеної активності особистості. У кожної людини є свої цикли, періоди, протягом яких її сили, енергія та здатність зосереджуватися на виконуваних роботах циклічно змінюються.

Б. По можливості застосовуйте методи командної роботи. Наприклад, залучайте адміністраторів сайтів закладів/установ освіти, класних керівників до розповсюдження створених вами інформаційних матеріалів на онлайн-ресурсах/в онлайн-спільнотах учасників освітнього процесу. Також, у разі наявних можливостей, ви можете домовлятися між собою (практичний психолог та соціальний педагог) про спільне проведення відеозаходів або проведення онлайн-опитування із загальних питань. Керівники психологічних служб можуть організовувати професійну спільноту (при наявності технічних можливостей) для проведення циклу тематичних відеовключень з розподілом часу, днів, тематики та цільових аудиторій.

В. Розподіляйте пріоритети між задачами. Цієї умови необхідно дотримуватися вже при складанні адаптованого плану роботи на період карантину. Встановлення пріоритетів — це вміння планувати час у відповідності зі значенням і важливістю завдань, а не їх питомою вагою у загальній кількості справ. Зокрема, у адаптованому плані мають бути в першу чергу враховані види роботи з категорії «Важливі і невідкладні справи» (ті, які дуже важливі і не терплять зволікання) та «Важливі, але не дуже термінові справи» (це те найважливіше, що терміновим стане незабаром).

Г. Критично оцінюйте свій професійний, емоційний і фізичний стан та своєчасно звертайтеся за потрібною фаховою допомогою. Критичне ставлення до стану свого здоров'я є важливою умовою запобігання як професійного, зокрема, емоційного вигорання, так і ускладнення фізичного стану. При перших тривожних симптомах, що можуть свідчити про соматичні захворювання, зверніться на консультацію, для початку у телефонному режимі до сімейного лікаря та суворо дотримуйтеся його рекомендацій. У разі виникнення професійних питань, які викликають у вас труднощі, внутрішні/зовнішні конфлікти або спричиняють відчуття тривоги, дискомфорту тощо, зверніться до фахового методиста на консультацію чи супервізію, або до колег із професійної спільноти. Також можливим є організація у період карантину онлайн-інтерв'їзійних зустрічей або онлайн-груп професійної підтримки. Своєчасне і якісне отримання професійної допомоги впливає на рівень задоволеності роботою. Також, організація професійного спілкування сприятиме підтримці психологічного комфорту.

Д. Застосовуйте методи самодіагностики та саморегуляції емоційного стану. Це допоможе вам критично оцінити стан свого професійного здоров'я та вчасно підтримати або врегулювати свій емоційний стан.

Е. Створюйте умови для формування та/або відновлення особистісного ресурсу. Пам'ятайте, що питання поновлення та збагачення особистісного і професійного ресурсу є важливим не тільки в період відпусток або у вихідні дні, а кожного дня. Включіть у режим дня ті види життєдіяльності, які дарують вам відчуття комфорту, задоволення, спокою, радості, а також підвищують рівень вашої безпеки, життєвої енергії та активності.

Ж. Дотримуйтесь правил психологічної безпеки в процесі професійної діяльності. Важливо пам'ятати, що іноді майже немає можливості вплинути на зовнішні обставини та умови, які сприяють стресу та спричиняють/можуть спричинити вигорання. Позитивного ефекту можна досягати, якщо усвідомлювати та коригувати власні індивідуально-психологічні особливості, які можуть впливати на рівень вашої стресостійкості, розвивати необхідні якості та вміння, а також дотримуватися правил психологічної безпеки з метою формування особистісного ресурсу протистояння синдрому вигорання. **Дбайте про себе, щоб мати змогу піклуватися про інших!**

До індивідуально-психологічних особливостей та умінь, що допомагають **фахівцю** запобігти професійним деформаціям, зокрема, відносять:

- добрий стан здоров'я та свідома, цілеспрямована турбота про свій фізичний стан (заняття спортом, здоровий спосіб життя та ін.);
- висока й адекватна самооцінка та впевненість у собі, своїх здібностях та можливостях;
- досвід успішного подолання професійного стресу;
- здатність до конструктивних змін у напружених умовах;
- висока мобільність;
- відвертість;
- товариськість;
- самостійність;
- прагнення спиратися на власні сили (не залежати від інших);
- здатність формувати та підтримувати у собі позитивні, оптимістичні настанови і цінності — як відносно до самих себе, так і до інших людей і життя взагалі;
- вміння звернутися по допомогу (у разі необхідності);
- вміння задавати ефективні запитання;
- вміння приймати допомогу.

Профілактичні заходи мають спрямовуватися на зняття емоційної напруги, підвищення професійної мотивації, встановлення балансу між витраченими зусиллями та одержуваним результатом.

ВАЖЛИВО! Актуальним питанням є дотримання рекомендацій Міністерства освіти і науки України щодо дотримання професійних прав педагогічних працівників, а отже і працівників психологічної служби, зокрема, у частині **збереження заробітної плати**. Відповідно до п. 77 Інструкції про порядок обчислення заробітної плати працівників освіти, затвердженої наказом Міністерства освіти України від 15.04.1993 року №102, у випадку, коли в окремі дні освітні заходи не проводяться з незалежних від педагогічного працівника причин, оплата його праці здійснюється з **розрахунку заробітної плати, встановленої при тарифікації**, за умови, що педагогічний працівник виконує іншу організаційно-педагогічну роботу.

Працівники психологічної служби усіх рівнів підпорядкування (працівники Центрів психологічної служби, практичні психологи, соціальні педагоги) відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України «Про організаційні заходи для запобігання поширення коронавірусу COVID-19» від 16.03.2020 року № 406 **на період карантину мають право працювати у гнучкому (дистанційному) режимі роботи із використанням технологій та онлайн-ресурсів для дистанційного навчання.**

Рекомендації

щодо річного плану роботи на 2021-2022 н. р.

в умовах подовження карантину

1. Рекомендуємо річний план роботи на 2021-2022 н. р. **за необхідністю** модифікувати на час карантину та визначити **актуальними** наступні напрямки:

1.1 Просвіта та профілактика(на вебсайтах закладів освіти, в чатах, в онлайн групах педагогів/батьків/здобувачів освіти в телеграм, Viber та інші).

Орієнтовна тематика: «Вплив зайнятості на зниження рівня тривоги й емоційного стану», «Як не піддатися загальній паніці», «Вплив засобів масової інформації на психіку дітей», «Поради щодо зберігання спокою», «Перебування в соцмережах під час карантину: фейки та перевірка фактів», «Рекомендації для учасників освітнього процесу щодо заходів безпеки проти коронавірусу», «Як важливо навчитися опановувати себе та керувати своїми емоціями» та інші.

1.2. Консультування індивідуальне, рідше групове (онлайн режимі, Skype режимі, телефонному режимові та інші).

Орієнтовна тематика: «Яким чином поліпшити соціальну ізоляцію?», «Які поради давати батькам і дітям під час карантину?», «Яким чином цікаво

організувати спільне дозвілля?», «Як розмовляти з дітьми про коронавірус?» та інші.

1.3. Організаційно-методична робота(підготовка до проведення заходів, оформлення робочої документації, складання індивідуального плану самоосвіти, обробка та узагальнення результатів досліджень (якщо такі залишилися невиконаними), розробка тренінгів, семінарів, програм, занять та матеріалів до їх проведення, впорядкування документації та оформлення методичних рекомендацій, створення або оновлення інтернет-сторінок, ознайомлення з сучасною методичною літературою з психолого-педагогічної тематики та інші).

1.4. Зв'язки з громадськістю (частково за допомогою доступних засобів зв'язку та телекомунікацій).

2. На другий план виступають такі напрямки роботи як діагностика, профілактика, корекція, **які потребують безпосереднього контакту зі здобувачами освіти та можуть бути використані тільки за умови наявності та можливості онлайн ресурсів з дотриманням етичних принципів, зокрема, невторчання сторонніх осіб, конфіденційності** - але це в більшості випадків стосується індивідуальної роботи.

3. Для соціальних педагогів також необхідно враховувати соціально-захисну функцію, тому що в закладах освіти відповідно до соціального паспорта є діти, які знаходяться в складних життєвих обставинах. Не для всіх учасників освітнього процесу є радісною новиною побути разом з рідними. Хоча залишатися вдома – одна з ключових рекомендацій, яка максимально поширюється через усі канали комунікацій. Але власна домівка не завжди може бути найбезпечнішим місцем. Особливо, коли йдеться про тих, хто страждає від домашнього насильства. У той час, коли вся родина постійно перебуває вдома, кількість випадків насильства може збільшуватися та загострюватися. Тому радимо дистанційно комунікувати з учнями! Та принагідно, нагадуємо, що **Національна гаряча лінія** з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації «Ла Страда – Україна» **працює у звичайному режимі – безкоштовно, анонімно, конфіденційно.** Всі можуть звернутися (або перенаправити до фахівців) за номерами: 0 800 500 335 (зі стаціонарних) або 116 123 (з мобільних), коли потребуватиме допомоги.

4. Індивідуальний план самоосвіти фахівця має сприяти інтелектуальному розвитку, підвищенню фахової компетентності, власного професійного рівня та

кваліфікації для подальшого надання психологічної та соціально-педагогічної підтримки всім учасникам освітнього процесу відповідно до цілей та завдань системи освіти.

Пропонуємо до плану самоосвіти включити ознайомлення з сучасною методичною літературою з психолого-педагогічної тематики за власним вибором шляхом використання електронних бібліотек. На період карантину бібліотеки у багатьох країнах світу відкрили доступ до своїх онлайн-ресурсів.

Пропонуємо віднайти серед списку освітніх ресурсів ті, які вам особливо цікаві та необхідні. **Це і вебінари на**

- «Всеосвіта» <https://vseosvita.ua/webinar>,
- і безкоштовні онлайн-курси на**
- «Prometeus» <https://prometheus.org.ua/courses-catalog/>,
- «На урок» <https://naurok.com.ua/upgrade/psychology> та інші.

Корисні посилання

**для організації консультативної, просвітницької,
профілактичної роботи та самоосвіти**

Офіційний сайт ГО «Ла Страда – Україна» <http://www.la-strada.org.ua>

Офіційна сторінка ГО «Ла Страда – Україна» у facebook <https://www.facebook.com/lastradaukraine>

Електронний курс від ГО «ЛА Страда – Україна» «Вирішую конфлікти та будує мир навколо себе». Рекомендовано як учням середніх та старших класів, так і педагогічним працівникам. Передбачено отримання сертифіката.

Посилання для онлайн користування курсом – <https://bit.ly/390Sqxf>

Для офлайн користування без мережі Інтернет, вам достатньо один раз знайти доступ до мережі Інтернет, завантажити курс за посиланням: <https://bit.ly/2Tg7bWt> та користуватися курсом через флеш або CD-носій.

Офіційний сайт ВБО «Український фонд «Благополуччя дітей» <https://childfund.org.ua/>.

Офіційна сторінка ВБО «Український фонд «Благополуччя дітей» у facebook <https://www.facebook.com/CWBF.Ukraine/>.

Офіційний сайт Міжнародної організації з міграції (МОМ) <http://iom.org.ua/ua/protidiya-torgivli-lyudmi>.

Офіційний сайт Представництва Міжнародної організації з міграції (МОМ) в Україні. Програма протидії торгівлі людьми <http://stoptrafficking.org/uk/content/звернись-по-допомогу>.

Електронний освітній курс «Торгівля людьми» <http://stoptrafficking.org/>. Передбачено отримання сертифіката. Курс схвалено Міністерством освіти і науки України.

Електронний курс для учнів 7-11(12) класів «Торгівля людьми – сучасне рабство» http://iom.org.ua/trafficking/flash_container/index.html (УВАГА! Може бути недоступний з GOOGLE CHROME).

Офіційна сторінка Представництва Міжнародної організації з міграції (МОМ) у facebook <https://www.facebook.com/IOMUkraine/>.

Офіційний сайт Національної Психологічної Асоціації (НПА) <https://npa-ua.org/novini-ta-statti/>.

Офіційна сторінка Національної Психологічної Асоціації (НПА) у facebook <https://www.facebook.com/npa.org.ukraine/>.

Ютуб Телеканал ПЛЮСПЛЮС <https://www.youtube.com/user/plusplustv/videos>
Пізнавальні, просвітницькі, розвивальні відео для дітей з найменшого віку.

EdEra – студія онлайн-освіти <https://www.ed-era.com/>.

***Будьте здоровими та
здатними повноцінно працювати в дистанційному режимі!***

III. Профілактика безпритульності та бездоглядності серед учнів та учнівської молоді.

Явище дитячої бездоглядності та безпритульності є складним і неоднозначним феноменом. З кожним роком ця проблема стає все гострішою. Зрозуміти специфіку сучасного феномена дитячої бездоглядності та безпритульності в Україні дозволить аналіз соціального портрета дітей, які більшість свого часу проводять на вулиці чи живуть там: віковий склад, особливості сімейного оточення, звичок та способу життя, міжособистісних стосунків тощо. Бездоглядні та безпритульні діти в Україні – це переважно особи до 14 років. Самостійно діти йдуть з дому, починаючи з 6-7 років. Серед бездоглядних, а особливо серед безпритульних дітей частка хлопців вища, ніж частка дівчат. Деякі уявлення про чисельність дітей цієї категорії можемо

отримати зі статистики щодо кількості вилучених із вулиці дітей, зокрема й тих, які жебракують і є безпритульними, та кількості дітей, які перебували у притулках для дітей.

Впродовж 2020-2021 навчального року фахівцями Донецького обласного навчально-методичного центру психологічної служби системи освіти регулярно проводилась робота щодо координації та методичного забезпечення діяльності працівників психологічної служби щодо профілактики безпритульності та бездоглядності серед учнів та учнівської молоді за наступними напрямками:

- діагностична робота

<i>Категорія учасників освітнього процесу</i>	<i>Проведено заходів</i>	<i>Кількість охоплених осіб</i>
Здобувачі освіти	1 796	24 063
Педагоги	259	1 323
Батьки	291	5 035
Всього:	2 346	30 421

- консультаційна робота

<i>Категорія учасників освітнього процесу</i>	<i>Проведено заходів</i>	<i>Кількість охоплених осіб</i>
Здобувачі освіти	1 933	10 159
Педагоги	1 422	4 087
Батьки	1 298	5 425
Всього:	4 653	19 671

- корекційна робота

<i>Категорія учасників освітнього процесу</i>	<i>Проведено заходів</i>	<i>Кількість охоплених осіб</i>
Здобувачі освіти	1 205	4 712

- просвітницько-профілактична робота

<i>Категорія учасників освітнього процесу</i>	<i>Проведено заходів</i>	<i>Кількість охоплених осіб</i>
Здобувачі освіти	3 070	54 421
Педагоги	918	8 673
Батьки	1 192	26 394
Всього:	5 180	89 488

- **навчальна діяльність**

<i>Категорія учасників освітнього процесу</i>	<i>Проведено заходів</i>	<i>Кількість охоплених осіб</i>
Здобувачі освіти	707	2 203

Поведінка здобувачів освіти, зокрема її протиправна спрямованість є віддзеркаленням складного сучасного стану соціально-економічного та культурного життя нашого суспільства. Прикметою сьогодення стало соціальне сирітство дітей і підлітків, їхня рання алкоголізація та наркотизація, злочинність, різні види насильства тощо. Дитяча бездоглядність – явище гостре і не нове для нашої держави. Серед умов і причин виникнення та поширення бездоглядності, безпритульності здобувачів освіти називають багато факторів:

- соціальні та економічні аспекти становища українського суспільства, що зумовлюють поширення бездоглядності та безпритульності здобувачів освіти;
- відчуження дітей від шкільного середовища як передумова бездоглядності та безпритульності дітей;
- порушення та обмеженість можливостей соціалізації дитини в інтернатних закладах як одна з причин безпритульності;
- проблеми організації дозвілля як чинник поширення бездоглядності дітей;
- вплив засобів масової інформації на прояви негативної поведінки дітей.

В молоді роки закладається основа не тільки відповідних знань, але й норм поведінки, звичок, потреб особи. Виховання молодого покоління – це виховання майбутнього кожної держави, і майбутнє залежить не тільки від рівня професійної підготовки цього покоління, але й від його моральних якостей. Профілактика дитячої безпритульності та бездоглядності є важливим напрямом роботи фахівців психологічної служби, покликаним забезпечити недопущення переходу здобувачів освіти в стан безпритульності та бездоглядності й полягає в розробленні та здійсненні спеціальних заходів щодо виявлення й усунення детермінант, що сприяють цьому явищу. Діяльність з профілактики дитячої безпритульності та бездоглядності буде максимально результативною, якщо буде проводитися як можна раніше, а не після реальної загрози фізичному на психічному здоров'ю здобувачів освіти.

У 2021-2022 навчальному році Донецький обласний навчально-методичний центр психологічної служби системи освіти рекомендує:

- проводити профілактичну роботу серед учнівської молоді щодо попередження безпритульності та бездоглядності, правопорушень, особливу увагу приділяти роботі з дітьми із соціально-незахищених категорій сімей та підлітками, схильними до скоєння правопорушень;
- проводити інформаційно-просвітницькі заходи, спрямовані на запобігання випадків насильства над особистістю, безвідповідальної поведінки до особистості, торгівлі людьми тощо;
- виявляти на ранній стадії родини, які неспроможні або не бажають виконувати виховні функції;
- надавати психологічну підтримку та допомогу здобувачам освіти, позбавлених батьківського піклування, з багатодітних та малозабезпечених сімей, які виховуються у функціонально неспроможних сім'ях та забезпечення їх соціально-психологічного супроводу;
- впроваджувати ефективні форми роботи з профілактики дитячої безпритульності та бездоглядності та соціальної підтримки здобувачів освіти, що перебувають у складних життєвих обставинах;
- сприяти мінімізації негативного впливу соціального середовища, застосуванню позитивних моделей поведінки у здобувачів освіти;
- налагоджувати співпрацю закладів освіти з органами виконавчої влади, місцевого самоврядування, міжнародними та громадськими організаціями, з метою соціально-правового захисту дітей.

IV. Профілактика ВІЛ/СНІД серед учнів та учнівської молоді в закладах освіти.

Проблема ВІЛ/СНІДу продовжує залишатись актуальною і в Україні, й у світі. Як не прикро, але Україна займає одне з перших місць у Європі за темпами розповсюдження ВІЛ-інфекції. На сьогодні ВІЛ-інфекція не має радикальних засобів лікування, тому головною зброєю в боротьбі з поширенням вірусу є запобігання новим випадкам інфікування.

Одним із пріоритетних завдань держави є збереження здоров'я учнів та молоді – і система освіти відіграє провідну роль для його виконання і

забезпечення оптимальних умов для повноцінного розвитку та зростання здобувачів освіти у безпечному і сприятливому середовищі.

За 2020-2021 навчальний рік фахівцями психологічної служби систематично проводилась робота з профілактики ВІЛ/СНІД серед учнів та учнівської молоді в закладах освіти за такими напрямками:

- діагностична робота

<i>Категорія учасників освітнього процесу</i>	<i>Проведено заходів</i>	<i>Кількість охоплених осіб</i>
Здобувачі освіти	706	18 033
Педагоги	129	1 935
Батьки	96	1 641
Всього:	931	21 609

- консультаційна робота

<i>Категорія учасників освітнього процесу</i>	<i>Проведено заходів</i>	<i>Кількість охоплених осіб</i>
Здобувачі освіти	915	13 622
Педагоги	498	2 479
Батьки	302	2 958
Всього:	1 715	19 059

- корекційна робота

<i>Категорія учасників освітнього процесу</i>	<i>Проведено заходів</i>	<i>Кількість охоплених осіб</i>
Здобувачі освіти	481	3 080

- просвітницько-профілактична робота

<i>Категорія учасників освітнього процесу</i>	<i>Проведено заходів</i>	<i>Кількість охоплених осіб</i>
Здобувачі освіти	2 540	60 473
Педагоги	574	7 309
Батьки	575	30 504
Всього:	3 689	98 286

- навчальна діяльність

<i>Категорія учасників освітнього процесу</i>	<i>Проведено заходів</i>	<i>Кількість охоплених осіб</i>
Здобувачі освіти	477	1 373

Заклади освіти – це місце перебування, навчання і роботи тисяч дітей і дорослих. В умовах епідемії ВІЛ-інфекції діяльність системи освіти повинна бути організована з урахуванням необхідності захисту прав людей, які живуть із ВІЛ або яких торкнулася епідемія ВІЛ-інфекції, і створення безпечного й сприятливого середовища для виховання, навчання всіх учнів і роботи співробітників. У цій діяльності керівники органів управління освітою, установ і закладів освіти повинні керуватися положеннями національного законодавства і принципами, що висвітлені в основоположних міжнародних документах у галузі прав людини та боротьби з епідемією ВІЛ-інфекції. А також соціально-психологічна допомога може бути надана як у самому закладі освіти, якщо для цього є кадри (практичні психологи, соціальні педагоги), так і за його межами, наприклад, у спеціалізованих організаціях та установах.

У 2021-2022 навчальному році Донецький обласний навчально-методичний центр психологічної служби системи освіти рекомендує:

- вивчити національне законодавство, що регулює питання освіти молоді, які живуть з ВІЛ;
- проводити просвітницько-профілактичну роботу щодо поширення ВІЛ-інфекції серед здобувачів освіти;
- проводити просвітницьку роботу щодо доступу до інформації та послуг з профілактики ВІЛ-інфікування, лікування, догляду, захисту прав та підтримки людей, які живуть з ВІЛ;
- сформувати психологічну готовність колективів до контакту та роботи зі здобувачами освіти, що живуть з ВІЛ або уражені епідемією ВІЛ-інфекції;
- проводити просвітницькі заходи щодо ранніх статевих стосунків, засобів та методів контрацепції, ранньої вагітності тощо;
- забезпечити проведення освітньої та роз'яснювальної роботи з пропаганди здорового способу життя і відповідальної поведінки;
- використовувати інтерактивні форми проведення просвітницько-профілактичних заходів (тематичні акції концерти, театралізовані вистави тощо).

Корисні матеріали щодо профілактики ВІЛ/СНІД серед учнів та учнівської молоді в закладах освіти:

- ✓ <https://necessary.education/biology>
- ✓ https://issuu.com/fulcrumua/docs/littlemonster_fulcrum
- ✓ <https://issuu.com/fulcrumua/docs/web>

- ✓ https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:EPF+SEXED101+2018_T2/about
- ✓ <http://www.womanhealth.org.ua/resursy-fondu/drukovani-vydannya/for-adolescents-parents/>
- ✓ <http://www.womanhealth.org.ua/resursy-fondu/drukovani-vydannya/for-edu-psychologist-volonteers/>
- ✓ <https://savechild.com.ua/teachers>
- ✓ <https://savechild.com.ua/4-7>
- ✓ <https://savechild.com.ua/8-11>
- ✓ <https://savechild.com.ua/12-15>
- ✓ <https://savechild.com.ua/onlinelearning>
- ✓ <https://teenergizer.org/>
- ✓ <http://knowledge.org.ua/uk/seksualne-vihovannja-ditej-buklet-cifri-ta-korisni-posilannja/>

V. Профілактика правопорушень серед учнів та учнівської молоді.

Одним із завдань психологічної служби Донецької області є **профілактика правопорушень, вживання наркотичних та психотропних речовин серед неповнолітніх**. Злочинність неповнолітніх завжди привертає підвищену увагу суспільства. Це цілком закономірно, оскільки молоде покоління є природним резервом соціального розвитку. Це дуже чутливий індикатор, що реагує на всі позитивні та негативні зміни як у державі, так і у суспільстві. Неповнолітні реагують на позитивні зміни більш чуйно, більш «вдячно», і це знижує число правопорушників та злочинів. Сучасна ситуація у світі – швидкі, великомасштабні та багато в чому негативні соціальні процеси, які спостерігаються останнім часом в нашій державі можуть загострити становище зі злочинністю та протиправною поведінкою неповнолітніх.

Відсутність сталої соціально позитивної ідеології, акселерація неповнолітніх, знецінення духовних цінностей, страх перед невизначеним майбутнім, все це зумовлює залучення значної кількості членів суспільства, серед яких вагому частку становлять неповнолітні, до протиправної поведінки та вживання наркотичних та психотропних речовин.

Варто зазначити, що **кількість правопорушень проти дітей зросла** на майже 20% у 2020 році у порівнянні з 2019. Понад 5,2 тис. дітей постраждали від злочинів. На 37% зросла кількість дітей, які постраждали від насильницьких дій сексуального характеру, зокрема зґвалтування (лист МОНУ від 16.07.2021 № 1/0-362 «Деякі питання організації виховного процесу у 2021-

2022 н.р. щодо формування в дітей та учнівської молоді ціннісних життєвих навичок»).

У 2020-2021 навчальному році заходи з профілактики правопорушень, вживання наркотичних та психотропних речовин серед неповнолітніх проводились з метою **підвищення рівня правової обізнаності здобувачів освіти, батьків, педагогів** у вигляді:

- ✓ інформаційно-просвітницьких заходів;
- ✓ оформлення стендів та буклетів;
- ✓ проведення занять з елементами тренінгу;
- ✓ викладання факультативів;
- ✓ заходів за участю працівників правоохоронних органів та інших організацій та служб.

У зв'язку з запровадженням карантинних заходів профілактична та просвітницька робота з профілактики правопорушень, вживання наркотичних та психотропних речовин проводилась як очно, під час адаптивного карантину, так і дистанційно з використанням веб-простору (проводились вебінари, листування в вайбері та інших мобільних додатках, які призначені для спілкування, соціальні групи в мережі інтернет, вебконференції, онлайн-студії та інше).

За **2020-2021 навчальний рік** психологічною службою області регулярно проводилась робота з профілактики правопорушень серед неповнолітніх за наступними напрямками:

- **діагностична робота**

<i>Категорія учасників освітнього процесу</i>	<i>Проведено заходів</i>	<i>Кількість охоплених осіб</i>
Здобувачі освіти	2 019	28 820
Педагоги	228	1 338
Батьки	171	3 392
Всього:	2 418	33 550

- **консультаційна робота**

<i>Категорія учасників освітнього процесу</i>	<i>Проведено заходів</i>	<i>Кількість охоплених осіб</i>
Здобувачі освіти	2 454	11 516
Педагоги	1 494	3 586
Батьки	1 116	4 323
Всього:	5 064	19 425

- **корекційна робота**

<i>Категорія учасників освітнього процесу</i>	<i>Проведено заходів</i>	<i>Кількість охоплених осіб</i>
Здобувачі освіти	1 249	7 613

- **просвітницько-профілактична робота**

<i>Категорія учасників освітнього процесу</i>	<i>Проведено заходів</i>	<i>Кількість охоплених осіб</i>
Здобувачі освіти	3 554	66 773
Педагоги	836	8 943
Батьки	1 480	21 390
Всього:	5 870	97 106

- **навчальна діяльність**

<i>Категорія учасників освітнього процесу</i>	<i>Проведено заходів</i>	<i>Кількість охоплених осіб</i>
Здобувачі освіти	193	2283

За **2020-2021 навчальний рік** психологічною службою області регулярно проводилась робота з профілактики вживання наркотичних та психотропних речовин серед неповнолітніх за наступними напрямками:

- **діагностична робота**

<i>Категорія учасників освітнього процесу</i>	<i>Проведено заходів</i>	<i>Кількість охоплених осіб</i>
Здобувачі освіти	1 665	20 696
Педагоги	185	1 079
Батьки	135	2 444
Всього:	1 985	24 219

- **консультаційна робота**

<i>Категорія учасників освітнього процесу</i>	<i>Проведено заходів</i>	<i>Кількість охоплених осіб</i>
Здобувачі освіти	1 377	8 193
Педагоги	601	2 268
Батьки	609	4 053
Всього:	2 587	14 514

- **корекційна робота**

<i>Категорія учасників освітнього процесу</i>	<i>Проведено заходів</i>	<i>Кількість охоплених осіб</i>
Здобувачі освіти	544	5 442

- **просвітницько-профілактична робота**

<i>Категорія учасників освітнього процесу</i>	<i>Проведено заходів</i>	<i>Кількість охоплених осіб</i>
Здобувачі освіти	2 143	47 607
Педагоги	573	6 491
Батьки	733	14 475
Всього:	3 449	68 573

- **навчальна діяльність**

<i>Категорія учасників освітнього процесу</i>	<i>Проведено заходів</i>	<i>Кількість охоплених осіб</i>
Здобувачі освіти	113	2083

Ситуація щодо скоєння правопорушень у дитячому та юнацькому середовищі спонукає до проведення чіткої взаємодії всіх зацікавлених органів і служб на місцевому рівні. Виховання правової культури у дітей є одним з головних компонентів профілактичної та просвітницької роботи з неповнолітніми, адже вони повинні знати не лише про свої права, але й про обов'язки та відповідальність, яка настає при порушенні певних загальноприйнятих норм у суспільстві.

Робота психологічної служби області щодо профілактики правопорушень, вживання наркотичних та психотропних речовин серед неповнолітніх проводиться в співпраці працівників психологічної служби закладів освіти та педагогів з соціально-психологічними службами, співробітниками соціальних служб, служб у справах неповнолітніх, працівниками правоохоронних органів.

Наголошуємо, що саме профілактика правопорушень, вживання наркотичних та психотропних речовин спонукає до формування правової культури здобувачів освіти, виявлення та усунення причин і умов, що сприяють учиненню дітьми злочинів, подоланню девіантної поведінки.

Зауважуємо, що профілактичний облік дітей здійснюється відповідно до наказу Міністерства внутрішніх справ від 19.12.2017 № 1044, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 07 червня 2018 р. за № 686/32138 (в редакції наказу Міністерства внутрішніх справ № 488 від 25.06.2020) «Про затвердження

Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України».

Профілактичний облік дітей – комплекс заходів із взяття на облік, наповнення та підтримання в актуальному стані баз даних, що входять до єдиної інформаційної системи МВС, стосовно дітей, щодо яких здійснюється профілактична робота.

Ресурс доступу: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/RE35021.html

Ситуація щодо кримінальних правопорушень у дитячому середовищі спонукає до проведення **чіткої взаємодії** всіх зацікавлених органів та служб на місцевому рівні.

Враховуючи вище зазначене, та відповідно до листа Міністерства освіти і науки України від 16.07.2021 року № 1/9-363 «Про пріоритетні напрями роботи психологічної служби у системі освіти у 2021-2022 н. р.» у **2021-2022 навчальному році рекомендуємо** працівникам психологічної служби при плануванні та роботі за напрямком профілактика правопорушень, вживання наркотичних та психотропних речовин серед неповнолітніх дотримуватись наступних рекомендацій:

- вивчати та дотримуватись нормативно-правової бази;
- проводити інформаційно-просвітницьку роботу з батьками та законними представниками дітей, схильних до протиправної поведінки;
- аналізувати стан справ та посилювати індивідуальну роботу з дітьми, які вже скоювали правопорушення та дітьми, які мають ознаки девіантної, агресивної поведінки та їх батьками, законними представниками, сприяти в організації позакласної зайнятості цієї категорії дітей;
- сприяти проведенню інформаційно-просвітницької роботи зі всіма учасниками освітнього процесу;
- сприяти налагодженню міжвідомчої взаємодії та співпраці з підрозділами ювенальної превенції Національної поліції України, службами у справах дітей, соціальними службами та ін.;
- створювати на сайтах закладів «Кабінети психолога/соціального педагога», де буде розміщено інформацію з питань профілактики правопорушень, вживання психоактивних речовин та алкогольних напоїв, профілактики девіантної поведінки молоді серед учнів та учнівської молоді для всіх учасників освітнього процесу та **постійно оновлювати** інформацію за даною темою;

- розмістити на доступному місці в закладі освіти контактну інформацію про керівників і педагогічних працівників закладу освіти до яких відповідно до посадових обов'язків, можуть звертатися учасники освітнього процесу для оперативного розв'язання питань, що стосуються збереження життя чи здоров'я, а також захисту прав та інтересів дитини.

- впроваджувати профілактичні, корекційні програми, спрямовані на профілактику правопорушень у закладах освіти Донецької області.

- Корекційні програми рекомендовані Міністерством освіти і науки України розміщені на сайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» за посиланням:

https://docs.google.com/document/d/1jjQzAxFTFXdzVBaYu5OхсрqMz9gxhmtz_IsEJDisfnM/edit

- Профілактичні програми для фахівців психологічної служби розміщено на вебсайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» за посиланням:

<https://docs.google.com/document/d/1zi31pjwMLqRSjoXpe5vFCkPdI8SqsF2JbSYeOITyfgk/edit>

- **Звертаємо вашу увагу**, що на сайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» також розміщено «Банк програм для неповнолітніх у конфлікті з законом» за посиланням:

<https://imzo.gov.ua/psycholohichnyj-suprovid-ta-sotsialno-pedahohichna-robota/informatsijna-baza-psycholohiv-ta-sotsialnyh-pedahohi/najkraschi-rozrobky-metodyky-treninhy-zhurnaly/>.

Та оновлений перелік програм, а саме: профілактичних та/або корекційних програм для дітей у контакті із законом; навчальних програм для спеціалістів в галузі профілактики правопорушень серед дітей та роботи з дітьми у контакті із законом.

<https://imzo.gov.ua/osvita/pozashkilna-osvita-ta-vihovna-robota/korysni-posylannya/>

- особливу увагу надавати профілактиці та запобіганню вживання дітьми та учнівською молоддю наркотичних і психотропних речовин, алкогольних напоїв. Важливо формувати в дітей, учнівської та студентської молоді безпечні життєві навички:

- здійснювати комплекс профілактичних заходів, спрямованих на підвищення психолого-педагогічної компетентності батьків, формування у них свідомого відповідального ставлення до

виконання обов'язків, пов'язаних з утриманням, вихованням та освітою дітей;

- формувати уміння протистояти ризикам і загрозам, які пов'язані з наркотиками;
- впроваджувати для педагогічних працівників сучасні методики профілактичної роботи з подолання негативних проявів серед дітей, учнівської та студентської молоді;
- використовувати методики раннього виявлення дітей, які належать до груп ризику через їх незахищеність та інші чинники, що можуть призвести до початку вживання наркотиків (діти, батьки яких перебувають у трудовій еміграції за кордоном; діти із сімей з проблемами залежності; діти, що отримали психологічні травми внаслідок жорстокого поводження або сексуального насильства, безпритульні);
- сприяти захисту прав дітей та недопущення соціального відторгнення тощо.

При цьому **інформуємо**, що постановою Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 року № 689 затверджено Порядок проведення моніторингу наркотичної та алкогольної ситуації в Україні.

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/689-2019-%D0%BF#Text>

Звертаємо увагу, що Департамент захисту інтересів дітей та протидії насильству Офісу Генерального прокурора України з метою диджиталізації процесу спілкування з дітьми, які стали жертвами злочинів або свідками правопорушень, ініціюватиме створення для них online-каналів довіри в соціальних мережах та месенджерах, зокрема в Instagram, Snapchat або Telegram. Завдяки такій ініціативі неповнолітні матимуть змогу написати про вчинення злочину проти них з можливістю надання аудіо- та фотофайлів, а також отримати первинну правову, психологічну та медичну допомогу, у разі нанесення їм тілесних ушкоджень.

Наголошуємо, що згідно з Законом «Про безоплатну правову допомогу» держава гарантує кожному громадянину право на отримання безоплатної правової допомоги. Для отримання такої допомоги варто зателефонувати за номером Єдиного контакт-центру 0 800 213 103 (цілодобово та безкоштовно у межах України зі стаціонарних та мобільних телефонів. **Важливо:** діти мають право безоплатно отримати послуги адвоката (складання заяв, представництво в суді).

Корисні джерела:

- Психолого-педагогічна робота з дітьми, схильними до прояву девіантної, делінквентної поведінки(з досвіду роботи спеціалістів психологічної служби системи освіти України) [Електронний ресурс]/ авт. кол.: О.П. Абухажар, Н.М. Акімова, В.В. Білецьката ін; упор.: В.Г.Панок, Ю.А. Луценко–К.:Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2014. –1 електрон. опт. диск (CD-ROM);12 см.
- Профілактика девіантної поведінки підлітків: навч.-метод. посібник до спецкурсу «Психологія девіацій» для студентів спеціальності «Соціальна педагогіка» у двох частинах. –Ч. II. Практична частина. –2-ге вид., перероб і доповн. –К., 2016. –193с.
- сайт ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» <https://imzo.gov.ua/>
- сайт Міністерства освіти і науки України <https://mon.gov.ua/>та ін.

VI. Удосконалення роботи щодо запобігання самогубств серед здобувачів освіти.

Останнім часом збільшилася кількість випадків небезпечної поведінки дітей, що загрожує їхньому життю та здоров'ю. Зокрема, йдеться про вплив соціальних мереж в інтернеті. Також обтяжують стан подій й сезонні коливання суїцидальності, надмірна психологічна напруга в суспільстві, спричинена складною соціально-політичною ситуацією в Україні, продовженням бойових дій в Донецькій і Луганській областях, порушенням плинного повсякденного життя внаслідок запровадження карантинних обмежень.

Соціальне дистанціювання, обмеження контактів з однолітками призводять до сенсорної депривації, монотонії, гіподинамії, нудьги, похідними від яких може стати душевний дискомфорт, депресія.

Порушення депресивного спектра, підвищений рівень тривожності та агресивності, самоушкоджувальна поведінка та суїцидальні спроби – одні з найпоширеніших проявів порушення психологічного благополуччя серед дітей та підлітків, які потребують психологічного втручання.

Поняття суїцидальної поведінки

Суїцидальна поведінка включає усі прояви суїцидальної активності - думки, наміри, висловлювання, загрози, спроби самогубства, – і уявляє собою ланцюг аутоагресивних дій людини, свідомо чи навмисно спрямованих на

позбавлення себе життя через зіткнення з нестерпними життєвими обставинами. Така поведінка є динамічним процесом і складається з наступних етапів:

1. Етап суїцидальних тенденцій– вони є прямими чи непрямими ознаками, що свідчать про зниження цінності власного життя, про втрату сенсу життя, про небажання жити; суїцидальні тенденції виявляються у думках, намірах, почуттях або загрозах.

2. Етап суїцидальних дій – він починається, коли відповідні тенденції приходять у дію; під суїцидальною спробою розуміється суїцид, який з незалежних від людини обставин був відвернутий і не привів до летального наслідку; суїцидальні тенденції можуть трансформуватися у завершений суїцид, результатом якого є смерть людини.

3. Етап постсуїцидальної кризи – він продовжується з моменту здійснення суїцидальної спроби до повного зникнення суїцидальних тенденцій».

Більшість підлітків (до 70%) обмірковують і здійснюють суїцид впродовж 1-2 тижнів. Але підлітковому віку властива імпульсивність дій, тому іноді тривалість усіх трьох фаз може бути дуже короткою, не більше 1 години. Звичайно, що це вимагає від оточуючих, особливо від практичних психологів, оперативних дій у наданні адекватної допомоги таким підліткам.

За визначенням Е. Шнейдмана, основною причиною самогубства є душевний біль, який переживає підліток внаслідок:

- відсутності любові і підтримки з боку найближчих людей;
- насилля, несхвалення, завищених очікувань, поганого ставлення;
- сімейного конфлікту, сімейних втрат;
- відчуття малоцінності і непотрібності;
- переживання нещасливого кохання, руйнування значимих стосунків.

Для раннього виявлення ознак суїцидальної поведінки **особливе значення мають:**

- облік перенесених захворювань або травми мозку;
- вплив складних відносин в сім'ї на психіку дитини як додаткового стрес-фактора;
- аналіз причин підвищення дратівливості, підвищеної вразливості, появи боязкості, почуття власної неповноцінності, перебільшення своїх недоліків, приниження успіхів і достоїнств.

Для вичерпної характеристики форм і методів реалізації суїцидальної поведінки, можливо виділити **десять загальних рис, властивих усім самогубствам:**

1. Загальною метою усіх суїцидів виступає пошук рішення, адже суїцид не є випадковою дією – його ніколи не здійснюють без сенсу чи безмотивно. Він є виходом із утруднень, кричи чи нестерпної ситуації, йому властива своя логіка і доцільність. Щоб зрозуміти причину суїциду, слід дізнатися проблем, для розв'язання яких він був призначений.

2. Загальним завданням усіх суїцидів є припинення свідомості, повне припинення свого потоку свідомості, непереносимого болю – як розв'язання болісних і нагальних проблем. Відповідно до цього, суїцид складається з трьох частин – наявності у людини, що впала у відчай, душевного хвилювання, підвищеного рівня тривоги і високого летального потенціалу.

3. Загальним стимулом при суїциді виступає нестерпний психічний біль. Можна стверджувати, що припинення своєї свідомості – це те, до чого рухається суїцидент, а душевний біль – це те, від чого він намагається втекти, адже ніхто не здійснює суїцид від радості.

4. Загальним стресором при суїциді є незадоволені психологічні потреби, адже суїцид здійснюється передовсім саме через нереалізовані або незадоволені потреби. В цьому плані можна зазначити, що відбувається багато безглузвих смертей, але ніколи не буває безглузвих і необґрунтованих суїцидів.

5. Загальною суїцидальною емоцією виступає безпорадність-безнадійність – у суїцидальному стані виникає переважне почуття безпорадності - безнадійності. В цьому стані людина начебто констатує: «Я нічого не можу зробити, крім самогубства, і ніхто не може мені допомогти, полегшити біль, який я відчуваю».

6. Загальним внутрішнім відношенням до суїциду є суперечливість, амбівалентність – людина відчуває потребу у здійсненні суїциду і водночас бажає порятунку і втручання інших.

7. Загальним станом психіки є звуження пізнавальної сфери, що відбувається у формі минушого емоційного та інтелектуального звуження свідомості з обмеженням можливостей у виборі варіантів поведінки, що зазвичай доступні свідомості даної людини, коли вона не знаходиться у панічному стані.

8. Загальною дією при суїциді стає втеча, що відображає намір людини покинути зону нещастя. Суїцид вважають тому межевою, остаточною втечею. Сенса самогубства полягає у радикальній і остаточній зміні обставин, «декорацій» життя.

9. Загальною закономірністю суїциду виступає відповідність суїцидальної поведінки загальному стилю поведінки впродовж життя. Незважаючи на те, що суїцид уявляє собою вчинок, якому немає аналогу у попередньому житті людини, все ж йому можна знайти відповідність у стилі та характері повсякденної поведінки даної людини. Це і попередні переживання душевного хвилювання, і здатність переносити психічний біль.

Передусім слід пам'ятати, що провідним видом діяльності в підлітковому віці є інтимно-особистісне спілкування, у процесі якого формуються індивідуальні цінності, ставлення до багатьох аспектів «світу дорослих», навички міжособистісного розуміння, емоційні прив'язаності, емпатія, спрямованість особистості та ін.

Проблеми і труднощі, які виникають у підлітків під час реального спілкування з однолітками та батьками, штовхають їх до все тривалішого спілкування в соціальних мережах. Тому особливу увагу слід приділяти «ізолюваним» і «відторгнутим» підліткам.

Наголошуємо: особливу увагу слід приділяти не тим підліткам, які проявляють яскраву асоціальну поведінку – їхнє коло спілкування зазвичай знаходиться поза межами навчального закладу та сім'ї (з такими підлітками необхідно працювати за окремими методиками), а підліткам, які виглядають пасивними, тихими, замкненими, відлюдними. Саме остання категорія підлітків зазнає високого ризику мережевої залежності та суїцидальної поведінки.

Важливо враховувати наступні фактори ризику суїциду:

- висока конфліктність спілкування;
- ізоляція підлітка у класі чи групі;
- несприятливе сімейне оточення;
- спадковий фактор;
- неадекватна самооцінка;
- конфлікт, психотравмуюча ситуація;
- різка зміна у поведінці;
- асоціальний спосіб життя;
- егоцентризм;
- втрата членів сім'ї, погані стосунки.

Суїцидальну поведінку найчастіше пов'язують з життєвою або психологічною кризою особистості. Оскільки в підлітків життєвого досвіду недостатньо, то й засобів подолання життєвих криз теж недостатньо. Тут необхідна стороння допомога – друзів, батьків, психолога. Суїцидальна поведінка зазвичай не виникає раптово; спробі суїциду передують низка подій, умов, зовнішніх та внутрішніх факторів. Існують певні ознаки в поведінці підлітка, що можуть вказувати на посилення суїцидальних тенденцій. Тому вчителі, батьки і працівники психологічної служби повинні мати знання і вміння впізнавати такі «тривожні дзвіночки» та діяти на випередження.

Деякі з цих ознак мають, так би мовити, «подвійне» значення, тобто можуть свідчити не тільки про суїцидальну загрозу, а і про інші особистісні проблеми, кризи у житті юної людини. Але психологу не слід ніколи забувати про «суїцидальну тему» при появі цих ознак. Для уточнення висновку про наявність суїцидальної загрози доцільно використовувати спеціальні психодіагностичні засоби – карти, опитувальники, тести.

Організація профілактики суїцидальної поведінки серед здобувачів освіти: підсумки роботи та перспективні завдання

Профілактика суїцидальних дій є комплексним завданням та забезпечується комплексним підходом і конкретною превентивною стратегією. Для ефективного виявлення суїцидальних тенденцій слід сформувати адекватне ставлення до цього явища, подолати помилкові думки, стереотипи щодо його розуміння у учасників освітнього процесу.

Через введення карантинних заходів, пов'язаних із пандемією коронавірусу COVID-19, у 2020-2021 навчальному році профілактика суїцидальної поведінки серед здобувачів освіти була адаптована за методами та формами до режиму дистанційної роботи та спрямована на інформаційно-просвітницькі та профілактичні заходи з використанням веб-простору (вайбер-групи, веб-конференції, онлайн-студії тощо).

Аналіз цьогорічних даних від фахівців психологічних служб Донецької області свідчить про успішність профілактичної роботи засобами інформаційно-комунікаційних технологій в умовах карантинних обмежень.

Таким чином, використання веб-простору дозволило охопити профілактичними заходами понад 60% здобувачів освіти Донецької області.

- **діагностична робота**

<i>Категорія учасників освітнього процесу</i>	<i>Проведено заходів</i>	<i>Кількість охоплених осіб</i>
Здобувачі освіти	4242	51553
Педагоги	372	2 589
Батьки	308	5009
<i>Всього:</i>	<i>4922</i>	<i>59151</i>

- консультаційна робота

<i>Категорія учасників освітнього процесу</i>	<i>Проведено заходів</i>	<i>Кількість охоплених осіб</i>
Здобувачі освіти	3802	18925
Педагоги	1 953	7031
Батьки	1 926	9805
<i>Всього:</i>	<i>7681</i>	<i>35761</i>

- корекційна робота

<i>Категорія учасників освітнього процесу</i>	<i>Проведено заходів</i>	<i>Кількість охоплених осіб</i>
Здобувачі освіти	<i>1 876</i>	<i>10 258</i>

- просвітницько-профілактична робота

<i>Категорія учасників освітнього процесу</i>	<i>Проведено заходів</i>	<i>Кількість охоплених осіб</i>
Здобувачі освіти	6 089	110 348
Педагоги	1 733	16 959
Батьки	1 989	59 446
<i>Всього:</i>	<i>9 811</i>	<i>186 753</i>

- навчальна діяльність

<i>Категорія учасників освітнього процесу</i>	<i>Проведено заходів</i>	<i>Кількість охоплених осіб</i>
Здобувачі освіти	<i>1 087</i>	<i>3 364</i>

У 2021-2022 навчальному році Донецький обласний навчально-методичний центр психологічної служби системи освіти рекомендує:

1. Здійснювати профілактичну роботу з питань попередження суїцидальних тенденцій серед здобувачів освіти, керуючись нормативними документами, а саме:

Міжнародні нормативно-правові акти:

- ✓ Конвенція ООН «Про права дитини».

Закони України

- ✓ Закон України «Про охорону дитинства».
- ✓ Закон України «Про освіту».
- ✓ Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».
- ✓ Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)».

Державні цільові програми і стратегії

- ✓ Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2021—2025 роки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 02 червня 2021 р. №579.
- ✓ Національна стратегія розбудови безпечного і здорового середовища в Новій українській школі, затвердженої Указом Президента України від 25 травня 2020 року №195/2020.

Листи Міністерства освіти і науки України

- ✓ Лист Міністерства освіти і науки України від 28.03.2014 №1/9-179 «Щодо профілактики суїцидальних тенденцій серед учнів та учнівської молоді».
- ✓ Лист Міністерства освіти і науки України від 07.08.2015 №2/3-14-1572-15 «Щодо профілактики учинення дітьми навмисних самоушкоджень».
- ✓ Лист Міністерства освіти і науки України від 14.08.2020 №1/9-436 «Про створення безпечного освітнього середовища в закладі освіти та попередження і протидії булінгу (цькуванню)».
- ✓ Лист Міністерства освіти і науки України від 16.07.2021 №1/9-363 «Про пріоритетні напрями роботи психологічної служби у системі освіти у 2020/2021 н. р.».
- ✓ Лист Міністерства освіти і науки України від 16.07.2021 №1/9-362 «Деякі питання організації виховного процесу у 2020/2021 н. р. щодо формування в дітей та учнівської молоді ціннісних життєвих навичок».

Листи КЗ ДНМЦ ПС

- ✓ Лист КЗ ДНМЦ ПС від 12.08.2020 №01/03-130 «Пріоритетні напрямки діяльності психологічної служби у системі освіти Донецької області на 2020-2021 навчальний рік: методичні матеріали та рекомендації».
- ✓ Лист КЗ ДНМЦ ПС від 28.09.2020 № 01/03-163 «Щодо посилення та активізації заходів з профілактики суїцидальної поведінки».
- ✓ Лист КЗ ДНМЦ ПС від 28.12.2020 № 01/03-227 «Про узагальнення даних за IV квартал та посилення роботи щодо профілактики суїцидальної поведінки серед здобувачів освіти».
- ✓ Лист КЗ ДНМЦ ПС від 23.02.2021 № 01/03-56 «Про посилення роботи щодо профілактики суїцидальної поведінки серед здобувачів освіти».
- ✓ Лист КЗ ДНМЦ ПС від 13.04.2021 № 01/03-89 «Про узагальнення інформації за I квартал 2021 року та посилення роботи щодо профілактики суїцидальної поведінки серед здобувачів освіти».
- ✓ Лист КЗ ДНМЦ ПС від 13.04.2021 № 01/03-90 «Про узагальнення інформації за I квартал 2021 року та посилення роботи щодо профілактики суїцидальної поведінки серед здобувачів освіти».
- ✓ Лист КЗ ДНМЦ ПС від 30.06.2021 № 01/03-142 «Про узагальнення інформації за II квартал 2021 року щодо профілактики суїцидальної поведінки серед здобувачів освіти».
- ✓ Лист КЗ ДНМЦ ПС від 06.08.2021 № 01/03-174 «Про узагальнення інформації за 2020-2021 навчальний рік щодо профілактики суїцидальної поведінки серед здобувачів освіти».
- ✓ Лист КЗ ДНМЦ ПС від 06.08.2021 № 01/03-175 «Про узагальнення інформації за 2020-2021 навчальний рік щодо профілактики суїцидальної поведінки серед здобувачів освіти».

Фахівці психологічних служб області мають можливість детального вивчення нормативної бази з вищезазначеного питання, методичних матеріалів, рекомендацій, діагностичного інструментарію щодо профілактики суїцидальних проявів та ознайомлення з діяльністю гарячих ліній, громадських, державних організацій і доступу до їх послуг, на офіційному сайті КЗ ДНМЦ ПС: dnmcps.com.ua, де інформація надається структуровано, з охопленням усіх напрямків роботи та постійно оновлюється.

Також з червня 2020 року у соціальній мережі Facebook функціонує група «Донецький обласний навчально-методичний центр психологічної служби системи освіти» (Психологічна служба Донеччини), де фахівці психологічних служб зможуть знайти корисну інформацію для себе або ж поділитися своїм досвідом.

2. Удосконалювати систему роботи з питань профілактики суїцидальних тенденцій, враховуючи наступні аспекти:

- виконання заходів Національної стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища в Новій українській школі, затвердженої Указом Президента України від 25.05.2020 №195/2020;

- підвищення компетентності професійної діяльності фахівців психологічної служби у напрямі кризового консультування;

- сприяння впровадженню факультативних курсів, гуртків, годин психолога в освітній процес задля підсилення психологічної складової у вихованні дітей та учнівської молоді;

- налагодження співпраці з органами й службами, в компетенції яких визначено надання екстреної та пролонгованої психологічної допомоги, зокрема щодо протистояння негативним інформаційним впливам, залучення громадських організацій, Центрів професійного розвитку педагогічних працівників територіальних громад;

- надання інформації всім учасникам освітнього процесу щодо збереження їхнього соціального благополуччя і психічного здоров'я.

- поширення в закладах освіти практики функціонування служб порозуміння (шкільної медіації);

- систематичне проведення просвітницько-профілактичних заходів з учасниками освітнього процесу щодо медіаграмотності, медіазахисту та цифрової гігієни, навичок збереження власного життя та здоров'я, а також запобігання небезпечній поведінці;

- формування конструктивних способів вирішення складних життєвих ситуацій та адаптивних копінг-стратегій у всіх учасників освітнього процесу;

- надання своєчасної психологічної допомоги потерпілим від булінгу (цькувань);

- пошук нових дієвих форм просвітницької та профілактичної роботи з усіма учасниками освітнього процесу засобами інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема під час здійснення трудових функцій у віддаленому режимі дистанційної освіти;

- розроблення та розповсюдження серед учасників освітнього процесу інформаційних матеріалів щодо здорового та безпечного способу життя, розміщення їх електронних версій на веб-сайтах закладів освіти, на сторінці «Кабінет психолога/соціального педагога» тощо.

Важливим аспектом є інформування учасників освітнього процесу щодо діяльності гарячих ліній, громадських та державних організацій та доступу до їх послуг, в тому числі функціонування:

- **Національної дитячої «гарячої лінії» 116 -111** (цілодобово) та **0 800 500 225** (з 12.00 до 16.00),
- телефон довіри організації «People in Need» **0800210160** (цілодобово) з метою сприяння отримання необхідної підтримки у разі потреби, зі збереженням безпечного простору конфіденційності.

На сайті Міністерства освіти і науки України можна знайти розділ «Безпека дітей в інтернеті» для підвищення рівня обізнаності батьків і педагогів bit.ly/3axYT62. Зокрема, розміщені поради для батьків щодо організації взаємодії «дитина-інтернет-мобільний зв'язок» від Національної експертної комісії України з питань захисту суспільної моралі.

Чат-бот «Кіберпес» у Telegram і Viber допоможе дізнатись про те, як діяти дітям, батькам і педагогам у разі кібербулінгу та анонімно отримати допомогу.

Також можна знайти матеріали для проведення уроків та квестів для різних вікових груп щодо безпечної поведінки в Інтернеті.

На платформі цифрової освіти «ДІЯ» за посиланням <https://osvita.diiia.gov.ua/courses> можна переглянути освітній серіал для батьків «Безпека дітей в інтернеті» про те, як убезпечити дітей онлайн від шкідливих матеріалів, кібербулінгу, суїцидальних інтернет-спілок і сексуального насильства.

Також, при плануванні профілактичної роботи фахівцям психологічної служби слід звернути увагу на впровадження профілактичних та корекційних програм, рекомендованих Міністерством освіти і науки України.

Режим доступу до інформаційної бази професійного інструментарію фахівців психологічної служби системи освіти України: <https://drive.google.com/file/d/0B4dECkOEFUjvNUtPajFHMDNRbm8/view>

ВАЖЛИВО! Психологічне забезпечення освітнього процесу (профілактика, корекція, консультування тощо) спирається на діагностичну складову. **Вкотре акцентуємо увагу та доводимо до відома фахівців психологічної служби, що Українським науково-методичним центром практичної психології і соціальної роботи розроблено методичні рекомендації «Застосування діагностичних мінімумів у діяльності працівників психологічної служби».** Діагностичний мінімум розміщений за посиланням:

<https://imzo.gov.ua/psycholohichnyj-suprovid-ta-sotsialno-pedahohichna-robota/informatsijna-baza-psycholohiv-ta-sotsialnyh-pedahohi/navchalno-metodychni-materialy-dlya-psycholohiv/psychodiahnostychna-robota/>

Беззаперечною умовою профілактичної роботи є врахування вікових, індивідуальних і соціальних умов розвитку підростаючої особистості, стану її соціальних зв'язків з найближчим соціальним оточенням.

Профілактичні заходи будуть ефективними лише за умови систематичного, комплексного впровадження різних форм, методів, засобів у поєднанні з діяльністю, спрямованою на створення умов для повноцінної життєдіяльності та самореалізації учасників освітнього процесу.

VII. Запобігання та протидія насильству в закладах освіти.

Насильство є однією з найбільш розповсюджених форм порушення прав людини та зазвичай найбільше страждають від насильства діти. Тому у діяльність щодо припинення насильства над дітьми повинні залучатися працівники правоохоронної системи, органів опіки та піклування, представники соціальної та педагогічної спільнот, співробітники медичної та психологічної служб. Тільки у разі спільної роботи педагогів, батьків і всіх дорослих, які так чи інакше причетні до виховання дітей можна запобігти та протидіяти насильству та жорсткому поводженню з дітьми.

Діти, що пережили будь-який вид насильства, відчують труднощі соціалізації: у них порушені зв'язки з дорослими, немає відповідних навичок спілкування з однолітками, вони не мають достатнього рівня знань і ерудиції, щоб завоювати авторитет у школі тощо. Розв'язання своїх проблем діти, які постраждали від насильства часто знаходять у кримінальному, асоціальному середовищі, а це часто поєднано з формуванням у них пристрасті до алкоголю, наркотиків, вони починають красти та здійснювати інші протиправні дії.

Намагаючись вирішити проблему домашнього насильства, у грудні 2017 року Верховна Рада України ухвалила **Закон «Про запобігання та протидію домашньому насильству»**, в якому запропоновано новий підхід (із використанням європейських стандартів) до боротьби з цим негативним явищем у суспільстві.

За період роботи 2020–2021 навчального року фахівцями психологічної служби області регулярно проводиться робота щодо запобігання та протидії домашнього насильства за напрямками, а саме:

- **діагностична робота**

<i>Категорія учасників освітнього процесу</i>	<i>Проведено заходів</i>	<i>Кількість охоплених осіб</i>
Здобувачі освіти	2 884	37 209
Педагоги	305	1 820
Батьки	356	5 344
<i>Всього:</i>	<i>3 545</i>	<i>44 373</i>

- **консультаційна робота**

<i>Категорія учасників освітнього процесу</i>	<i>Проведено заходів</i>	<i>Кількість охоплених осіб</i>
Здобувачі освіти	1 970	19 176
Педагоги	1 480	5 163
Батьки	1 313	6 582
<i>Всього:</i>	<i>4 763</i>	<i>30 921</i>

- **корекційна робота**

<i>Категорія учасників освітнього процесу</i>	<i>Проведено заходів</i>	<i>Кількість охоплених осіб</i>
Здобувачі освіти	<i>1 565</i>	<i>8 724</i>

- **просвітницько-профілактична робота**

<i>Категорія учасників освітнього процесу</i>	<i>Проведено заходів</i>	<i>Кількість охоплених осіб</i>
Здобувачі освіти	3 906	74 270
Педагоги	1 073	11 079
Батьки	1 745	42 935
<i>Всього:</i>	<i>6 724</i>	<i>128 284</i>

- **навчальна діяльність**

<i>Категорія учасників освітнього процесу</i>	<i>Проведено заходів</i>	<i>Кількість охоплених осіб</i>
Здобувачі освіти	<i>1 032</i>	<i>5 335</i>

Через різні причини багато дітей не повідомляють про пережите насильство. Тому важливу роль у виявленні фактів насильства відіграє **спостережливість** педагогів та інших працівників закладу освіти, їх уважне ставлення до учнів і здатність вчасно помітити зміни в їх поведінці та настрої.

Крім того, фахівець повинен спостерігаючи за поведінкою дітей пам'ятати, що предметом його спостереження мають бути різноманітні прояви, як позитивні, так і негативні. А отже те, що дитина із благополучної сім'ї, не повинно виключати із поля уваги фахівця сигналів про допомогу, які подає дитина.

Саме за такими ознаками можна припустити, що дитина знаходиться в стані стресу, можливо, викликаного конфліктами та насильством:

- *пропуски занять або прогули у певні дні або певних уроків; запізнення на заняття, відмова від участі в позаурочних заходах без об'єктивних причин або з надуманих причин;*
- *часті скарги на погане самопочуття на заняттях;*
- *замкнутість, уникнення друзів, однокласників, самоізоляція або ізоляція з боку інших учнів;*
- *зниження успішності, втрата інтересу до навчання та іншої діяльності;*
- *недовіра до однолітків і дорослих, низька самооцінка, невпевненість у собі;*
- *неуважність, забудькуватість, нездатність концентруватися;*
- *постійний або частий стан тривожності, напруженості; лякливість, страх гучних звуків і різких рухів;*
- *постійний або частий поганий настрій, стан пригніченості, або, навпаки, гіперактивність, дратівливість, агресивність; різкі та безпричинні перепади настрою;*
- *втрата або псування особистих речей (мобільного телефону, рюкзака, підручників та ін.), синці, розірваний або зім'ятий одяг;*
- *відмова пояснити причини вищеописаних станів і поведінки або неправдоподібні пояснення.*

Даний список не є вичерпним, але багато з цих ознак є специфічними для насильства. Однак, якщо видно ці ознаки, **педагогу спільно з психологом закладу освіти** необхідно з'ясувати їх причини - довірливо і конфіденційно поспілкуватися з учнем, його батьками, друзями і зробити це максимально тактовно, щоб своїми діями не погіршити його стан, не нанести додаткову травму.

Своєчасне виявлення дітей, які зазнали жорстокого поводження або тих хто може бути потенційно постраждалою від домашнього насильства, допомагає запобігти наслідків, які можуть проявлятися не відразу, а через

якийсь час, зокрема і досить тривалий – це порушення фізичного і психічного розвитку, соматичні захворювання, особистісні та емоційні порушення, соціальна невлаштованість.

У своїй роботі фахівцям психологічної служби необхідно використовувати **діагностичний мінімум** для раннього виявлення ознак насильства та жорстокого поводження з дітьми, а саме - діагностики міжособистісних і міжгрупових відносин, вивчення психологічного клімату в сім'ї, методики батьківського ставлення, проєктивні методики, соціологічні анкети.

Діагностичний мінімум розміщено на вебсайті ІМЗО за посиланням:

<https://imzo.gov.ua/psychologichnyj-suprovid-ta-sotsialno-pedahohichna-robota/informatsijna-baza-psychologiv-ta-sotsialnyh-pedahohi/navchalno-metodychni-materialy-dlya-psychologiv/psychodiahnostychna-robota/>

У положеннях **Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»** викладено перелік повноважень державних органів та інших структур щодо надання допомоги постраждалим від домашнього насильства та притягненню зловмисників до відповідальності.

Повноваження закладів та установ системи освіти:

- проводять з учасниками освітнього процесу виховну роботу із запобігання та протидії насильству;
- повідомляють не пізніше однієї доби службу у справах дітей, уповноважені підрозділи органів Національної поліції України у разі виявлення фактів домашнього насильства стосовно дітей або отримання відповідних заяв чи повідомлень;
- проводять інформаційно-просвітницькі заходи з учасниками освітнього процесу з питань запобігання та протидії насильству, у тому числі стосовно дітей та за участю дітей, приділяючи особливу увагу формуванню небайдужого ставлення учнів до постраждалих дітей, усвідомлення необхідності невідкладного інформування вчителів про випадки насильства, що стали їм відомі, повідомлення про такі випадки до кол-центру з питань запобігання та протидії насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей;
- організовують роботу практичного психолога та/або соціального педагога з постраждалими дітьми;

- взаємодіють з іншими суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, відповідно до чинного законодавства;

Відповідно до листа МОН України від 17.11.2020 № 6/1379-20 р. щорічно в Україні з **25 листопада до 10 грудня** включно проводиться Всеукраїнська акція **«16 днів проти насильства»** з нагоди відзначення:

- 25 листопада *«Міжнародний день боротьби за ліквідацію насильства над жінками»*
- 1 грудня *«Всесвітній день боротьби із СНІДом»*
- 2 грудня *«Міжнародний день боротьби за скасування рабства»*
- 6 грудня *річниця з дня «Монреальської різанини»*
- 10 грудня *«Міжнародний день прав людини»*

З нагоди відзначення цих днів рекомендуємо організовувати та проводити в закладах освіти навчальні заняття, лекції, вебінари, круглі столи, акції та інші заходи.

Радою Європи спільно з Міністерством освіти і науки України в рамках проєкту Ради Європи «Боротьба з насильством щодо дітей в Україні» було підготовлено та адаптовано **інформаційні матеріали**, які можуть бути додатковим ресурсом у проведенні заходів до вищевказаних днів, доступні за посиланням: <https://mon.gov.ua/ua/news/akciya-16-dniv-proti-nasilstva-mon-rekomenduye-provesti-urok-shodo-pitan-problem-u-simyi>

Одним із важливих заходів профілактики насильства в освітньому середовищі є формування у здобувачів освіти умінь і навичок розвитку і підтримки здорових міжособистісних відносин. Для цього до освітнього плану закладу освіти необхідно включити програми, які навчають дітей навичкам керування своєю поведінкою, шанобливого ставлення до однолітків і дорослих, конструктивного вирішення конфліктів, самостійного прийняття рішень. Подібні програми допомагають учням засвоювати загальнолюдські цінності, вчитися поважати права і гідність людини, гендерну рівність і різноманіття, формуватися як особистість, підвищувати самоповагу і зміцнювати самооцінку.

Перелік навчальних і виховних програм з питань запобігання та протидії домашньому насильству розміщено на вебсайті ІМЗО за посиланням:

<https://drive.google.com/file/d/1hnQ3giKp7pUHM0PmCPzMrox7gTI9UGE5/view>

Матеріали щодо запобігання та протидії насильству для практичного використання фахівцями розміщено на вебсайті ІМЗО за посиланням: <https://imzo.gov.ua/psychologichnyj-suprovid-ta-sotsialno-pedahohichna-robota/informatsijna-baza-psychologiv-ta-sotsialnyh-pedahohi/najkraschi-rozrobky-metodyky-treninhy-zhurnaly/>

Наголошуємо, що на доступному місці у закладі освіти варто розмістити контактну інформацію про керівників та педагогічних працівників закладу освіти, до яких, відповідно до посадових обов'язків, можуть звертатися учасники освітнього процесу для оперативного вирішення питань, що стосуються збереження життя чи здоров'я, а також захисту прав та інтересів дитини.

Також **важливо знати та надавати інформацію**, куди і яким чином звертатися за допомогою у випадку проявів насильства:

- до поліції за номером 102;
- до центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді;
- до управління сім'ї та молоді районної, міської чи обласної держадміністрацій;
- до громадських організацій, які надають допомогу постраждалим від насильства;
- до психолога, соціального педагога, класного керівника тощо;
- до близької людини;
- на телефони «Гарячих ліній»:
 - **Урядова «Гаряча лінія»** для осіб, які постраждали від домашнього насильства **15-47** (цілодобово, анонімно, безкоштовно).
 - **Національна «Гаряча лінія»** з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми і гендерної дискримінації ГО «Ла Страда-Україна» (цілодобово, анонімно, безкоштовно) **0-800-500-335** зі стаціонарного або **116 123** з мобільного.
 - **Національна дитяча «Гаряча лінія»** з питань запобігання насильства в сім'ї та захисту прав дітей ГО «Ла Страда-Україна» – **116 111** (для дзвінків з мобільного) або **0800500 225**
 - **Урядова консультаційна лінія** з питань безпеки дітей в Інтернеті – **1545*3**.

Інформуємо, що Міністерство внутрішніх справ України запустило у **Telegram чат-бот «ДійПротиНасильства»** щодо протидії домашньому насильству, який надасть максимально вичерпну інформацію про домашнє насильство, підтримку та допомогу в цьому питанні.

За допомогою чат-боту можна:

- *викликати служби допомоги (поліцію і швидку);*
- *переадресувати на спеціалістів безоплатної правової допомоги, які своєю чергою нададуть юридичну консультацію в онлайн-режимі;*
- *надати контакти інших служб допомоги;*
- *роз'яснити, що таке домашнє насильство та як протидіяти цьому явищу, повноваження органів і установ, які здійснюють заходи з попередження домашнього насильства.*

Натепер держава гарантує кожному громадянину право на отримання безоплатної правової допомоги. Для отримання такої допомоги варто зателефонувати за номером **Єдиного контакт-центру 0 800 213 103** (цілодобово та безкоштовно у межах України зі стаціонарних та мобільних телефонів).

Важливо! Діти мають право безоплатно отримати послуги адвоката (складання заяв, представництво в суді).

У 2021-2022 навчальному році Донецький обласний навчально-методичний центр психологічної служби системи освіти рекомендує:

- посилити роботу фахівців психологічної служби закладів освіти з питань попередження насильства в сім'ї, підвищити психологічну компетентність всіх учасників освітнього процесу шляхом проведення просвітницьких і профілактичних заходів. Використовувати в профілактичній діяльності методичні рекомендації щодо формування у дітей та молоді нетерпимого ставлення до насильницьких моделей поведінки, небайдужого ставлення до постраждалих осіб, усвідомлення насильства як порушення прав людини, адресовані усім фахівцям, які працюють з дітьми та молоддю (лист МОНУ від 18.05.2018 № 1/11-5480);
- забезпечувати комплексний інтегрований підхід до протидії домашньому насильству та сприяти реалізації прав осіб, постраждалих від домашнього насильства, шляхом проведення превентивних заходів, ефективного реагування на факти домашнього насильства (наказ МОНУ

- від 02.10.2018 № 1047 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо виявлення, реагування на випадки домашнього насильства і взаємодії педагогічних працівників з іншими органами та службами»);
- аналізувати соціально-психологічний клімат в закладі освіти в цілому та окремих класах (групах), надавати рекомендації щодо його поліпшення та сприяти класним керівникам, іншим співробітникам закладу освіти, учням та батькам в його поліпшенні;
 - розпізнавати в учнів й працівників закладу освіти проблеми в міжособистісному спілкуванні, адаптації до колективу, передумови до насильницької поведінки і надавати їм своєчасну соціально-психологічну допомогу;
 - здійснювати систематичне спостереження за учнями з особливими освітніми потребами, особливостями розвитку та поведінки й іншими учнями, у яких більш високий ризик стати жертвою насильства та дискримінації, а також за учнями, що знаходяться на внутрішньо шкільному обліку через порушення дисципліни або вчинення актів насильства; надавати їм, їхнім батькам і класним керівникам необхідну консультативну допомогу;
 - зміцнювати знання учасників освітнього процесу про ефективні засоби запобігання домашньому насильству;
 - консультувати педагогів, інших співробітників освітньої установи, учнів і їх батьків з питань запобігання агресивної поведінки, вирішення конфліктних ситуацій та надавати необхідну психологічну та соціальну допомогу;
 - проводити з працівниками закладу освіти, учнями та їх батьками спеціальні заняття та тренінги з розвитку навичок спілкування, вирішення конфліктів, керування емоціями і подолання стресових ситуацій;
 - взаємодіяти з фахівцями соціальних служб, центрами соціальної допомоги сім'ї та дітям, реабілітаційними центрами та іншими закладами та установами що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
 - створювати на сайтах закладів «Кабінет психолога/соціального педагога», де буде розміщено інформацію з питань профілактики насильства для всіх учасників освітнього процесу.

Матеріали з питань запобігання та протидії домашньому насильству розміщені на наступних сайтах:

- **офіційному сайті** Донецької ОДА у розділі «Громадськості» підрозділ «Протидія домашньому насильству» <https://usm.dn.gov.ua/ua/prozora-vlada/protidiya-domashnomu-nasilstvu>
- **офіційному сайті** ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» <https://drive.google.com/file/d/1kdBNPKwOfNWwoLNI5RaJIvfro7oazdUw/view>
- **офіційному сайті** Донецького обласного навчально-методичного центру психологічної служби системи освіти у розділі «Новини» та «Програми та напрями діяльності» <https://dnmcp.com.ua/>
- **офіційному сайті** Громадської організації «Всеукраїнський Громадський Центр «Волонтер» <https://volunteer.kiev.ua>
- **офіційному сайті** Громадської правозахисної організації «Ла Страда Україна» <https://la-strada.org.ua>
- **офіційному сайті** ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» перелік навчальних і виховних програм з питань запобігання та протидії домашньому насильству <https://drive.google.com/file/d/1hnQ3giKp7pUHM0PmCPzMrox7gTI9UG E5/view>

Нормативно-правові документи щодо запобігання та протидії насильству:

- ✓ Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»;
- ✓ Указ Президента України від 24.03.2021 року № 119/202 «Про Національну стратегію у сфері прав людини»;
- ✓ Указ Президента України від 21.09.2020 року № 938/2020 «Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства»;
- ✓ постанова КМУ від 01.06.2020 року № 585 «Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах»;
- ✓ постанова КМУ від 22.08.2018 року № 658 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі»;
- ✓ постанова КМУ від 24.02.2021 року № 145 «Питання Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року»;
- ✓ наказ МОНУ від 22.05.2018 року № 509 «Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України»;

- ✓ наказ МОНУ від 02.10.2018 року № 1047 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо виявлення, реагування на випадки домашнього насильства і взаємодії педагогічних працівників із іншими органами та службами»;
- ✓ лист МОНУ від 18.05.2018 року № 1/11-5480 «Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству»;
- ✓ лист МОНУ від 30.10.2018 року № 1/9-656 «Про перелік діагностичних методик щодо виявлення та протидії домашньому насильству відносно дітей»;
- ✓ лист МОНУ від 29.12.2018 року № 1/9-790 «Щодо організації роботи у закладах освіти з питань запобігання і протидії домашньому насильству та булінгу»;
- ✓ лист МОНУ від 17.11.2020 року № 6/1379-20 «Щодо Європейського дня захисту дітей від сексуальної експлуатації і сексуального насильства та Всеукраїнської акції «16 днів проти насильства»»;
- ✓ лист МОНУ від 10.03.2021 року № 1/9-128 «Щодо необхідності проведення додаткових профілактичних заходів в середовищі дітей та підвищення обізнаності батьків»;
- ✓ лист МОНУ від 16.07.2021 року № 1/9-362 «Деякі питання організації виховного процесу у 2021/2022 н. р. щодо формування в дітей та учнівської молоді ціннісних життєвих навичок»;
- ✓ лист МОНУ від 16.07.2021 року № 1/9-363 «Про пріоритетні напрями роботи психологічної служби у системі освіти у 2021/2022 н. р.».

VIII. Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, виховання гендерної культури та гендерної рівності в системі освіти.

Питання забезпечення рівних прав і можливостей в українському суспільстві набуває все більшої актуальності. Гендерне виховання особистості здійснюється під впливом родини, освіти, засобів масової інформації, мистецтва, мови, правової та державної політики.

Метою гендерного навчання та виховання учнівської молоді є формування розуміння сутності норм та установок взаємодії статей на засадах гендерної рівності та потреби керуватися ними в усіх сферах життєдіяльності. Тому гендерна компетентність має бути професійною нормою для освітньої педагогічної спільноти.

Відповідно до *статті 1 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»* гендерна рівність – рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Метою закону є досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм [Конституцією](#) і законами України.

За період роботи 2020–2021 навчального року фахівцями психологічної служби області регулярно проводилась робота щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, виховання гендерної культури та гендерної рівності в системі освіти за напрямками:

- діагностична робота

<i>Категорія учасників освітнього процесу</i>	<i>Кількість заходів</i>	<i>Кількість охоплених осіб</i>
Здобувачі освіти	1 056	14 930
Педагоги	161	1 399
Батьки	73	1 225
<i>Всього</i>	<i>1 290</i>	<i>17 554</i>

- консультаційна робота

<i>Категорія учасників освітнього процесу</i>	<i>Кількість заходів</i>	<i>Кількість охоплених осіб</i>
Здобувачі освіти	1 209	7 403
Педагоги	878	3 120
Батьки	648	6 911
<i>Всього</i>	<i>2 735</i>	<i>17 434</i>

- корекційна робота

<i>Категорія учасників освітнього процесу</i>	<i>Кількість заходів</i>	<i>Кількість охоплених осіб</i>
Здобувачі освіти	<i>308</i>	<i>3 529</i>

- просвітницько-профілактична робота

<i>Категорія учасників освітнього процесу</i>	<i>Кількість заходів</i>	<i>Кількість охоплених осіб</i>
Здобувачі освіти	1 277	33 759
Педагоги	341	4 941
Батьки	391	13 089
Всього	2 009	51 789

- навчальна діяльність

<i>Категорія учасників освітнього процесу</i>	<i>Кількість заходів</i>	<i>Кількість охоплених осіб</i>
Здобувачі освіти	852	3 940

Заходи були спрямовані на розвиток обізнаності учасників освітнього процесу у напрямку гендерної культури та гендерної рівності, функціональний аналіз проблем здобувачів освіти, виявлення головних факторів, що можуть обумовлювати складнощі в житті дитини. Формування гендерної культури допомагає знизити конфліктні ситуації та поліпшити міжособистісні взаємовідносини.

Сучасна освіта має сприяти розвитку індивідуальних можливостей і якостей здобувачів освіти, створювати умови для їх самореалізації незалежно від статі, наявних упереджень та формувати наступні уявлення:

- про роль та життєве призначення чоловіків і жінок в сучасному суспільстві;
- про засвоєння учнями знань про сутність і зміст понять «гендер», «гендерні стереотипи», «гендерні ролі»;
- про формування розуміння, прийняття і готовності до виконання своєї гендерної ролі, а також відносин;
- ціннісного ставлення до своєї статевої приналежності, любові, шлюбу, материнства, батьківства.

Завданнями психолого-педагогічного супроводу гендерного виховання є:

- психологічне просвітництво здобувачів освіти, батьків і педагогів з усього спектру гендерних проблем;

- діагностика формування гендерної складової особистісного розвитку учнів;
- консультування учнів, батьків і педагогів з питань гендерних відмінностей і гендерних відносин;
- корекційно-тренінгова робота з розвитку гендерної самосвідомості здобувачів освіти та гендерної толерантності, подолання негативних наслідків гендерних стереотипів.

У 2021-2022 навчальному році Донецький обласний навчально-методичний центр психологічної служби системи освіти рекомендує:

- підвищити психологічну компетентність всіх учасників освітнього процесу з питань гендерної культури та гендерної рівності в системі освіти шляхом проведення просвітницьких і профілактичних заходів;
- забезпечувати участь фахівців психологічної служби у семінарах, засіданнях, конференціях, тренінгах з питань гендерної культури та гендерної рівності в системі освіти;
- відпрацювати взаємодію фахівців психологічної служби, учасників освітнього процесу, міжвідомчих структур з приводу гендерно зумовленого насильства або реальної загрози його вчинення та розширити зв'язки з представниками громадських і міжнародних організацій, які працюють у цій сфері;
- забезпечити доступ учасників освітнього процесу до інформаційно-консультативної підтримки шляхом поширення інформації про роботу Національної гарячої лінії;
- сприяти самопізнанню, самореалізації, самоствердженню самовдосконаленню особистості учасників освітнього процесу;
- розвивати навички відповідальної та водночас безпечної поведінки, умінь адекватного прийняття рішень у різноманітних, у т. ч. складних життєвих ситуаціях;
- сприяти формуванню громадянської позиції особистості;
- проаналізувати нормативно-правові документи з питань гендерної культури та гендерної рівності в системі освіти.

Нормативно-правові документи:

- ✓ Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»;
- ✓ Указ Президента України від 24.03.2021 року № 119/202 «Про Національну стратегію у сфері прав людини»;

- ✓ Указ Президента України від 21.09.2020 року № 938/2020 «Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства»;
- ✓ розпорядження КМУ від 16.09.2020 року № 1128-р «Про схвалення Концепції комунікації у сфері гендерної рівності»;
- ✓ постанова КМУ від 01.06.2020 року № 585 «Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах»;
- ✓ постанова КМУ від 22.08.2018 року № 658 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі»;
- ✓ лист МОНУ від 16.07.2021 року № 1/9-362 «Деякі питання організації виховного процесу у 2021/2022 н. р. щодо формування в дітей та учнівської молоді ціннісних життєвих навичок»;
- ✓ лист МОНУ від 16.07.2021 року № 1/9-363 «Про пріоритетні напрями роботи психологічної служби у системі освіти у 2021/2022 н. р.».

ІХ. Профілактика та виявлення булінгу (цькування) в закладах освіти.

Розбудова системи освіти відбувається у складних соціокультурних умовах та в ситуації загострення негативних явищ в країні. Зокрема, майже в кожному учнівському середовищі існує проблема булінгу. Уперше термін булінг (з англ. «bully» – хуліган, забіяка, грубіян, насильник; «bullying» – цькування, залякування, зневажання) з'явився на початку 70-х рр. ХХ ст. у Скандинавії, де група дослідників вивчала явище насильства між дітьми в школі. Проблема булінгу, як психологічна, була окреслена ще в 70-80-х роках минулого століття у Швеції, та інших країнах Європи.

Булінг – соціально-педагогічна, психологічна проблема сучасності. Це соціальне явище, властиве переважно організованим колективам, отож з огляду на зазначене, виділяють основні місця булінгу:

- ✓ булінг у закладі освіти;
- ✓ булінг на робочому місці (мобінг);
- ✓ булінг в армії («дідівщина»);
- ✓ кібербулінг (насилля в інформаційному просторі) тощо.

Булінг в закладі освіти — це довготривале «відторгнення» дитини більшістю членів класу чи групи.

Термін булінг тісно пов'язаний із такими поняттями, як:

- ✓ насильство (застосування силових методів або психологічного тиску за допомогою погроз, свідомо спрямованих на слабких або тих, хто не може чинити опір; панування, влада людини над людиною);
- ✓ агресія (дії, спрямовані на порушення фізичної та психічної цілісності людини або групи людей). Агресія органічно пов'язана з насильством і є його природним підґрунтям.

Поняття агресія ширше за поняття насильство, воно містить в собі поняття:

- ✓ насильство;
- ✓ зневажання (виявляти зневагу до когось, поводитися безцеремонно, не зважати на чийсь думку);
- ✓ цькування (переслідувати кого-небудь різними нападками, наклепами та ін., знущатися з когось).

Усі ці поняття зображують різні аспекти такого явища, як булінг. Нині **67%** дітей в Україні у віці від 11 до 17 років стикалися з проблемою булінгу. **24%** дітей стали жертвами булінгу, і **48%** з них нікому не розповідали про ці випадки. Такими є основні результати дослідження, проведеного ЮНІСЕФ. Це тривожні цифри, особливо в той час, коли Україна переживає конфлікт, внаслідок чого майже 1,6 мільйона людей, у тому числі близько 220 тисяч дітей, стали внутрішньо переміщеними особами. Саме тому одним із завдань психологічної служби Донецької області є **профілактика та виявлення булінгу (цькування) в закладах освіти.**

Впродовж **2020-2021 навчального року** заходи з профілактики булінгу проводились з метою:

- ✓ ознайомлення учасників освітнього процесу з поняттям булінг, причинами його виникнення, впливу цього явища на окрему особистість і учнівський колектив в цілому,
- ✓ опрацювати практичні методи виявлення постраждалих та булерів, опановування методами профілактики й втручання;

у вигляді:

- ✓ інформаційно-просвітницьких заходів;
- ✓ оформлення стендів та буклетів;
- ✓ проведення занять з елементами тренінгу;
- ✓ заходів за участю працівників правоохоронних органів та інших організацій та служб.

У зв'язку з запровадженням карантинних заходів профілактична робота з профілактики та виявлення булінгу (цькування) в закладах освіти проводилась як очно, під час адаптивного карантину, так і дистанційно з використанням вебпростору (проводились вебінари, листування в вайбері та інших мобільних додатках, які призначені для спілкування, соціальні групи в мережі інтернет, вебконференції, онлайн-студії та інше).

За 2020-2021 навчальний рік психологічною службою закладів освіти області регулярно проводилась робота з профілактики та виявлення булінгу в закладах освіти за наступними напрямками:

- консультаційна робота

<i>Категорія учасників освітнього процесу</i>	<i>Проведено заходів</i>	<i>Кількість охоплених осіб</i>
Здобувачі освіти	3 256	20 464
Педагоги	1 913	9 714
Батьки	1 660	14 109
Всього:	6 829	44 287

- просвітницько-профілактична робота

<i>Категорія учасників освітнього процесу</i>	<i>Проведено заходів</i>	<i>Кількість охоплених осіб</i>
Здобувачі освіти	5 570	119 959
Педагоги	1 332	20 959
Батьки	1 995	68 918
Всього:	8 897	209 836

Головним завданням системи освіти є забезпечення високої якості освіти, всебічний розвиток особистості відповідно до потреб суспільства.

Тому особливої актуальності набуває питання співробітництва закладу освіти та інших державних та громадських організацій. Будь-який заклад освіти вступає в безпосередні контакти з позашкільними закладами, організаціями, батьками з метою реалізації однієї спільної мети – формування гармонійно розвинутої, високоосвіченої, соціально активної та національно свідомої особистості.

Психологічні служби закладів освіти області дуже тісно **співпрацюють з Національною поліцією, соціальними службами, різноманітними громадськими та волонтерськими організаціями**, які займаються проблемою булінгу та насилля в цілому.

- співпраця з громадськістю

Категорія учасників освітнього процесу	Проведено заходів	Кількість охоплених осіб
Здобувачі освіти	322	10 042
Педагоги	96	1 377
Батьки	105	2 968
Всього:	523	14 387

За 2020-2021 навчальний рік в закладах освіти Донецької області було розглянуто – **139** заяв-звернень стосовно булінгу із них:

- ✓ **107** заяв-звернень стосовно булінгу;
- ✓ **25** з приводу кібербулінгу;
- ✓ **7** заяв з приводу мобінгу.

Більшість випадків були вирішені на рівні закладів освіти, лише у **16** випадках була залучена Національна поліція.

- кількість заяв-звернень по ТГ

Категорія учасників освітнього процесу	Булінг (кількість заяв-звернень)	З них вирішено		Кібербулінг (кількість заяв-звернень)	З них вирішено		Мобінг (кількість заяв-звернень)	З них вирішено	
		на рівні закладу освіти	із залученням Нацполіції		на рівні закладу освіти	із залученням Нац поліції		на рівні закладу освіти	із залученням Нац поліції
Здобувачі освіти	38	33	5	5	1	4	0	0	0
Педагоги	13	13	0	1	1	0	2	2	0
Батьки	33	27	6	4	4	0	0	0	0
Всього:	84	73	11	10	6	4	2	2	0

- кількість заяв-звернень по СШ, ЗСШ, ЗШ, СОЦСР

Категорія учасників освітнього процесу	Булінг (кількість заяв-звернень)	З них вирішено		Кібербулінг (кількість заяв-звернень)	З них вирішено		Мобінг (кількість заяв-звернень)	З них вирішено	
		на рівні закладу освіти	із залученням Нацполіції		на рівні закладу освіти	із залученням Нац поліції		на рівні закладу освіти	із залученням Нац поліції
Здобувачі освіти	7	7	0	3	3	0	0	0	0
Педагоги	4	4	0	4	4	0	4	4	0
Батьки	5	4	1	3	3	0	0	0	0
Всього:	16	15	1	10	10	0	4	4	0

- кількість заяв-звернень по ЗП(ПТ)О

Категорія учасників освітнього процесу	Булінг (кількість заяв-звернень)	З них вирішено		Кібербулінг (кількість заяв-звернень)	З них вирішено		Мобінг (кількість заяв-звернень)	З них вирішено	
		на рівні закладу освіти	із залученням Нацполіції		на рівні закладу освіти	із залученням Нац поліції		на рівні закладу освіти	із залученням Нац поліції
Здобувачі освіти	2	2	0	2	2	0	0	0	0
Педагоги	1	1	0	0	0	0	0	0	0
Батьки	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Всього:	3	3	0	2	2	0	0	0	0

- кількість заяв-звернень по ЗФПО

Категорія учасників освітнього процесу	Булінг (кількість заяв-звернень)	З них вирішено		Кібербулінг (кількість заяв-звернень)	З них вирішено		Мобінг (кількість заяв-звернень)	З них вирішено	
		на рівні закладу освіти	із залученням Нацполіції		на рівні закладу освіти	із залученням Нац поліції		на рівні закладу освіти	із залученням Нац поліції
Здобувачі освіти	4	4	0	3	3	0	0	0	0
Педагоги	0	0	0	0	0	0	1	1	0
Батьки	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Всього:	4	4	0	3	3	0	1	1	0

Наголошуємо, що особливої уваги потребують проблеми попередження булінгу (цькування) та будь-яких проявів насильства й жорстокого поведіння з дітьми в сучасному суспільстві, які зумовлені не тільки збільшенням фактів насильства, а і небажанням соціуму відкрито розглядати ці питання.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» від 18 грудня 2018р. № 2657-VIII передбачено, що керівник закладу освіти в межах наданих йому повноважень забезпечує створення у закладі освіти безпечного освітнього середовища, вільного від насильства та булінгу (цькування) (абзац десятий частина третя статті 26 [Закону України «Про освіту»](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#Text)): <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#Text>

Відповідно до пункту 1 частини першої Закону України «Про повну загальну середню освіту» безпечне освітнє середовище – сукупність умов у закладі освіти, що унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди, зокрема внаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних та/або будівельних норм і правил, законодавства щодо кібербезпеки, захисту персональних даних, безпеки харчових продуктів та/або надання неякісних послуг з харчування, шляхом фізичного та/або психологічного насильства, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової репутації (булінг (цькування), поширення неправдивих відомостей тощо), пропаганди та/або агітації, у тому числі з використанням кіберпростору, а також унеможливають вживання на території закладу освіти алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних засобів, психотропних речовин. **Звертаємо увагу**, що з метою створення безпечного освітнього середовища в закладі освіти має бути **запроваджений комплексний підхід** у сфері запобігання та протидії булінгу (цькуванню).

У листі від 14.08.2020 р. №1/9-430 Міністерство освіти і науки України рекомендувало керівникам закладів освіти сприяти практичному впровадженню

концепції «Безпечна і дружня до дитини школа». Детальну інформацію та інструкцію щодо впровадження та ефективного використання онлайн-інструменту можна знайти за посиланням <http://scfs.multycourse.com.ua/ua/>

Нагадуємо, що наказом Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 №1646, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 03 лютого 2020 за № 11/34394, затверджено Порядок реагування на випадки булінгу (цькування) та Порядок застосування заходів виховного впливу: https://serch.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/RE34394Z.html

Якщо дитина стала свідком булінгу в закладі освіти, передусім вона може розказати про це батькам, вчителю, психологу або безпосередньо директору.

Якщо педагог або інший працівник закладу освіти став свідком булінгу, то він має **повідомити керівника закладу** незалежно від того, чи поскаржилась йому жертва булінгу чи ні.

Керівник закладу розглядає таке звернення та з'ясовує усі обставини булінгу. Надалі він скликає засідання комісії з розгляду випадків булінгу та окреслює подальші дії. Якщо комісія визнала, що це був булінг, а не одноразовий конфлікт, то очільник закладу зобов'язаний повідомити уповноважені підрозділи органів Національної поліції України та Службу у справах дітей.

До складу такої комісії можуть входити педагоги, психолог, соціальний педагог, батьки постраждалого та «булера», керівник закладу та інші зацікавлені особи.

У разі, якщо комісія не кваліфікує випадок як булінг, а постраждалий не згодний з цим, то він може одразу звернутись до органів Національної поліції України.

За будь-якого рішення комісії **керівник закладу забезпечує психологічну підтримку усім учасникам випадку.**

Звертаємо увагу, що для використання у роботі з даної проблематики можна скористатися матеріалами спеціальної рубрики: «Корисні посилання щодо теми антибулінгу», яка розміщена на офіційному вебсайті Міністерства освіти і науки України та вебсайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти»: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/protidiya-bulingu/korisni-posilannya-shodo-temi-antibulingu>

Останнім часом збільшилася кількість випадків небезпечної поведінки дітей, що загрожує їхньому життю та здоров'ю. Зокрема, йдеться

про вплив соціальних мереж в інтернеті. Стрімкий розвиток нових технологій відтворення сучасних інформаційно-комунікативних потоків зумовлюють принципові зміни в системі управління ризиками інформаційної безпеки. Комплексна оцінка актуальних загроз психологічній безпеці особистості в умовах інформаційного вибуху потребує нагального визначення інноваційних підходів до підвищення якості формування медіа-інформаційної культури особистості, що передбачає принципову трансформацію системи особистого захисту та протидії негативним впливам в умовах медіакратії, інформаційних війн, наявності великої кількості сумнівних інформаційних джерел, спаму, токсичної пропаганди та реклами, інформаційного перевантаження та інформаційних ризиків у контексті сучасних суспільних викликів, зумовлених пандемією COVID-19 та військовими діями на Сході України. Саме тому велику увагу потрібно приділяти також питанню **профілактики кібербулінгу** в сучасному суспільстві. Для підвищення обізнаності педагогічних працівників закладів освіти, батьків та їхніх дітей Міністерство освіти і науки пропонує користуватися інформацією, яка розміщена на сайті **Міністерства освіти і науки України в розділі «Безпека дітей в Інтернеті»** <https://mon.gov.ua/ua/osvita/pozashkilna-osvita/vihovna-robota-ta-zahist-prav-ditini/bezpeka-ditej-v-interneti>

Важливо знати, що держава гарантує кожному громадянину право на отримання безоплатної правової допомоги за номером **Єдиного контакт-центру:** 0 800 213 103 (цілодобово та безплатно у межах України зі стаціонарних та мобільних телефонів). Діти мають право безоплатно отримати послуги адвоката (складання заяв, представництво в суді). З квітня 2020 року безоплатна правова допомога (БПД) створила в месенджері Telegram чат «Правова допомога протидії насильству», де постраждалі від домашнього насильства та свідки можуть отримати консультацію юристів щодо захисту своїх прав. За правовою консультацією можна також звернутися, написавши повідомлення у месенджер Facebook-сторінки системи БПД, у публічний чат Telegram-каналу «Безоплатна правова допомога», у приватний чат системи БПД у Telegram або Viber, а також через мобільний застосунок «Безоплатна правова допомога».

Важливим аспектом в роботі за даним напрямом є також **інформування учасників освітнього процесу щодо діяльності гарячих ліній, громадських та державних організацій та доступу до їх послуг, телефонні номери Національної «гарячої» лінії:** 0 800 500 225 або 116 111 (для дзвінків з мобільного).

Окрім цього, дитина може звернутись:

- на гарячу лінію ГО «Ла Страда - Україна» з протидії насильству в сім'ї або із захисту прав дітей;
- до соціальної служби з питань сім'ї, дітей та молоді;
- Національної поліції України;
- Центру надання безоплатної правової допомоги.

Враховуючи вище зазначене, та відповідно до листа Міністерства освіти і науки України від 16.07.2021 року № 1/9-363 «Про пріоритетні напрями роботи психологічної служби у системі освіти у 2021-2022 н. р.» у **2021-2022 навчальному році рекомендуємо** працівникам психологічної служби при плануванні та роботі за напрямком **профілактика та виявлення булінгу серед учнів та учнівської молоді** дотримуватись наступних рекомендацій:

- вивчати та дотримуватись нормативно – правової бази;
- аналізувати стан справ та посилювати індивідуальну роботу з дітьми, які мають ознаки девіантної, агресивної поведінки та їх батьками, законними представниками;
- сприяти в проведенні інформаційно-просвітницької роботи з батьками дітей;
- сприяти налагодженню міжвідомчої взаємодії та співпраці з підрозділами ювенальної превенції Національної поліції України;
- створювати на сайтах закладів «Кабінети психолога/соціального педагога», де буде розміщено інформацію з питань профілактики булінгу (цькування) в закладах освіти та постійно оновлювати інформацію за даною темою;
- впроваджувати в освітній процес закладів освіти гурток «Вирішення конфліктів мирним шляхом. Базові навички медіації» та факультатив «Вирішую конфлікти та будую мир навколо себе». Використовувати відеоролик «Вирішення конфліктів мирним шляхом. Медіація – ровесників і ровесниць» та освітній електронний курс «Вирішую конфлікти та будую мир навколо себе» з метою профілактики булінгу (цькування);
- використовувати в профілактичній роботі в закладах освіти матеріали, які розміщені на сайті МОНУ банк педагогічних технологій, які розміщені у рубриці «Корисні посилання щодо теми антибулінгу»;

- розмістити на сайтах закладів освіти інформацію з гіперпосиланням на офіційний вебсайт системи Безоплатної правової допомоги www.legalaid.gov.ua;
- розмістити на доступному місці в закладі освіти контактну інформацію про керівників і педагогічних працівників закладу освіти до яких відповідно до посадових обов'язків, можуть звертатися учасники освітнього процесу для оперативного розв'язання питань, що стосуються збереження життя чи здоров'я, а також захисту прав та інтересів дитини.
- зосередити зусилля на виконанні: заходів Національної стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища в Новій українській школі, затвердженої Указом Президента України від 25 травня 2020 року № 195/2020;
- систематично проводити просвітницько-профілактичні заходи з учасниками освітнього процесу щодо безпечного користування інтернет-ресурсами, медіаграмотності та медіазахисту;
- використовувати можливості неформальної освіти, зокрема «шкіл свідомого батьківства», що створюються в закладах дошкільної, загальної середньої та професійно-технічної освіти, для поширення серед батьків інформації щодо запобігання всім формам насильства та актуальним медіазагрозам.
- сприяти формуванню в учасників освітнього процесу потреби набувати навичок:
 - свідомого, відповідального споживання медіапродукції, розвивати критичне мислення, здатність відокремлювати оцінювальні судження, що транслюються у медіапросторі, від реальних фактів;
 - обмежувати себе, особливо в критичних ситуаціях, споживанням інформації лише в обсягах, необхідних і достатніх для розв'язання певної життєвої проблеми;
 - адекватно оцінювати масштаб своєї особистої життєвої ситуації, не розширюючи її сприйняття до розмірів регіону, країни чи світу;
 - виробити у себе толерантність до невизначеності, усвідомити, що від загроз та небезпек, які з'являються в сучасному світі, можна успішно захищатися навіть за

умови недостатнього знання про їхні причини, якщо опанувати надійні способи захисту.

- впроваджувати профілактичні, корекційні програми, спрямовані на профілактику булінгу (цькування) у закладах освіти Донецької області. Перелік просвітницько-профілактичних програм розміщено на вебсайті ДНУ «ІМЗО» за посиланням: <https://imzo.gov.ua/psycholohichnyj-suprovid-ta-sotsialno-pedahohichna-robota/informatsijna-baza-psycholohiv-ta-sotsialnyh-pedahohi/najkraschi-rozrobky-metodyky-treninhy-zhurnaly/>

Просимо особливу увагу приділити:

- поширенню в закладах загальної середньої освіти практики функціонування служб порозуміння (шкільної медіації);
- проведенню інформаційно-просвітницьких заходів (тренінги, презентації та інші заходи, зокрема **за участю представників органів державної влади та органів місцевого самоврядування, громадськості**), спрямованих на формування в учасників освітнього процесу культури недискримінаційної, ненасильницької, безконфліктної комунікації, здорового та безпечного способу життя, навичок збереження власного життя та здоров'я, а також запобігання небезпечній поведінці;
- навчанню учнів щодо безпеки під час використання інформаційно-комунікаційних технологій та інших медійних засобів, навичок безпечної поведінки в Інтернеті;
- розробленню та розповсюдженню серед учасників освітнього процесу інформаційних матеріалів щодо здорового та безпечного способу життя, розміщення їх електронних версій на веб-сайтах закладів загальної середньої освіти (засновників закладів освіти) тощо.

Корисні джерела:

- Ресурси з медіаосвіти та медіа грамотності Безпека дітей в інтернеті: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/pozashkilna-osvita/vihovna-robotata-zahist-prav-ditini/bezpeka-ditej-v-interneti>.
- Безпека в інтернеті: <https://imzo.gov.ua/diyalnist/bezpeka-v-interneti/>.
- Електронна бібліотека Інституту соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України: <https://ispp.org.ua/elektronna-biblioteka/>.
- Портал медіаосвіти та медіаграмотності:

<https://medialiteracy.org.ua/category/library/resources-library/>.

- Підбірка актуальних ресурсів з медіаграмотності:
<https://gurt.org.ua/articles/42722/>.
- Добірка онлайн-ресурсів про медіаграмотність від освітнього омбудсмена:
<https://nus.org.ua/news/dobirka-onlajn-resursiv-pro-mediagramotnist-vid-osvitnogo-ombudsmena/>.
- Добірка матеріалів про медіаграмотність:
<https://msu.edu.ua/library/mediahramotnist-korysni-materialy/>.
- Медіаграмотність для освітян:
https://courses.prometheus.org.ua/courses/coursev1:CZ+MEDIA101+2018_T3/about.
- Медіаграмотність як інструмент активного освоєння комунікаційних середовищ:
<http://www.biblioteka.lviv.ua/files/Media.pdf>.
- Цифрова освіта: <https://osvita.diia.gov.ua/>.
- Цифрова гігієна: яких правил варто дотримуватися в інтернеті?:
<https://thedigital.gov.ua/news/tsifrova-gigiena-yakikh-pravil-varto-dotrimuvatisya-v-interneti>.
- Цифрова гігієна: як користуватися соцмережами, аби вони не використовували вас?: <http://surl.li/xgju>.
- сайт ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» <https://imzo.gov.ua/>
- сайт Міністерства освіти і науки України <https://mon.gov.ua/> та ін.
- Створення безпечного освітнього середовища в закладі середньої освіти з інклюзивним навчанням шляхом запровадження в освітній процес Шкільної служби порозуміння/ Науковий журнал Хортицької національної академії. Scientific Journal of Khortytsia National Academy (Серія: Педагогіка. Соціальна робота) Випуск 2 (3) 2020. DOI:<https://doi.org/10.51706/2707-3076-2020-3-5>

Х. Впровадження відновного підходу та створення Шкільних служб порозуміння з метою профілактики і розв'язання конфліктів в закладах освіти.

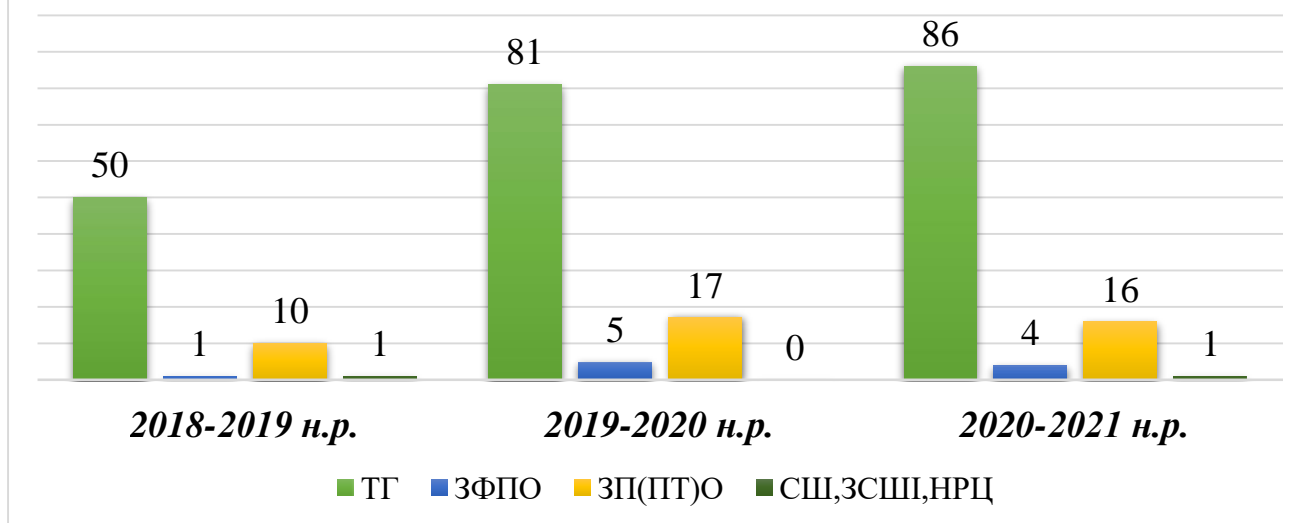
На сучасному етапі розвитку та реформування освіти однією з основних цілей є всебічний розвиток здобувачів освіти, створення умов для засвоєння ефективних моделей поведінки, формування поваги до прав і свобод оточуючих, неприпустимості приниження честі та гідності, фізичного або психічного насильства, а також до дискримінації за будь-якими ознаками тощо. Створення атмосфери безпеки та забезпечення процесу конструктивної комунікації учнівської молоді з оточуючими – є важливим аспектом комфортного середовища в учнівському колективі. Оскільки заклади освіти мають стабільний вплив на життя здобувачів освіти, то формування в них знань та навичок, що необхідні для виховання відповідальних та соціально активних громадян є одним з важливих завдань. Одним з інструментів створення комфортного середовища є впровадження відновного підходу та створення Шкільних (студентських) служб порозуміння у закладах освіти.

Протягом 2020-2021 навчального року в закладах освіти фахівцями психологічної служби Донецької області проводилась робота пов'язана з:

- поширенням знань, ознайомленням усіх учасників освітнього процесу з відновним підходом та шкільною медіацією;
- популяризацією ненасильницької моделі поведінки серед здобувачів освіти;
- формуванням прагнення до взаєморозуміння, миру, злагоди між всіма учасниками освітнього процесу;
- розширенням навичок безконфліктної комунікації та запобігання небезпечній поведінці тощо;
- опануванням відновних практик й застосування їх для профілактики та вирішення конфліктів.

Результатом вищезазначеної роботи є: систематична просвітницька робота з впровадження відновного підходу, вміння здобувачів освіти аналізувати причини конфліктів, визначати позиції та інтереси в конфлікті, пропагування миробудування та взаєморозуміння в середовищі. На малюнку 12 зазначені статистичні дані щодо Шкільних служб порозуміння у закладах освіти у 2020-2021 навчальному році.

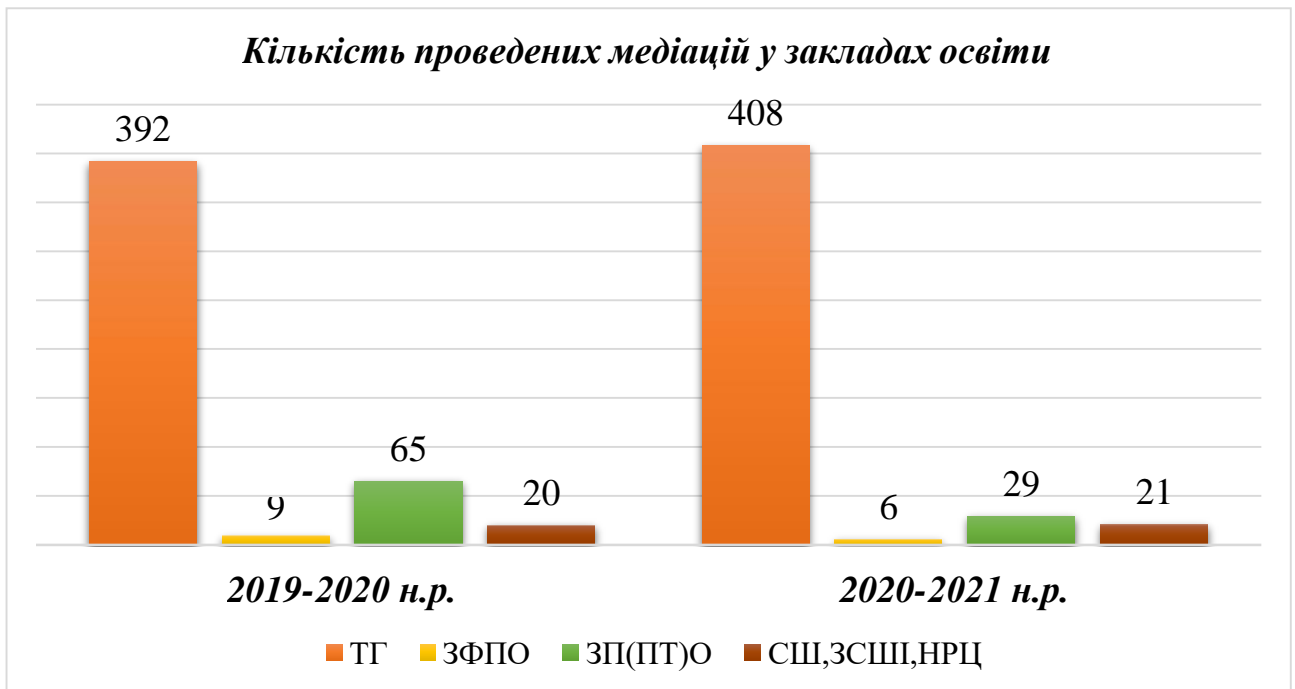
**Динаміка розвитку створення
Шкільних (студентських) служб порозуміння**

Мал.12

Хочемо зазначити, що протягом 3-х років динаміка розвитку створення Шкільних служб порозуміння постійно зростає. З 2018 року їх кількість збільшилась на 45 та продовжує зростати. Станом на 01.06.2021 року всього створено **107 Шкільних служб порозуміння**.

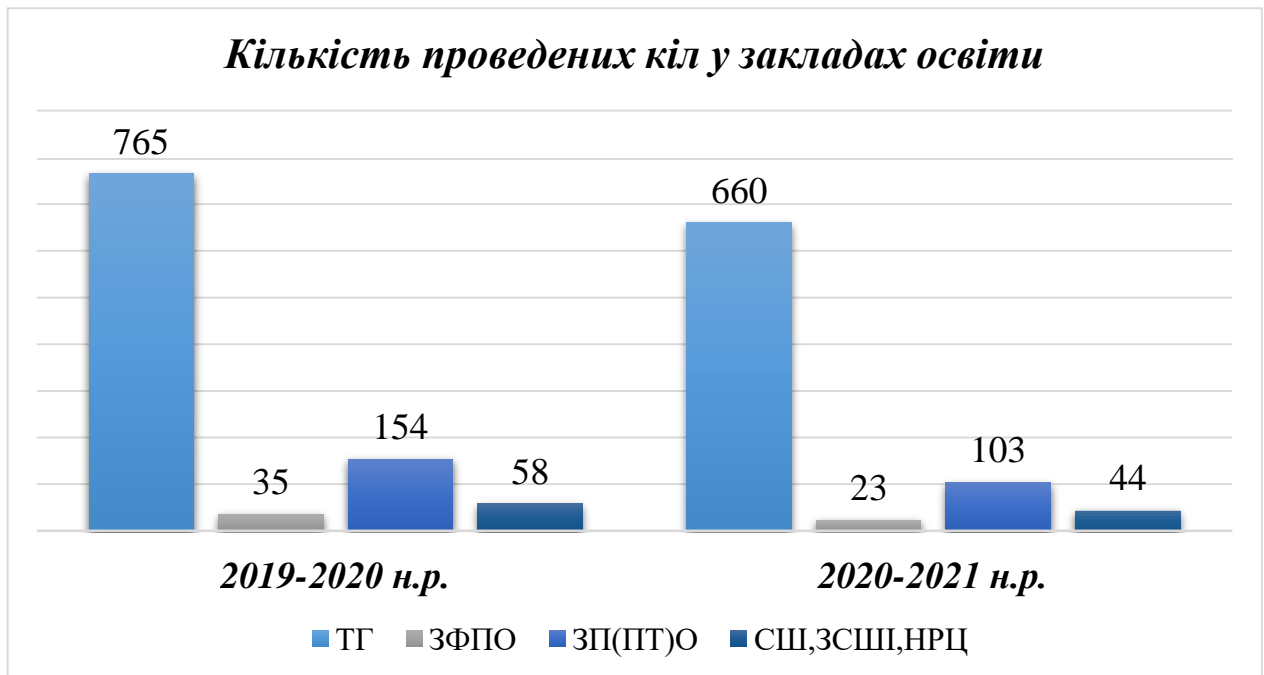
Сьогодні, в процесі реформування системи освіти, конфлікти між різними учасниками освітнього процесу, проблеми булінгу та жорстокого поведіння в освітньому середовищі найчастіше стають перепорою для досягнення мети всебічного розвитку дитини. Тому впровадження відновних практик в освітній процес закладів освіти – це один зі шляхів досягнення даної мети. Медіація є ефективним інструментом відновного підходу, який поєднує цінності, принципи, практики і методи вирішення конфліктів. На малюнку 13 ви можете знайти статистичні дані проведених медіацій у закладах освіти.

Мал. 13

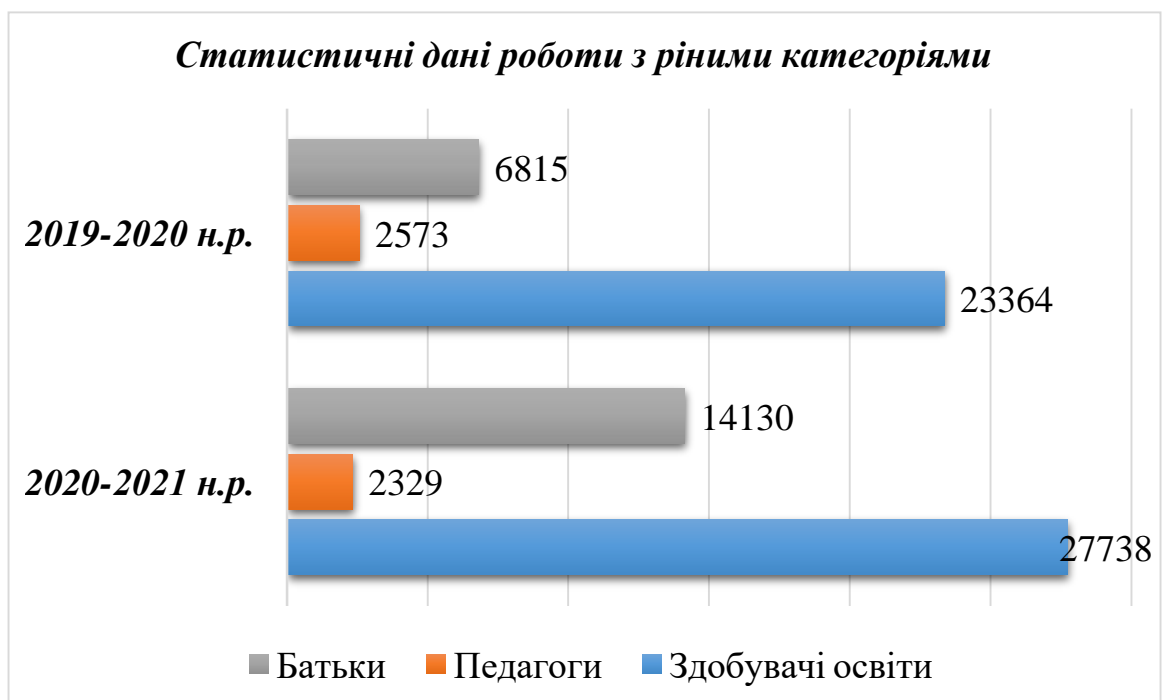
Період навчання для молоді – це період, коли формуються ті самі цінності, що створюють свідомість людини. Формування таких цінностей як толерантність, повага, підтримка, порядність тощо – є запорукою для навчання молоді важливої стратегії гармонійного спілкування та співіснування у суспільстві. Під впливом медіації цей набір цінностей підтверджується і затверджується, що своєю чергою допомагає освіті досягти своєї мети – виховати гідну особистість зі стійкими навичками ненасильницької поведінки та прагненням створювати мирні стратегії поведінки в суспільстві.

Коло – це багатовіковий спосіб вирішення конфліктів, який у різних формах існує в культурі багатьох народів. Українці теж зберегли у своїй життєдіяльності такі форми культури, в яких сім'я й учасники конфліктної або кримінальної ситуації, звертаючись до традицій примирення в кризові моменти свого життя, спільно вирішують, як змінити ситуацію в інтересах кожної зі сторін з тим, щоб це сприяло реалізації моральних цінностей. Коло також активно використовується фахівцями психологічної служби у закладах освіти. Статистичні дані щодо кількості проведеної техніки «Коло» на малюнку 14.

Мал. 14

Важливим у впровадженні відновного підходу є просвітницька робота та включення всіх учасників освітнього процесу. У 2020-2021 навчальному році фахівці психологічної служби активно проводили роботу зі здобувачами освіти, педагогами та батьками. Порівняльні статистичні дані можемо спостерігати на малюнку 15.

Мал. 15

Вирішення конфліктів в освітньому процесі значною мірою залежить від того, які погляди та який багаж професійних (і насамперед – психологічних) знань має фахівець психологічної служби.

Навчання, спрямоване на формування конфліктної компетентності, зокрема підвищення кваліфікації фахівців психологічної служби, діяльність яких пов'язана з вирішенням конфліктів та веденням переговорів, може відбуватися лише за умови, що учасники набувають позитивного досвіду самостійного аналізу конфліктних ситуацій, їх проєктування та конструювання. Цілком очевидно, що такого досвіду фахівці можуть набути в ході спеціального тренінгу. Тому у травні 2021 року Програмою з відновлення та розбудови миру Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) на запит Донецького обласного навчально-методичного центру психологічної служби системи освіти було організовано тренінговий курс з медіації для 18 фахівців психологічної служби, з яких практичні психологи закладів загальної середньої освіти, закладів фахової передвищої освіти, професійної (професійно-технічної) освіти, спеціальних шкіл.

Як і раніше, тренінговий курс складається з трьох тренінгових модулів:

- ✓ «Альтернативне врегулювання спорів: базові навички» (тривалість – 4 дні);
- ✓ «Медіація та відновні практики: відпрацювання навичок» (тривалість – 3 дні);
- ✓ «Тренінг для тренерів з альтернативного врегулювання спорів, запобігання булінгу та базових навичок медіатора Шкільної служби порозуміння»(тривалість – 7 днів).

У 2021-2022 навчальному році Донецький обласний навчально-методичний центр психологічної служби системи освіти рекомендує:

- підвищити компетентність всіх учасників освітнього процесу у напрямку розвитку відновного підходу та створення Шкільних (студентських) служб порозуміння шляхом проведення просвітницьких і профілактичних заходів;
- подальше впровадження та створення Шкільних (студентських) служб порозуміння у закладах освіти Донецької області;
- забезпечити участь фахівців психологічної служби у навчальних семінарах, брифінгах, тренінгах тощо;

- налагодити співпрацю та обмін досвідом між фахівцями психологічних служб, які активно створюють в закладах освіти Шкільні (студентські) служби порозуміння;
- навчання та самоосвіта фахівців психологічної служби Донецької області на онлайн платформах, освітніх курсах, лекціях, пов'язаних з впровадженням відновного підходу;
- співпраця фахівців психологічної служби з громадськими організаціями, Національною поліцією в Донецькій області тощо.

Корисні посилання для роботи щодо впровадження відновного підходу та створення Шкільних служб порозуміння:

- 1) освітній електронний курс «Вирішую конфлікти та будує мир навколо себе» <https://bit.ly/390Sqxf> для офлайн користування без мережі Інтернет вам достатньо один раз знайти доступ до мережі Інтернет, завантажити курс за посиланням: <https://bit.ly/2Tg7bWt> та користуватися курсом через флеш або CD носій;
- 2) студія онлайн-освіти «Educational Era» [«Навички медіації та діалогу для потреб публічної служби»](#);
- 3) Українська освітня платформа «Prometheus» https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:Prometheus+MEDIATE101+2020_T1/about

XI. Протидія торгівлі людьми.

Актуальною у 2021-2022 навчальному році залишається робота психологічної служби області щодо протидії торгівлі людьми. **Відповідно до статті 1 Закону України «Про протидію торгівлі людьми»** торгівля людьми – здійснення незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, у тому числі сексуальної, з використанням обману, шахрайства, шантажу, уразливого стану людини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, з використанням службового становища або матеріальної чи іншої залежності від іншої особи, що відповідно до **Кримінального кодексу України** визнаються злочином.

Потрапляння в ситуації такого негативного явища, як торгівля людьми – є наслідок випадків, коли насильство та жорстоке поводження щодо дитини спонукають її йти з дому, прогулювати заняття в школі, шукати засобів для

прожиття. Домашнє насильство змушує дитину шукати того, чого їй не вистачає у сім'ї: уваги, любові, тепла, догляду, доброти, поваги, емоційної підтримки. Тому пошуки шляхів задоволення своїх базових потреб та компенсації їх нестачі наражають дитину на небезпеку потрапити у складні життєві обставини, у тому числі торгівлю людьми.

Таким чином, можемо говорити про тісний зв'язок між явищами торгівлі дітьми, жорстокого поводження і домашнього насильства. Це є важливим для планування профілактики усіх цих соціальних проблем. Адже профілактика одного негативного явища впливає на профілактику іншого негативного явища. Тому профілактика домашнього насильства, жорстокого поводження є важливою роботою в контексті профілактики торгівлі дітьми.

За період роботи 2020–2021 навчального року фахівцями психологічної служби області регулярно проводилась робота щодо протидії торгівлі людьми за напрямками, а саме:

- діагностична робота

<i>Категорія учасників освітнього процесу</i>	<i>Кількість заходів</i>	<i>Кількість охоплених осіб</i>
Здобувачі освіти	1 326	19 369
Педагоги	181	1 808
Батьки	158	3 137
<i>Всього</i>	<i>1 665</i>	<i>24 314</i>

- консультаційна робота

<i>Категорія учасників освітнього процесу</i>	<i>Кількість заходів</i>	<i>Кількість охоплених осіб</i>
Здобувачі освіти	1 449	15 397
Педагоги	758	4 942
Батьки	550	5 086
<i>Всього</i>	<i>2 757</i>	<i>25 425</i>

- корекційна робота

<i>Категорія учасників освітнього процесу</i>	<i>Кількість заходів</i>	<i>Кількість охоплених осіб</i>
Здобувачі освіти	<i>668</i>	<i>4 662</i>

- просвітницько-профілактична робота

<i>Категорія учасників освітнього процесу</i>	<i>Кількість заходів</i>	<i>Кількість охоплених осіб</i>
Здобувачі освіти	3 649	81 149
Педагоги	1 013	12 563
Батьки	1 022	43901
Всього	5 684	137 613

- навчальна діяльність

<i>Категорія учасників освітнього процесу</i>	<i>Кількість заходів</i>	<i>Кількість охоплених осіб</i>
Здобувачі освіти	552	2 823

Працівники психологічної служби залучаються до заходів з підвищення рівня обізнаності щодо протидії торгівлі людьми серед здобувачів освіти, педагогів, батьків, інших законних представників, та осіб, які постійно контактують з дітьми.

Під час заходів робота була спрямована на навички безпечної моделі поведінки, поваги до прав та основних свобод людини, толерантного ставлення до потерпілих від насильства. Проведено ряд інформаційно-просвітницьких акцій з метою підвищення рівня поінформованості учасників освітнього процесу щодо порушення прав людини та правил особистої безпеки.

Фахівцям психологічної служби та педагогам закладів освіти особливу увагу слід приділяти до вразливої категорії дітей та учнівської молоді, які можуть стати об'єктом торгівлі людьми, а саме:

- діти – сироти;
- вихованці прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу;
- діти з інвалідністю;
- діти, які опинилися у складних життєвих обставинах;
- безпритульні діти;
- діти, які стоять на обліку в центрах ювенальної превенції;
- студенти професійних (професійно-технічних) закладів освіти;
- діти переміщені із зони військового конфлікту (ВПО);
- діти трудових мігрантів.

Найбільш ймовірно до ситуації торгівлі людьми можуть потрапити діти або молоді люди, які практикують такі види поведінки:

- *шукають знайомства із заможними людьми для зустрічей або шлюбу в Україні;*
- *шукають сумнівних заробітків;*
- *зустрічаються з малознайомими людьми у них вдома або в автомобілях;*
- *розміщують в Інтернеті чи соціальних мережах свої особисті дані.*
- *спілкуються зі злочинцями, алкоголіками, наркоманами, іншими сумнівними особами;*
- *вживають наркотичні речовини або алкоголь;*
- *неофіційно працевлаштовуються в Україні;*
- *відвідують малознайомі місця у темний час доби без надійної компанії;*
- *відвідують бари, кафе, нічні клуби без надійної компанії;*

З метою профілактики торгівлі людьми, **основними завданнями інформаційно-просвітницьких заходів** з питань протидії торгівлі людьми є:

- інформування учнівської та студентської молоді, батьків, педагогічних працівників про явище торгівлі людьми;
- організація інформаційних кампаній щодо ризиків потрапляння до ситуацій торгівлі людьми;
- інформування про законодавство у сфері протидії торгівлі людьми;
- інформування про можливості реабілітації та реінтеграції осіб, постраждалих від торгівлі людьми, а також покарання злочинців;
- інформування про правила безпечної поведінки з метою уникнення ситуацій торгівлі людьми;
- інформування про ознаки, за якими можна розпізнавати ситуації торгівлі людьми та ризики потрапляння до них і відповідного реагування;
- інформування про діяльність органів державної влади, громадських та міжнародних організацій у сфері протидії торгівлі людьми, їх зобов'язання та можливості;
- формування толерантного ставлення до постраждалих від торгівлі людьми;
- забезпечення доступу учасників освітнього процесу до інформаційно-консультативної підтримки шляхом поширення інформації про роботу телефонів «гарячої лінії»:
 - **1578** - з питань протидії торгівлі людьми;
 - **1588** - з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей,

- **Національної безкоштовної «гарячої лінії»** з протидії торгівлі людьми та консультування мігрантів Представництва Міжнародної організації з міграцій (МОМ; в Україні **0 800 505 501** (безкоштовно зі стаціонарних) **527** (безкоштовно з мобільних) www.527.org.ua,
- **Національної дитячої «гарячої лінії» 0 800 500 225 або 116 111** (для дзвінків з мобільного),
- **Національної «гарячої» лінії** з попередження насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації **0 800 500 335 або 116 123** (для дзвінків з мобільного) ГО «Ла Страда-Україна».

У 2021-2022 навчальному році Донецький обласний навчально-методичний центр психологічної служби системи освіти рекомендує:

- підвищувати рівень інформованості населення щодо засобів і методів, які використовуються торговцями людьми, шляхом організації та здійснення інформаційно-просвітницьких заходів;
- фахівцям закладів освіти пройти онлайн курси підвищення кваліфікації з питань протидії торгівлі на сайті Міжнародної організації з міграції (МОМ) в Україні <http://stoptrafficking.org>;
- продовжити видання інформаційно-освітніх матеріалів з питань профілактики торгівлі людьми та проблем соціального захисту дітей та молоді;
- проводити дослідження щодо виявлення дітей, що потребують психологічного супроводу та підвищеної педагогічної уваги;
- рекомендувати закладам освіти постійно висвітлювати інформацію на сайтах та в засобах масової інформації про заходи із запобігання та протидії торгівлі людьми, проводити інформаційні кампанії до 30 липня (Всесвітній день протидії торгівлі людьми), 18 жовтня (Європейський день боротьби з торгівлею людьми), 2 грудня (Міжнародного дня за відміну рабства), 10 грудня (Міжнародного дня захисту прав людини);
- впроваджувати гуртки та факультативи для учнів 7-10 класів закладів загальної середньої освіти «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція»;
- розвивати співробітництво з громадськими та міжнародними організаціями і фондами, широко використовувати міжнародний досвід у запобіганні та протидії торгівлі людьми, захисті прав осіб, що постраждали від таких злочинів;

- організувати інформаційні кампанії щодо ризиків потрапляння у ситуації торгівлі людьми з особливим наголосом на випадках трудової експлуатації на території України;
- забезпечити доступ учасників освітнього процесу до інформаційно-консультативної підтримки шляхом поширення інформації про роботу Національної гарячої лінії;
- проаналізувати нормативно-правові документи з питань профілактики торгівлі людьми.

Нормативно-правові документи:

- ✓ Закон України «Про протидію торгівлі людьми»;
- ✓ Закон України «Про соціальні послуги»;
- ✓ постанова КМУ від 01.06. 2020 року № 585«Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах»;
- ✓ наказ МОНУ від 22.05.2018 року № 509«Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України»;
- ✓ наказ Міністерство соціальної політики України від 11.12.2018 року № 1852«Про утворення державної установи «Кол-центр міністерства соціальної політики України з питань протидії торгівлі людьми, запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей»;
- ✓ лист МОНУ від 19.05.2020 року № 6/645-20«Щодо діяльності Національної дитячої гарячої лінії»;
- ✓ лист МОНУ від 17.11.2020 року № 6/1379-20«Щодо Європейського дня захисту дітей від сексуальної експлуатації і сексуального насильства та Всеукраїнської акції «16 днів проти насильства»»;
- ✓ лист МОНУ від 16.07.2021 року № 1/9-362«Деякі питання організації виховного процесу у 2021/2022 н. р. щодо формування в дітей та учнівської молоді ціннісних життєвих навичок»;
- ✓ лист МОНУ від 16.07.2021 року № 1/9-363«Про пріоритетні напрями роботи психологічної служби у системі освіти у 2021/2022 н. р.».

Навчальні програми

- **«Соціально-педагогічні основи запобігання насильства, торгівлі людьми»** авт. О.А.Удалова, Інститут модернізації змісту освіти.
- **«Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція»**, програма виховної роботи з учнями щодо питань протидії торгівлі людьми, навч.-метод. посіб. (для інститутів післядипломної пед. освіти) / авт.-упор. І.Д.

Зверева, Ж.В. Петрочко, Т.П. Цюман, В.С. Петрович, Н.О. Москвіна, А.М. Шеламкова ; за заг. ред. І.Д. Зверевої, Ж.В. Петрочко. – К.: Видавництво ФОП Буря О.Д., 2014 – 156 с.

- «Профілактика маніпулювання свідомістю та запобігання торгівлі людьми», програма спецкурсу для практичних психологів, О.Є. Марінушкіна, В.В. Носенко. – Харків: КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти», 2013.
- «Психолого-педагогічні аспекти профілактики насильства в молодіжному середовищі (спецкурс)», Папуша В.В. – Рівне: РОІППО, 2015.
- «Протидія торгівлі людьми в Україні: навчально-методичний посібник до спецкурсу», автори-упорядники: Е. Мручковська, Н. Пахом'юк, О. Кочерга; за заг. ред. К. Левківського та ін. – К.: ВАІТЕ, 2017.
- «Протидія торгівлі людьми в Україні: програма спецкурсу для педагогічних працівників навчальних закладів загальної середньої освіти», розробники: Е. Мручковська, Н. Пахом'юк, О. Кочерга, О. Косьмій. – К.: ВАІТЕ, 2017

ХІІ. Професійна орієнтація та психолого-педагогічний супровід учнівської молоді у закладах освіти.

Свідомий і обґрунтований вибір майбутньої професії випускниками закладів освіти є запорукою розкриття і розвитку ними власних потенційних можливостей, основою для успішної життєвої самореалізації й самоствердження в суспільстві. Цей процес – найважливіша складова розвитку особистості та є обов'язковою умовою її подальшої професіоналізації. При цьому формується ставлення особистості до себе як до суб'єкта майбутньої професійної діяльності, а результатом є її готовність до визначення варіантів самореалізації у певній професійній діяльності в умовах сучасного ринку праці.

На сучасному етапі розвитку України ситуація на ринку праці поступово стабілізується та відзначається позитивною динамікою. Підвищення економічної активності населення, сприяння його зайнятості, боротьба з бідністю, посилення соціального захисту від безробіття, створення конкурентних переваг робочої сили шляхом державного регулювання ринку праці входять в число національних пріоритетів і стратегічних завдань Президента й Уряду України. Необхідними умовами виконання цих завдань є підвищення професійних якостей робочої сили та формування соціально відповідального ставлення до вибору професії здобувачів освіти.

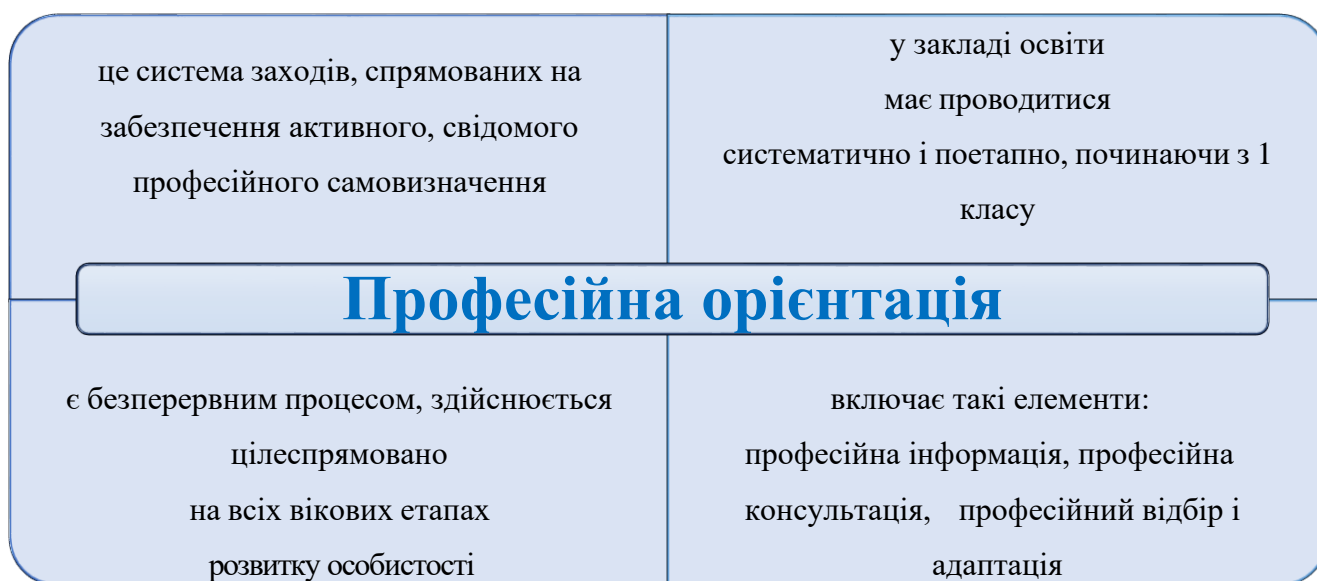
Однією з важливих умов успішної професійної адаптації є своєчасно здійснена професійна орієнтація. Вибір професії, яка максимально відповідає індивідуальним здібностям, нахилам та інтересам людини, – запорука його успіху в майбутній професійній діяльності. Професійна дезорієнтація школярів сприяє формуванню невпевненості у власному професійному майбутньому. Водночас професійно-кваліфікаційний дисбаланс на ринку праці загрожує гальмуванням ринкових перетворень в економіці країни та області.

Як засвідчує освітня практика, випускники закладів освіти внаслідок незнання технологій професійного самовизначення, невміння проектувати свій життєвий і професійний шлях в сучасних ринкових умовах стикаються зі значними труднощами при виборі майбутньої професії. Як правило, самостійно обрані ними професії не повною мірою відповідають, з одного боку – потребам ринку праці, а з іншого – особистісним якостям самих учнів.

Поняття, мета, методи та етапи профорієнтаційної роботи

Професійна орієнтація – це система заходів, спрямованих на забезпечення активного, свідомого професійного самовизначення, засвоєння здобувачами освіти знань про соціально-економічні й психофізіологічні основи вибору професії.

Головна мета психолого-педагогічного супроводу професійного самовизначення здобувачів освіти – формування у них компетентності у виборі професії як системи базових характеристик, потрібних для успішного планування, коригування і реалізації перспектив власного професійного розвитку.

Мал. 16

Професійна орієнтація здійснюється з метою:

- ✓ психологічного забезпечення соціальних гарантій у сфері вільного вибору професії, форми зайнятості та шляхів самореалізації особистості в умовах ринкових відносин;
- ✓ досягнення збалансованості між професійними інтересами людини, її психофізіологічними особливостями та можливостями ринку праці;
- ✓ прогнозування професійної успішності в будь-якій сфері трудової діяльності;
- ✓ сприяння безперервному зростанню професіоналізму особистості як найважливішої умови її задоволеності працею і власним соціальним статусом, реалізації індивідуального потенціалу, формування здорового способу життя і гідного добробуту.

Основні методи професійної орієнтації:

- інформування: індивідуальне, групове, масове, безпосереднє (лекція, бесіда), опосередковане (засобами масової інформації);
- психологічне та медичне консультування;
- психологічна, психофізіологічна, медична діагностика;
- різні педагогічні методи.

У Положенні про професійну орієнтацію молоді, яка навчається, затвердженому спільним наказом Міністерства освіти України, Міністерства праці України і Міністерства у справах молоді і спорту України від 2 червня 1995 року № 159/30/1526 умовно визначені такі **етапи профорієнтаційної роботи:**

а) початковий (пропедевтичний) етап (1-4 класи). Результатом цієї роботи має бути сформоване у молодших школярів ставлення до себе, суспільства і професійної діяльності;

б) пізнавально-пошуковий етап (5-7 класи). Оптимальним результатом є вибір напрямку (профілю) навчання;

в) базовий (визначальний) етап (8-9, 8-11 класи). Результатом має бути сформованість особистісно значущого сенсу вибору професії, певної професійної спрямованості, професійне самовизначення учнів;

г) етап професійного навчання (студенти закладу професійної (професійно-технічної) освіти, фахового коледжу). Результат – конкурентоспроможний на ринку праці кваліфікований робітник, спеціаліст, готовий до активної професійної діяльності і переорієнтації на певну професію.

д) адаптаційний етап (кваліфікований робітник). Результат – повноцінна реалізація особистістю потенційних можливостей в професійній діяльності.

Психолого-педагогічна функція профорієнтаційної роботи полягає у:

- виявленні та формуванні інтересів, нахилів, здібностей особистості, допомозі в пошуку свого покликання;
- засвоєнні системи знань, що дозволяють вибрати й здійснити професійну діяльність;
- визначенні шляхів і способів ефективного управління професійним самовизначенням.

Про недостатню результативність профорієнтаційної роботи свідчать пов'язані із професійним самовизначенням здобувачів освіти суперечності між:

- нахилами та здібностями й вимогами професії;
- домаганнями й реальними можливостями виконувати певну роботу; здібностями та престижністю професії;
- бажанням задалегідь спробувати себе в професійній діяльності та відсутністю такої можливості в закладі освіти;
- між станом здоров'я, особливостями характеру, звичок і вимогами, які ставить майбутня професія тощо.

Організація професійної орієнтації у закладах освіти: підсумки роботи та перспективні завдання

Одним із головних завдань закладів освіти є повсякденна допомога здобувачам освіти, формування готовності до самостійного планування професійного розвитку. Профорієнтаційну роботу на різних рівнях у закладах освіти проводять всі педагогічні працівники (вчителі-предметники, класні керівники, медичний працівник, практичний психолог, соціальний педагог тощо). Також до цього процесу залучають батьків та засоби масової інформації.

Вчителі-предметники мають включати в систему опитування та під час пояснення нового матеріалу відомості професійного характеру, зокрема розповідати, де можна застосувати знання з даного предмету, людям яких професій вони потрібні, ознайомлювати здобувачів освіти з різними видами трудової діяльності.

ВАЖЛИВО! Саме фахівець психологічної служби має допомогти підростаючому поколінню, враховуючи особистісні якості, максимально правильно вибрати свою професійну стежку.

Практичний психолог в рамках професійної орієнтації здобувачів

освіти:

- вивчає професійні інтереси і схильності здобувачів освіти, здійснює моніторинг їх готовності до профільного та професійного самовизначення через анкетування здобувачів та їх батьків;
- створює базу даних з професійної діагностики;
- проводить тренінгові заняття з профорієнтації здобувачів освіти;
- здійснює психологічне просвітництво для батьків і педагогів на тему професійного визначення;
- консультує з урахуванням вікових особливостей здобувачів освіти;
- надає допомогу класному керівнику в аналізі та оцінці інтересів і схильностей здобувачів освіти.

Також, важливим залишається питання підвищення компетентності професійної діяльності фахівців психологічної служби у напрямі оволодіння сучасними технологіями профорієнтаційної роботи та кар'єрного консультування. Отже, для підвищення професійної майстерності пропонується онлайн-курс для підвищення кваліфікації вчителів старших класів, практичних психологів, соціальних педагогів закладів освіти **«З учнями про освіту та кар'єру»** розміщений за посиланням: <https://courses.ed-era.com/courses/course-v1:EducationUSA+CO2502+2020/about>.

Головний зміст профконсультації – психологічна підготовка особистості до визначення своєї позиції і прийняття самостійного рішення щодо професійного самовизначення. Перевагою групової форми консультації є те, що особистість отримує інформацію про себе через зворотний зв'язок та емоційну підтримку від інших членів групи. **Бажано робити акцент на розвитку необхідних якостей, здібностей, важливих у майбутній професії.** При цьому діагностика виступає не лише як констатація актуального стану особливостей людини, а, насамперед, як підґрунтя для розробки програми самовиховання. Одночасно з традиційним консультуванням, фахівці психологічної служби повинні впроваджувати онлайн-консультування, що в умовах пандемії корона вірусу COVID-19 є доречним.

З метою виявлення індивідуальних нахилів та здібностей кожної дитини для цілеспрямованого розвитку і профорієнтації, сприяння активізації внутрішніх механізмів самодіяльності особистості, таких як самооцінка, самопізнання і самовдосконалення, пропонуємо у професійній діяльності застосовувати:

- Додатковий модуль до курсу профорієнтаційного спрямування «Професійний успіх: стратегія руху» 10 клас (7 год.) (авт. О. Мельник, І. Ткачук) під назвою «Професійний успіх: напрями самовдосконалення». Складений учнем особистий психологічний портрет дозволяє йому поставити перед собою цілі для самовдосконалення, сформулювати завдання роботи над собою.

- Професійне самовизначення старшокласників в умовах освітнього округу. / Гуцан Л.А., Морін О.Л., Охріменко З.В., Пархоменко О.М., Гриценко Л.І., Ткачук І.І.– Харків: «Друкарня Мадрид».

- Моя майбутня професія: правила вибору [курс за вибором для учнів 9х класів загальноосвітніх навчальних закладів : [курс за вибором для учнів 10(11)-х класів загальноосвітніх навчальних закладів (52 год.)] / [В. Г. Панок, О.В.Мельник, О. Л. Морін, Л. А. Гуцан, І. І. Ткачук // Збірник програм факультативних курсів, курсів за вибором та спецкурсів. – К. : Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи.

Системоутворюючим у забезпеченні знань, необхідних для професійного самовизначення учнів, є курс «Вибір професії», який вивчається у 9-х класах закладів загальної середньої освіти.

Режим доступу: <https://imzo.gov.ua/psyholohichnyj-suprovid-ta-sotsialno-pedahohichna-robota/proforientatsiyna-robota/>

Викладання цього курсу, проведення діагностичних обстежень особистості та індивідуальних професійних консультацій, координація профорієнтаційної роботи з учнями покладається на практичних психологів закладів освіти.

Важливу роль у психологічному супроводі, пов'язаному з професійним самовизначенням, виконує діагностика, що має на меті вивчення індивідуально-психологічних особливостей як здобувачів освіти ЗЗСО, так і тих, хто вже вибрав професію і навчається в установах професійної освіти. Професійна придатність при цьому діагностується як спочатку властива людині якість, що підкріплюється інтересами, здібностями суб'єкта, її професійними намірами.

Найбільш поширеними діагностичними методиками, спрямованими на виявлення загальної професійної спрямованості, є “Карта інтересів”, методика “Ціннісні орієнтації” Рокича, методика ДДО (диференційно-діагностичний опитувальник), опитувальник Холланда.

Профорієнтаційна робота у 2020-2021 навчальному році була адаптована за методами та формами до режиму дистанційної роботи через введення

карантинних заходів, пов'язаних із пандемією корона вірусу COVID-19, та спрямована на інформаційно-просвітницькі та профілактичні заходи з використанням веб-простору (вайбер-групи, веб-конференції, онлайн-студії тощо).

Дистанційна форма освіти стала викликом для всіх учасників освітнього процесу. Проблеми, що виникали під час психолого-педагогічного супроводу професійного самовизначення здобувачів освіти, найчастіше пов'язані з:

- обмеженою участю батьків у загальношкільних, класних заходах через складну епідеміологічну ситуацію в регіоні та країні в цілому;
- необхідністю більшої взаємодії з громадськістю, з установами, з органами й службами, в компетенції яких визначена професійна орієнтація молоді;
- зменшенням кількості активних форм роботи під час дистанційної роботи. Це такі поширені форми роботи, як професіографічні екскурсії, зустрічі з фахівцями різних професій, ярмарки професій і різні їх модифікації, під час яких надається інформація про зміст професійної праці, можливості отримання професії, шляхи працевлаштування, необхідна довідкова література.

Аналіз цього річних даних від фахівців психологічних служб Донецької області свідчить про успішність профорієнтаційної роботи, як в очному форматі, так і засобами інформаційно-комунікаційних технологій в умовах карантинних обмежень.

- діагностична робота

<i>Категорія учасників освітнього процесу</i>	<i>Проведено заходів</i>	<i>Кількість охоплених осіб</i>
Здобувачі освіти	1 557	26 777
Педагоги	87	892
Батьки	80	2 200
<i>Всього:</i>	<i>1 724</i>	<i>29 869</i>

- консультаційна робота

<i>Категорія учасників освітнього процесу</i>	<i>Проведено заходів</i>	<i>Кількість охоплених осіб</i>
Здобувачі освіти	1 994	12 109
Педагоги	602	2 783
Батьки	686	2 955
<i>Всього:</i>	<i>3 282</i>	<i>17 847</i>

- корекційна робота

<i>Категорія учасників освітнього процесу</i>	<i>Проведено заходів</i>	<i>Кількість охоплених осіб</i>
Здобувачі освіти	310	2 713

- просвітницько-профілактична робота

<i>Категорія учасників освітнього процесу</i>	<i>Проведено заходів</i>	<i>Кількість охоплених осіб</i>
Здобувачі освіти	2 534	35 194
Педагоги	542	6 074
Батьки	587	23 020
Всього:	3 663	64 288

- навчальна діяльність

<i>Категорія учасників освітнього процесу</i>	<i>Проведено заходів</i>	<i>Кількість охоплених осіб</i>
Здобувачі освіти	478	2 665

У 2021-2022 навчальному році Донецький обласний навчально-методичний центр психологічної служби системи освіти рекомендує:

1. Проаналізувати нормативно-правові документи з питань профорієнтаційної роботи у закладах освіти, а саме:

- Національна доктрина розвитку освіти, затверджена указом Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347;
- Постанова Кабінету Міністрів України «Концепція державної системи професійної орієнтації населення»;
- Положення про професійну орієнтацію молоді, яка навчається, затверджене спільним наказом Міністерства освіти України, Міністерства праці України і Міністерства у справах молоді і спорту України від 2 червня 1995 року № 159/30/1526;
- Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2021—2025 роки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 02 червня 2021 р. №579.

Закони України

- Закон України «Про освіту»;
- Закон України «Про повну загальну середню освіту»;
- Закон України «Про професійну (професійно-технічну) освіту»;

- Закон України «Про фахову передвищу освіту»;
 - Закон України «Про зайнятість населення».
- Листи Міністерства освіти і науки України
- лист Міністерства освіти і науки України від 16.07.2021 №1/9-363 «Про пріоритетні напрями роботи психологічної служби у системі освіти у 2020/2021 н. р.»;
 - лист Міністерства освіти і науки України від 16.07.2021 №1/9-362 «Деякі питання організації виховного процесу у 2020/2021 н. р. щодо формування в дітей та учнівської молоді ціннісних життєвих навичок».

Листи ДНУ ІМЗО

- лист ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» від 27.07.2020 «Про пріоритетні напрями роботи психологічної служби у системі освіти на 2020-2021 н. р.»;
- лист ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» від 04.12.2020 № 22.1/10-2496 «Про методичні рекомендації щодо проведення профорієнтаційної роботи в закладах загальної середньої освіти».

Листи КЗ ДНМЦ ПС

- лист КЗ ДНМЦ ПС від 12.08.2020 №01/03-130 «Пріоритетні напрямки діяльності психологічної служби у системі освіти Донецької області на 2020-2021 навчальний рік: методичні матеріали та рекомендації»;
- лист КЗ ДНМЦ ПС від 30.12.2020 №01/03-231 «Про методичні рекомендації щодо проведення профорієнтаційної роботи у закладах загальної середньої освіти».

2.Здійснювати профорієнтаційну роботу та психологічну підтримку здобувачів освіти, враховуючи наступне:

- ❖ профорієнтаційну роботу на різних рівнях у закладі освіти проводять усі педагогічні працівники, але головна роль в цьому напрямі належить фахівцям психологічної служби;
- ❖ профорієнтаційна робота у закладі освіти має бути систематичною та базуватися на комплексі заходів, призначених для визначення у підростаючого покоління тих професійно-важливих якостей (відповідних конкретній професії), які достатні й необхідні для оволодіння професійними знаннями, уміннями та навичками;
- ❖ сприяти профорієнтаційній самодіяльності учнів на основі активізації особистісних аспектів професійного самовизначення (самопізнання, самооцінка та потреба у самовдосконаленні);

- ❖ підвищення компетентності професійної діяльності фахівців психологічної служби у напрямі оволодіння сучасними технологіями профорієнтаційної роботи та кар'єрного консультування;
- ❖ впроваджувати факультативні курси, гуртки, години психолога в освітній процес, задля підсилення психологічної складової у вихованні здобувачів освіти;
- ❖ налагодження співпраці з органами й службами, що працюють у питаннях професійної орієнтації молоді, залучення громадських організацій, Центрив професійного розвитку педагогічних працівників територіальних громад.

ХІІІ. Стан та проблеми надання психологічної допомоги суб'єктам освіти в умовах ООС в закладах освіти Донецької області, що знаходяться на лінії зіткнення. Підтримка та інтеграція здобувачів освіти зі статусом внутрішньо переміщених осіб.

Психологічна служба системи освіти є важливою складовою державної системи охорони фізичного і психічного здоров'я молодих громадян України і діє з метою виявлення і створення оптимальних соціально-психологічних умов для розвитку особистості.

У сучасних умовах соціально-економічної кризи і карантинних заходів, пов'язаних із пандемією, істотно зростає роль психологічної служби системи освіти у наданні соціально-педагогічної і психологічної допомоги всім учасникам освітнього процесу, збереженні їхнього соціального благополуччя і психічного здоров'я та забезпеченні реалізації завдань закладів освіти.

Завдання фахівців психологічної служби в контексті даного напрямку: формування конструктивних способів вирішення складних життєвих ситуацій та адаптивних копінг-стратегій у всіх учасників освітнього процесу; стабілізація емоційної сфери особистості, формування позитивної життєвої перспективи; активізація процесів самопізнання, самосприйняття, саморегуляції і самоконтролю, побудова позитивного образу майбутнього; формування психосоціальної стійкості до стресу тощо.

Відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.11.2014 №1085-р «Про затвердження переліку населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, та

переліку населених пунктів, що розташовані на лінії зіткнення» на лінії зіткнення Донецької області розташовані села, селища, міста наступних ТГ:

- 1) Бахмутської ТГ¹,
- 2) Вугледарської ТГ,
- 3) Мар'їнської ТГ,
- 4) Очеретинської ТГ;
- 5) Сартанської ТГ;
- 6) Торецької ТГ;
- 7) Ольгинської ТГ²;
- 8) Мирненської ТГ²;
- 9) Авдіївської ТГ;
- 10) Новогродівської ТГ;
- 11) Світлодарської ТГ.

У вищезазначених ТГ Донецької області на лінії зіткнення функціонують **87 закладів освіти** (дошкільної освіти, загальної середньої освіти, фахової передвищої освіти, професійної (професійно-технічної) освіти, спеціальних шкіл), в яких працюють фахівці психологічної служби: **57 практичних психологів**, **35 соціальних педагогів**.

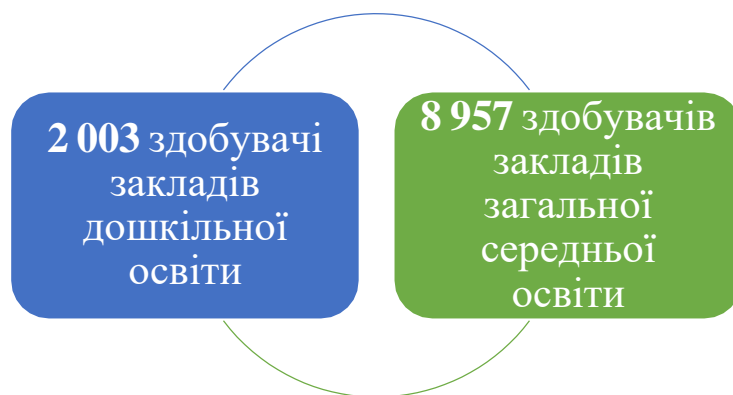
Питання соціального захисту громадян, які переміщуються із зони збройного конфлікту, регулює Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». Згідно зі статтею 1 цього Закону, внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, який постійно проживає в Україні, якого змусили або який самостійно покинув місце свого проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

Працівники психологічної служби у системі освіти мають надавати психологічну і соціально-педагогічну допомогу постраждалим, переселеним, членам їх сімей і родичам загиблих в ході АТО/ООС. Зазначаємо, що така робота має бути системною та довготривалою.

¹Межі Бахмутського району встановлено відповідно до постанов Верховної Ради України від 11 грудня 2014 р. № 31-VIII «Про зміни в адміністративно-територіальному устрої Донецької області, зміну і встановлення меж Артемівського району Донецької області», від 20 травня 2015 р. № 458-VIII «Про зміну і встановлення меж Артемівського району Донецької області», від 8 вересня 2016 р. № 1519-VIII «Про зміни в адміністративно-територіальному устрої Донецької області, зміну і встановлення меж Бахмутського району Донецької області», від 8 вересня 2016 р. № 1520-VIII «Про зміни в адміністративно-територіальному устрої Донецької області, зміну і встановлення меж міста Горлівка та Бахмутського району Донецької області» та від 21 лютого 2017 р. № 1901-VIII «Про внесення зміни до Постанови Верховної Ради України від 8 вересня 2016 року № 1520-VIII «Про зміни в адміністративно-територіальному устрої Донецької області, зміну і встановлення меж міста Горлівка та Бахмутського району Донецької області».

²Межі Волноваського району встановлено відповідно до постанови Верховної Ради України від 11 грудня 2014 р. № 32-VIII «Про зміни в адміністративно-територіальному устрої Донецької області, зміну і встановлення меж міста Маріуполь, Волноваського, Новоазовського та Тельманівського районів Донецької області» (в редакції постанови Верховної Ради України від 20 травня 2015 р. № 457-VIII).

За узагальненими даними фахівців психологічної служби дітей зі статусом **внутрішньо переміщених осіб**, охоплених працівниками психологічної служби в закладах освіти Донецької області налічувалось протягом 1 півріччя 2021 року:

Мал. 17

Найбільшу кількість дітей зі статусом внутрішньо переміщених осіб в Донецькій області зафіксовано в таких територіальних громадах, як: Маріупольська ТГ, Краматорська ТГ, Покровська ТГ, Слов'янська ТГ, Бахмутська ТГ, Костянтинівська ТГ, Лиманська ТГ.

Заходи психологічної служби, які базуються на результатах оцінювання, діагностики, спостереження за дитиною зі статусом ВПО:

Практичний психолог проводить діагностику стану дитини, особливостей її особистісного розвитку, здійснює корекційно-відновлювальну та розвивальну роботу, бесіди, консультування дитини, батьків, осіб, які їх замінюють, інформує батьків щодо особливостей вікового розвитку та виховання дитини.

Соціальний педагог вивчає соціальний статус дитини, вплив соціуму на її поведінку, інтереси та здібності, надає інформаційні послуги про позашкільні освітні заклади та вживає невідкладних заходів щодо активного залучення дитини до гурткової роботи.

Класний керівник (вихователь, куратор, керівник гуртка) забезпечує дитині психологічну підтримку, створює сприятливі мікросередовище і соціально-психологічний клімат у класі, групі. Сприяє розвитку навичок спілкування, допомагає дитині вирішувати проблеми, що виникають у спілкуванні з товаришами, педагогами, батьками. Надає допомогу у навчальній діяльності, з'ясовує причини низької успішності, забезпечує їх усунення. Підтримує постійний контакт з батьками дитини чи особами, які їх замінюють.

Заклад освіти є не лише місцем, де навчаються діти, у ньому вони проводять значну частину свого життя. Педагогічні працівники не тільки покликані надати учням необхідні у житті знання, розвинути вміння та навички, вони здатні зробити справжні відкриття – відкриття цікавої, яскравої, талановитої особистості, здійснювати виховання високоморальної людини, захищати гідність кожної дитини.

За дотримання законодавства щодо захисту прав дитини у закладі освіти відповідає адміністрація. Тому, у закладі має бути розроблено внутрішній механізм взаємодії учасників освітнього процесу щодо попередження та виявлення випадків жорстокого поводження з дітьми, ризиків виникнення складних життєвих обставин, план проведення профілактичних заходів.

У закладах освіти **необхідно створити об'єднання батьків, педагогів, представників громадськості** щодо забезпечення педагогічного впливу на дітей із сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, та схильних до протиправних дій, залучати до цієї роботи *соціальних працівників центрів соціальних служб*.

Серед заходів, що мають бути здійсненні є надання психологічної підтримки та послуг для дітей із числа внутрішньо переміщених осіб, які мають особливу потребу в цьому.

Залежно від часу надання допомоги й від вирішуваних завдань можна виокремити ***екстрену, короткострокову і пролонговану психологічну допомогу***.

Екстрена допомога необхідна безпосередньо після травмуючої події – в перші кілька днів. Вона надається також у разі появи гострої симптоматики в результаті додаткових стресів.

Короткострокова допомога надається протягом перших тижнів, місяців після психотравми. Якщо дитина не отримала такої допомоги своєчасно, то нерідко доводиться надавати її відстрочено. У цьому випадку така допомога виявляється менш ефективною і може потребувати більше часу.

Пролонгована допомога здійснюється протягом декількох років після психотравми.

Для відновлення нормального психологічного стану дитини після пережитих подій великого значення набуває корекційна робота із сім'єю. Унаслідок травми порушуються нормальні дитячо-батьківські зв'язки, виникають симбіотичні або вимушено дистантні відносини між дитиною і

батьками. При появі порушень поведінки батьки відчують свою некомпетентність і безпорадність і мимоволі сприяють закріпленню негативних поведінкових стереотипів: потурають дитячим примхам, надмірно гостро реагують на іпохондричні скарги, оберігають від зіткнень із найменшими життєвими труднощами.

Якщо психологічну травму пережили і батьки, і дитина (що є типовим для сучасної соціально-політичної ситуації), то темпи відновлення їх психологічного стану істотно змінюються. Зазвичай діти швидше повертаються до нормального емоційного рівня завдяки більшій психічній гнучкості й адаптивним можливостям. Стан батьків змінюється повільніше і перешкоджає нормалізації психічного розвитку дітей. Незважаючи на те, що батьки стурбовані наданням допомоги своїм дітям, недостатня критичність до власного психоемоційного стану нерідко змушує їх самих уникати психологічної допомоги. У зв'язку із цим особливу увагу слід звернути на залучення батьків до роботи над власними психологічними проблемами та труднощами.

У 2021-2022 навчальному році основні напрями діяльності працівників психологічної служби мають бути спрямовані на:

- соціально-педагогічну допомогу сім'ям вимушених переселенців у налагодженні соціальних зв'язків;
- надання соціально-педагогічної і психологічної допомоги випускникам і першокурсникам ЗВО і ЗПО в адаптації до нових умов освітнього процесу та налагодження побутових умов їх проживання і встановлення нових соціальних зв'язків у закладі освіти та за його межами;
- залучення постраждалих дітей до участі в діяльності позашкільних закладів освіти з метою створення умов для їхньої самореалізації та проведення діагностичної і корекційно-відновлювальної роботи з ними практичних психологів цих закладів;
- роботу з дітьми зазначених категорій під час літнього оздоровлення у таборах відпочинку, закладах освіти, місцях тимчасового перебування;
- залучення вихованців, учнів, студентів зазначених категорій до активної виховної і розвивальної діяльності в позаурочний час;
- забезпечення індивідуального супроводу працівниками психологічної служби системи освіти всіх без винятку дітей, вихованців, учнів, студентів зазначених категорій та надання їм необхідної корекційної, реабілітаційної і соціально-педагогічної допомоги від пережитого

протягом навчального року шляхом впровадження психологічних ігор, праце-, і музикотерапії тощо;

- створення сприятливого соціально-психологічного клімату в закладі освіти та оптимізація змісту і форм психологічної просвіти педагогічних працівників і батьків;
- недопущення своїми діями чи бездіяльністю вторинної травматизації учасників освітнього процесу та, у разі потреби, перенаправлення дітей, батьків і педагогів до інших спеціалістів (психотерапевта, невролога);
- застосування міжсекторальної взаємодії і мультидисциплінарного підходу до вирішення проблем, які виникають (за потреби звернутися до закладів і установ охорони здоров'я, підрозділів служби з надзвичайних ситуацій з пропозицією про співробітництво та координацію у справі надання психологічної допомоги тим, хто її потребує);
- залучення до надання психологічної допомоги висококваліфікованих фахівців, практичних психологів, соціальних педагогів, психотерапевтів, працівників інклюзивно-ресурсних центрів;
- організацію для тих, хто безпосередньо працює з постраждалими: а) психологічної та професійної супервізії; б) методичної підтримки у вигляді буклетів, методичних розробок, проведення навчальних семінарів і семінарів з обміну досвідом тощо;
- інформування про проведення (онлайн) тематичних психологічних вебінарів, конференцій, консультацій для батьків, педагогів, здобувачів освіти (тематичних або за запитом);
- рекомендації доступні для самостійного застосування батьками методики щодо зниження рівня тривожності дітей, вправи з психогімнастики, рухливі, розвивальні ігри тощо;
- інформування про літературу та художні фільми (мультфільми) для спільного перегляду батьків і підлітків (дітей);
- рекомендації батькам, педагогам книги, методичні посібники, статті, відеоматеріали щодо підвищення рівня їх педагогічної компетенції;
- здійснення систематичної комунікації зі здобувачами освіти, батьками та педагогічним колективом в соцмережах й інших групах;
- систематичне викладання просвітницької інформації для всіх учасників освітнього процесу на сайті закладу, на сторінці «Кабінет практичного психолога (педагога соціального)».

Служби безкоштовної «Гарячої» лінії і телефони довіри:

Національна дитяча «гаряча лінія»:

- **8 800 500 225** (зі стаціонарних телефонів) та/або
- **116 111** (з мобільних телефонів)

Цілодобова гаряча лінія психологічної підтримки учасників АТО/ООС і членів їхніх сімей:

- **0 800 505 085**

Всеукраїнський телефон довіри:

- **0 800 501 701**

Телефон довіри ГО «Людина в біді»:

- **0 800 210 160**

«Гаряча лінія» Національної поліції в Донецькій області:

- **0 800 505 102**

Міжнародна організація з міграції МОМ:

- **0 800 215 025**

Міжнародний комітет Червоного Хреста:

- **0 800 300 115, 0 800 300 165**

Медична допомога для дітей:

- **0 800 509 001**

Урядова гаряча лінія з питань освіти для людей з тимчасово окупованих територій Криму та Донбасу:

- **0 800 504 425**

Безкоштовна гаряча лінія професійної підтримки «Стоп, паніка»:

- **0 800 501 892**

Мал. 18

Безкоштовні онлайн-курси:

- ✓ ГО «Смарт освіта» і EdEra створили курс [«Домедична допомога»](#). Для того, щоб організувати безпечне шкільне середовище, необхідно володіти

певними навичками. Одна з них – навичка домедичної допомоги. Зберегти життя до приїзду медиків – обов’язкове знання для вчителів і дуже бажане для усіх батьків.

- ✓ ГО «Студена» спільно зі студією онлайн-освіти EdEra розробила курс [«Недискримінаційний підхід в навчанні»](#) — безкоштовний та доступний для всіх. Цей проект створюється у межах Нової Української Школи, і спрямований на протидію дискримінації в освітньому середовищі.
- ✓ Онлайн-курс [«Психологія стресу та способи боротьби з ним»](#). Як підтримувати життєву рівновагу, справлятися із викликами, організувати власну стабільність на рівні думок та почуттів і поступальної активності.
- ✓ Онлайн-курс [«Освітні інструменти критичного мислення»](#). Запропонований курс дозволить опанувати мистецтвом критичного розмірковування для рефлексії своєї освітньої діяльності, відтак і фахового зростання. Протягом занять ви спробуєте дошукатись до коренів освітніх проблем: як спонукати учнів до навчання? Спробуєте поглянути на освіту як на задоволення потреб школярів, що дозволить зробити освітню працю приємнішою, а навчання учнів – результативнішим.
- ✓ Онлайн-курс від ЮНІСЕФ та ГО «Волонтер» [«Долаємо стреси разом»](#). Цей курс допоможе батькам краще розуміти себе та свою дитину й бути ефективними в подоланні стресів, реагуючи на ситуації, що їх викликають, конструктивно. Протягом вивчення курсу батьки дізнаються, як краще впоратися зі стресом, не втрачаючи ресурсів, та як допомогти впоратися зі стресом їхнім дітям.
- ✓ Онлайн-курс від ЮНІСЕФ за підтримки Києво-Могилянської академії та ГО «Волонтер» для батьків [«Як говорити з дитиною про здоров'я та профілактику вірусів без тривоги та страху»](#). Цей курс допоможе батькам знайти відповіді на запитання: як говорити з дітьми різного віку про здоров'я як цінність; як говорити про коронавірус та інші вірусні респіраторні захворювання з дітьми різного віку; як навчити дитину мислити критично; як подолати тривогу та страх разом.
- ✓ Онлайн-курс, розроблений Центром психічного здоров'я та психосоціального супроводу НаУКМА у співпраці з Всеукраїнським громадським центром «Волонтер» за фінансової підтримки Представництва Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) [«Особливості дистанційної роботи шкільного психолога в умовах пандемії COVID-19»](#). Цей курс розрахований на психологів, які працюють в школі. Він

допомагає структурувати дистанційну роботу та надає інформацію про її особливості в умовах пандемії та соціальної дистанції. Логіка курсу побудована на загальних принципах надання допомоги в надзвичайних ситуаціях.

- ✓ Онлайн-курс, розроблений Центром психічного здоров'я та психосоціального супроводу НаУКМА у співпраці з Всеукраїнським громадським центром «Волонтер» за фінансової підтримки Представництва Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) «[Психосоціальна підтримка вчителів і учнів в умовах пандемії COVID-19](#)». Навчальні теми курсу розкривають питання правильного підходу до організації розпорядку дня, робочого часу та робочого простору протягом дистанційного навчання. Рекомендації та поради мають на меті допомогти вчителям, учням та їхнім батькам полегшити процес адаптації до нового формату освітніх комунікацій.

Корисні джерела:

- [Консультавання в системі психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій](#) / авт. кол. ; заг. ред. В. Г. Панок, І. І. Ткачук. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2019. - 144 с.
- [Організація соціально-психологічного супроводу дітей, сімей, які постраждали внаслідок військових конфліктів](#) / авт. кол.: Герило Г.М., Гніда Т.Б., Корнієнко І.О., Луценко Ю.А. ; заг. ред. Ю.А. Луценко. – Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2018. – 128 с.
- [Психолого-педагогічний супровід особистісного і професійного самовизначення старшокласників, що опинилися у складних життєвих обставинах внаслідок військових конфліктів](#)/І. І. Ткачук ; наук. ред. В. Г. Панок.– К. : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи. – 2018. – 78 с.
- [Психосоціальна підтримка в кризовій ситуації : методичний посібник для педагогів](#) / С. Богданов, О. Залеська. - К. : Пульсари. - 2018. - 76 с.
- [Психосоціальна підтримка в умовах надзвичайних ситуацій: підхід резилієнс](#): навч.-метод. посіб. / [Н. Гусак, В. Чернобровкіна, В. Чернобровкін, А. Максименко, С. Богданов, О. Бойко ; за заг. ред. Н. Гусак] ; Нац. ун-т «Кієво-Могилянська академія». – Київ : НаУКМА, 2017. – 92 с.
- [Корекційно-розвиткова програма формування стійкості до стресу в дітей дошкільного віку та школярів «Безпечний простір»](#) : навчально-методичний посіб. - Київ : НаУКМА, ГЛІФ Медіа, 2017. - 208 с.

- [Досвід надання допомоги дітям і сім'ям - жертвам військового конфлікту : практ. посіб.](#) / І. О. Корнієнко, І. М. Лісовецька, Ю. А. Луценко, Д. Д. Романовська. – Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. – 152 с.
- [Шляхи подолання дитячої психотравми в діяльності працівників психологічної служби](#) : [метод. рек.] / Музиченко І.В., Ткачук І.І. - Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. - 88 с.
- [Підготовка вчителів до розвитку життєстійкості/стресостійкості у дітей в освітніх навчальних закладах](#): навч.-метод. посіб./ Богданов С.О. та ін.; заг. ред.: Чернобровкін В.М., Панок В.Г. – Київ: Унів. вид-во Пульсари, 2017. – 208 с.
- [Соціально-педагогічна діагностика дітей та родин, які опинились в складних життєвих обставинах](#): метод. рек. / автори-упор. В. Г. Панок, З.О. Гаркавенко, О.Г. Карагодіна, А.С. Шапошнікова. – [2-е вид., стереотип.]. – К.: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. – 76 с.
- [Агресія. Анексія. Конфлікт. Соціально-педагогічна та психологічна відповідь на виклики для дітей](#) : методичні рекомендації для педагогів дошкільних навчальних закладів. – К.: Агентство “Україна”. – 2016. – 100 с.
- [Соціально-педагогічна діагностика дітей та родин, які опинились в складних життєвих обставинах](#) : метод. рек. / автори-упор. В. Г. Панок, В. Д. Острова. – К. : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2016. – 68 с.
- [Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям з дітьми в період військового конфлікту](#) : навчально-методичний посібник. — К. : Агентство «Україна». — 2015. – 424 с.
- [Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми у конфліктний та постконфліктний період](#) : метод. рек. / Н.П. Бочкор, Є.В. Дубровська, О. В. Залеська та ін. – Київ: МЖПЦ «Ла Страда-Україна», 2014. – 84 с.
- [Батьківські навички: підтримка дітей у подоланні стресів: порадник для батьків](#).
- [Як допомогти дитині, яка перебуває в стресі: буклет](#).
- [Як гармонійно та екологічно виховувати дитину: буклет](#).
- [Як подолати стрес та попередити емоційне вигорання: буклет](#).

XIV. Психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами. Розвиток інклюзивної освіти в закладах освіти Донецької області.

Сьогодні передбачає продовження активного впровадження інклюзивного навчання в закладах освіти України. Національною радою реформ визнано інклюзивне навчання одним із пріоритетів розвитку держави, що є одним із основних чинників реформування системи інституційного догляду та виховання дітей в Україні. Українські педагоги та міжнародні експерти зазначають, що в питанні розвитку інклюзивного навчання Україна зробила потужний крок вперед.

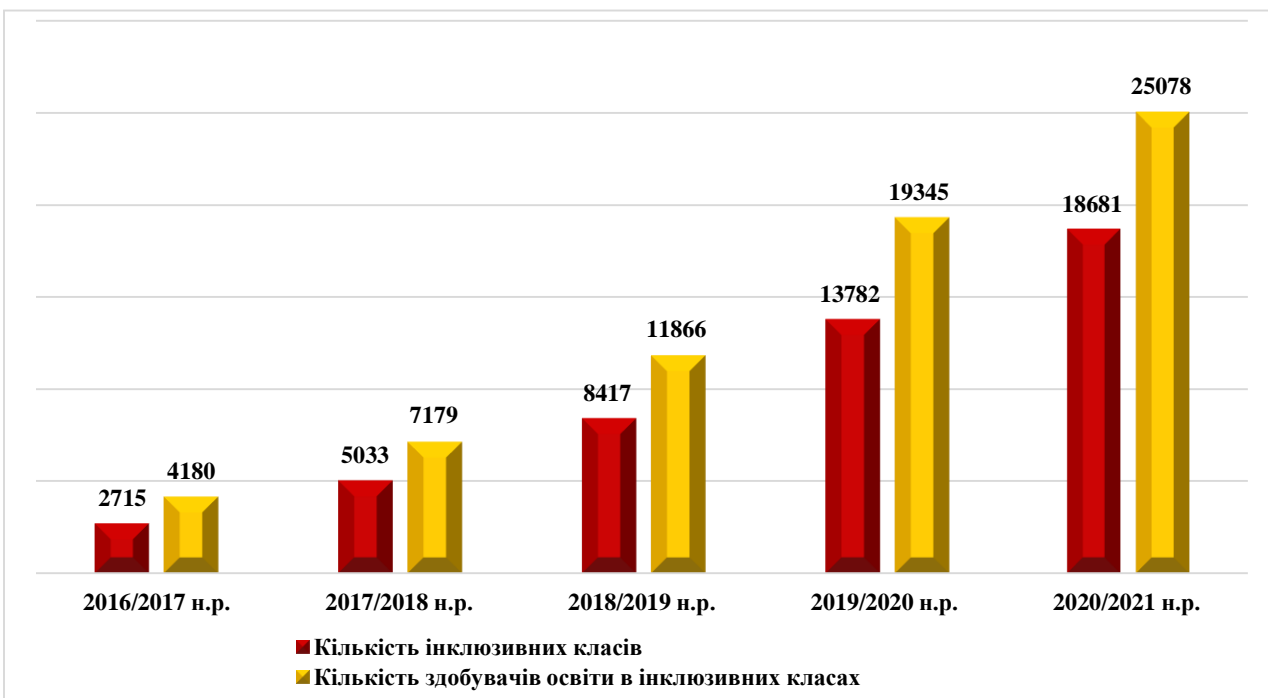
Державна політика у галузі освіти спрямована не лише на отримання учасниками освітнього процесу з особливими освітніми потребами знань, умінь, навичок, а й на формування ключових компетентностей на їх основі, які сприятимуть вмінню через спілкування знаходити порозуміння з іншими людьми, облаштовувати власне життя й бути корисним сім'ї, громаді, суспільству. З дітьми з особливими освітніми потребами працюють всі працівники закладу освіти, зокрема і практичні психологи та соціальні педагоги, які здійснюють психолого-педагогічний супровід дітей.

Згідно зі ст. 3 Закону України «Про освіту» в Україні створюються рівні умови доступу до освіти. Дітям з особливими освітніми потребами, як і всім іншим, гарантовано право на доступ до освіти, на можливість отримувати досвід і знання. Утім для цього необхідні спеціальні умови.

Спеціальний заклад освіти та заклад освіти з інклюзивним навчанням формує ці умови й забезпечує систему освітніх послуг, які надаються дітям з особливими освітніми потребами. Зокрема:

- ❖ адаптує освітні програми та плани, фізичне середовище, методи та форми навчання;
- ❖ використовує наявні ресурси;
- ❖ залучає батьків (осіб, що їх замінюють);
- ❖ співпрацює з фахівцями для надання додаткових послуг відповідно до різних освітніх потреб дітей;
- ❖ створює позитивний клімат в освітньому середовищі.

Згідно з даними, розміщеними на сайті Міністерства освіти і науки України, динаміка показників розвитку інклюзивної освіти в Україні є наступною:

Мал. 19

За три роки в Україні розбудована і продовжує функціонувати мережа інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ). Вони забезпечують системний, кваліфікований психолого-педагогічний супровід здобувачів дошкільної та загальної середньої освіти.

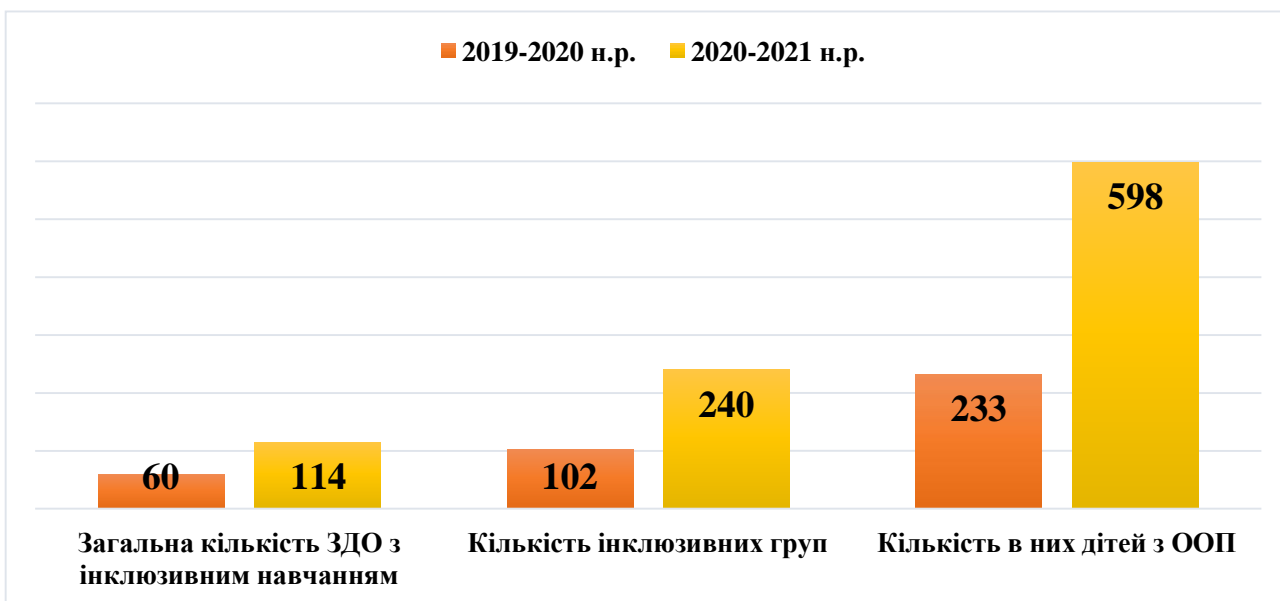
Станом на 1 січня 2021 р. налічувалося 633 ІРЦ, де 151 427 дітей пройшли комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку. Усі ІРЦ діджиталізовано, функціонує інформаційна освітня система АС ІРЦ та сайт для забезпечення зручного доступу до послуг, що особливо актуально в сучасних реаліях адаптивного карантину. Створено мобільний додаток на платформах IOS та Android, що поліпшить доступ до послуг.

У Донецькій області, в свою чергу, функціонують 29 інклюзивно-ресурсних центрів. Всі інклюзивно-ресурсні центри працюють на [порталі інклюзивної освіти](#) в системі автоматизації роботи, яка покликана спростити комунікацію між батьками дітей з особливими освітніми потребами та інклюзивно-ресурсними центрами. Саме тут батьки можуть подати заяву до інклюзивно-ресурсного центру онлайн та отримати запрошення на проходження комплексного оцінювання.

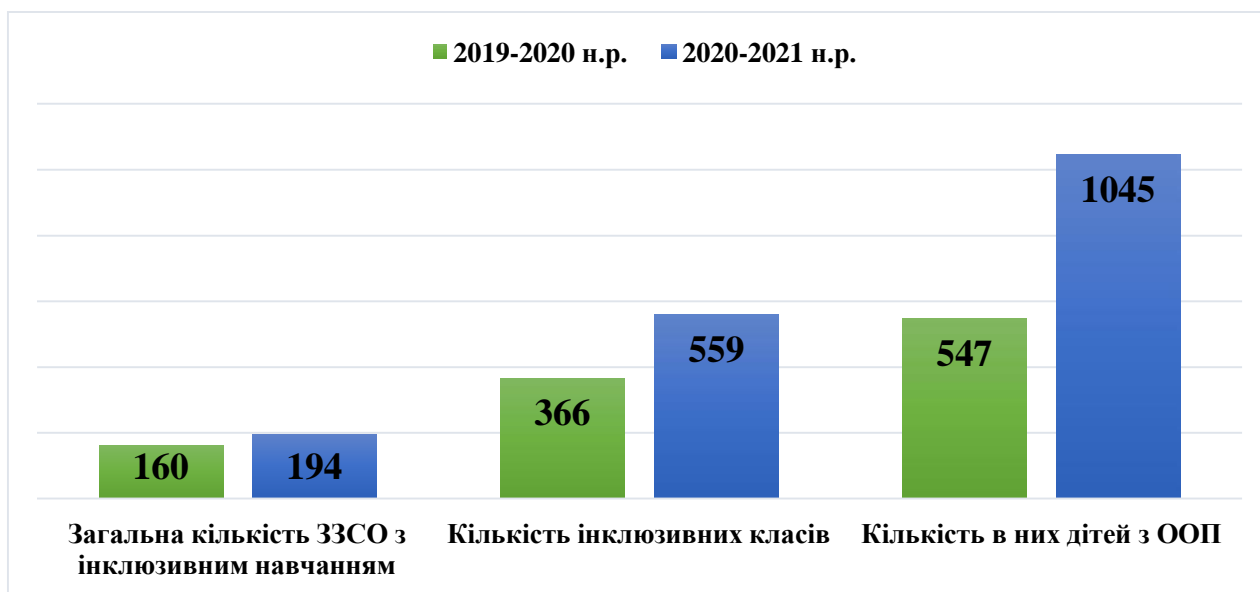
За узагальненими даними, наданими фахівцями психологічних служб ТГ Донецької області, загальна кількість дітей з особливими освітніми потребами станом на 01.06.2021 становить – **6377 осіб**, з них: **3 126 дітей дошкільного віку**, **3 251 дитина шкільного віку**, які були охоплені навчанням за індивідуальною формою, в спеціальних класах (групах), в інклюзивних класах (групах) та ін.

Інформація щодо стану впровадження інклюзивного навчання у закладах дошкільної освіти Донецької області:

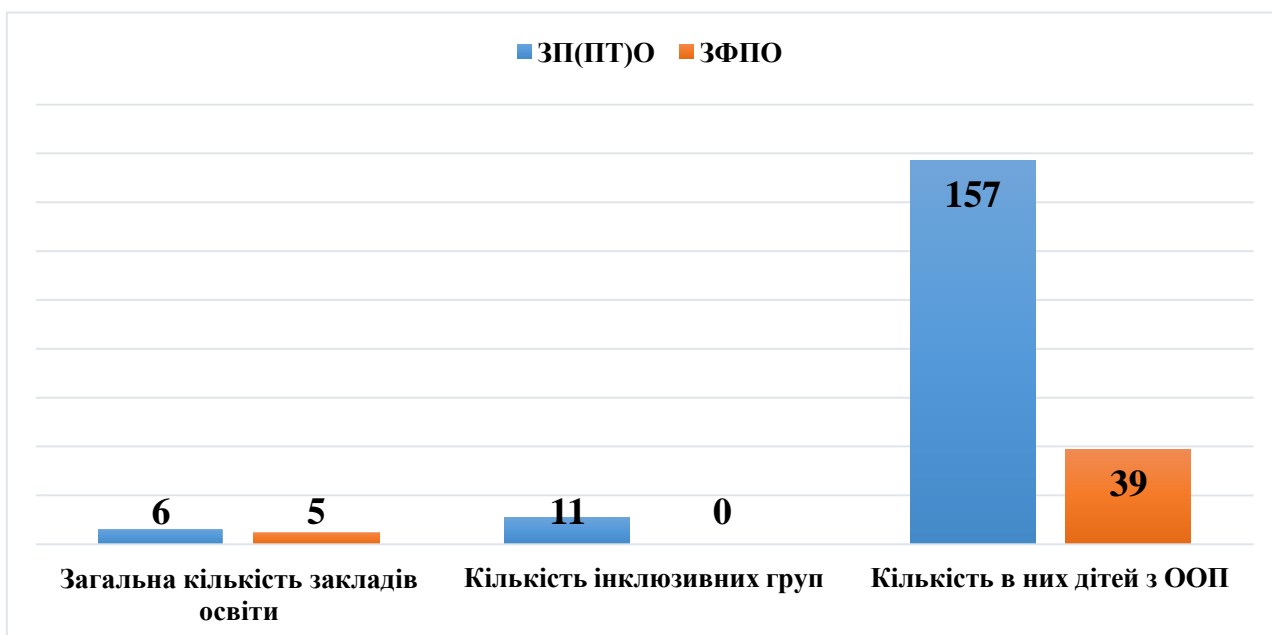
Мал. 20

Інформація щодо стану впровадження інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти Донецької області:

Мал. 21

Інформація щодо стану впровадження інклюзивного навчання у закладах професійної (професійно-технічної) освіти, фахової передвищої освіти Донецької області у 2020-2021 навчальному році:

Мал. 22

Інформація щодо спеціальних закладів освіти Донецької області, в яких навчаються діти з особливими освітніми потребами у 2020-2021 навчальному році:

Мал. 23

Питання організації інклюзивного навчання у закладах освіти регламентується:

1. У закладах дошкільної освіти:

- постановою КМУ від 10.04.2019 №530 «Про затвердження Порядку організації діяльності інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти»;
- листом МОНУ від 25.06.2020 №1/9-348 «Щодо створення інклюзивного освітнього середовища в закладах дошкільної освіти»;
- листом МОНУ від 10.08.2021 №1/9-406 «Щодо окремих питань діяльності закладів дошкільної освіти у 2021/2022 навчальному році»;

2. У закладах загальної середньої освіти:

- статтями 4, 7, 9, 10, 12, 14, 20, 26, 44, 47 Закону України «Про повну загальну середню освіту»;
- постановою КМУ від 15.08.2011 №872 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» (зі змінами);
- постановою КМУ від 09.08.2017 №588 «Про внесення змін до Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах»;
- наказом МОНУ від 08.06.2018 №609 «Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти»;

3. У закладах позашкільної освіти:

- постановою КМУ від 21.08.2019 №779 «Про організацію інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти»;

4. У закладах вищої освіти:

- постановою КМУ від 10.07.2019 №635 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти»;

5. У закладах професійної (професійно-технічної) освіти:

- постановою КМУ від 10.07.2019 №636 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах професійної (професійно-технічної) освіти».

Діяльність працівників психологічної служби (практичних психологів, соціальних педагогів) координують центри практичної психології і соціальної роботи, центри професійного розвитку педагогічних працівників, фахівці відділів (управлінь) освіти міських рад, райдержадміністрацій, ТГ, ВЦА.

Нагадуємо про основні функції психолога:

- участь у складі команди психолого-педагогічного супроводу;
- вивчення та моніторинг психічного розвитку дитини з ООП;
- психологічний супровід дитини з ООП;
- надання корекційно-розвиткових послуг дитині з ООП згідно з ІПР;
- надання рекомендацій, консультацій та методичної допомоги педагогічним працівникам закладу освіти у роботі з дитиною з ООП;
- проведення консультативної роботи з батьками дитини з ООП;
- просвітницька робота щодо формування психологічної готовності в учасників освітнього процесу до взаємодії в інклюзивному середовищі.

Основні функції соціального педагога:

- соціально-педагогічний патронаж здобувачів освіти з ООП і їх батьків (законних представників);
- виявлення соціальних питань, які потребують негайного вирішення, за потреби направлення до відповідних фахівців з метою надання допомоги;
- вивчення соціальних умов розвитку дітей з ООП;
- соціалізація дитини з ООП, адаптація її у новому колективі;
- інформування дитини з ООП та її батьків про мережу закладів позашкільної освіти, залучення дитини до участі в гуртках, секціях та інших об'єднаннях з урахуванням її можливостей;
- надання рекомендацій учасникам освітнього процесу щодо шляхів ефективної інтеграції дитини з ООП в колектив однолітків, формування позитивного мікроклімату в дитячому колективі, подолання особистісних, міжособистісних конфліктів;
- захист прав дітей з ООП, за відповідним дорученням представлення їхніх інтересів у правоохоронних і судових органах та інших організаціях.

Особливим завданням спеціальних закладів освіти та інших типів закладів, у яких навчаються діти з особливими освітніми потребами є корекція розвитку дітей.

Досягнення мети корекційного впливу забезпечують усі складові педагогічного процесу: організація, зміст, методика. Особливості корекційно-розвиткового впливу визначають як закономірності засвоєння навчального матеріалу, так і мета, визначена відповідно до предмета корекції, його сутності, психологічних закономірностей впливу на нього. Саме від предмета корекції (що необхідно корегувати та розвивати в дитині) залежить визначення мети, пошук спеціальних шляхів організації педагогічного процесу, добір відповідних

методичних засобів та змісту навчання, визначення чинників його результативності.

Корекційно-розвиткову роботу забезпечують такі компоненти педагогічного процесу: цільовий, організаційний, змістовний, методичний, результативний.

Важливо! Мета навчання – дати здобувачам освіти знання, вміння та навички, мета корекції – розвивати психічні та фізичні сфери.

Звертаємо увагу керівників закладів освіти, що **практичний психолог чи соціальний педагог виконує свої обов’язки в межах своєї компетентності** та не повинен виконувати обов’язки дефектолога, логопеда, корекційного педагога, тож власне заняття та допомога в навчанні – не його сфера діяльності, але за потреби він може звернутися за консультацією до фахівців ІРЦ.

На допомогу практичним психологам, педагогам, які працюють в спеціальних закладах освіти та закладах освіти з інклюзивним навчанням розроблено **корекційно-розвиткові програми для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами**. Програми розроблені на основі Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами, зміст яких передбачає неперервне розширення і поглиблення знань та повторне вивчення певних тем із метою глибшого проникнення в сутність явищ та процесів відповідно до вікових особливостей дітей.

Окрім того, у 2021/2022 н. р. для працівників психологічної служби продовжується Всеукраїнський конкурс авторських програм практичних психологів і соціальних педагогів «Нові технології у новій школі» у номінації «Просвітницькі програми», які мають бути спрямовані на формування психологічних знань, підвищення рівня психологічної культури і психологічної компетентності учасників освітнього процесу (наказ МОНУ від 31.05.2018 №555; наказ МОНУ від 01.07.2021 №751).

Звертаємо увагу керівників, що згідно зі статистичними даними, розміщеними на сайті МОНУ, пріоритетними напрямками розвитку інклюзивної освіти у 2021-2022 навчальному році є:

- забезпечення якісної освіти для осіб з особливими освітніми потребами відповідно до їх потреб, можливостей та інтересів;
- підвищення якості інклюзивного навчання;

- забезпечення якісних та доступних послуг інклюзивно-ресурсних центрів;
- збільшення частки закладів освіти, де організовано інклюзивне навчання;
- збільшення чисельності асистентів вихователя для закладів дошкільної освіти, асистентів вчителя для закладів загальної середньої;
- розбудова сучасного, безпечного, інклюзивного й комфортного освітнього середовища в закладах освіти;
- створення нового освітнього простору в закладах загальної середньої освіти (ЗСО) відповідно до принципів мотивувального та креативного дизайну, технологічності та інклюзивності;
- організація системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників різних рівнів освіти щодо роботи з дітьми з ООП.

До уваги працівників психологічної служби створено безкоштовні онлайн-курси:

- ГО «Смарт освіта» і EdEra створили курс [«Робота вчителя початкових класів із дітьми з особливими освітніми потребами»](#). За допомогою цього курсу можна опанувати теоретичні і практичні знання для роботи в інклюзивному класі.
- ГО «Смарт освіта» і EdEra створили курс [«Участь батьків у організації інклюзивного навчання»](#), спрямований на вирішення важливих питань: як і коли батькам потрібно звертатись по допомогу до спеціалістів, як відбуватиметься інклюзивне навчання їхньої дитини, як оцінюватимуть її особливі освітні потреби, а також як спілкуватися зі шкільною адміністрацією і вчителями та емоційно не вигорати.
- ГО «Смарт освіта» і EdEra створили курс [«Домедична допомога»](#). Для того, щоб організувати безпечне шкільне середовище, необхідно володіти певними навичками. Одна з них – навичка домедичної допомоги. Зберегти життя до приїзду медиків – обов'язкове знання для вчителів і дуже бажане для усіх батьків.

Протягом 2021-2022 навчального року фахівцям психологічної служби слід звернути увагу на такі важливі аспекти діяльності за даним напрямом:

- налагоджувати та сприяти здоровій взаємодії суб'єктів освіти з дітьми з особливими освітніми потребами;

- проводити тренінги, лекторії, семінари, консиліуми та ін. щодо формування психологічної готовності в учасників освітнього процесу до взаємодії в інклюзивному середовищі;
- проводити систематичну консультативну та просвітницьку роботу з батьками (особами, що їх замінюють);
- брати участь у складі команди психолого-педагогічного супроводу;
- добір діагностичного інструментарію, придатного для роботи з різними категоріями дітей, відповідно до наявних порушень розвитку;
- надавати корекційно-розвиткові послуги дитині з ООП згідно з ІПР (в межах своєї компетентності);
- надавати методичну допомогу та підтримку, консультувати всіх учасників освітнього процесу, співпрацювати з фахівцями інклюзивно-ресурсних центрів, спеціальних шкіл, навчально-реабілітаційних центрів;
- сприяти соціалізації дитини з ООП, адаптації її у новому колективі;
- вивчати нормативно-правові документи;
- брати участь у Всеукраїнському конкурсі авторських програм практичних психологів і соціальних педагогів «Нові технології у новій школі» у номінації «Просвітницькі програми»;
- проводити «години психолога», впроваджувати факультативи, курси, тренінгові групи;
- використовувати у своїй діяльності ІКТ, мультстудії.

Корисні джерела:

- [Технології забезпечення роботи практичного психолога з дітьми та молоддю з особливими освітніми потребами](#): Збірник наукових робіт учасників круглого столу та науково-методичного семінару (19 березня 2021 р., Інститут соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України, лабораторія психології спілкування) [Електронний ресурс] / за наук. ред. Г. М. Бевз, І. В. Петренко, В. І. Юрченко // Вісник педагогіки і психології. – Вип. 27. – К. : ІСПП НАПН України, 2021. – 148 с.
- [Створення безпечного освітнього середовища в закладі середньої освіти з інклюзивним навчанням шляхом запровадження в освітній процес Шкільної служби порозуміння](#)/ Науковий журнал Хортицької національної академії.

Scientific Journal of Khortytsia National Academy (Серія: Педагогіка. Соціальна робота) Випуск 2 (3) 2020.

- [Психологічний супровід дітей з особливими освітніми потребами: стратегія реалізації](#) / Прохоренко Л. І., Бабяк О. О., Баташева, Н. І. - Вісник національної академії педагогічних наук України, 2(1). – 2020.
- [Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку](#) / Національна академія педагогічних наук України. – Київ: ФОП Ференець В.Б., 2020. – 44 с. [Інклюзивна освіта: навчальний посібник](#). – Київ: ТОВ “Агентство “Україна”, 2019. - 300 с.
- Сайт «Україна. Інклюзія. Система автоматизації роботи інклюзивно-ресурсних центрів» <https://ircenter.gov.ua/>, розділ «Фахівцям: методичні матеріали» https://ircenter.gov.ua/static-pages/methodical_recommendations, розділ «Батькам: корисні матеріали» https://ircenter.gov.ua/static-pages/useful_materials, розділ «Батькам: запитання та відповіді» https://ircenter.gov.ua/static-pages/questions_and_answers.

Постійно діючі онлайн-ресурси на допомогу фахівцям психологічної служби та всім учасникам освітнього процесу:

Офіційний сайт комунального закладу «Донецький обласний навчально-методичний центр психологічної служби системи освіти»

Група у мережі Facebook «Донецький обласний навчально-методичний центр психологічної служби» для поінформування фахівців психологічної служби, всіх учасників освітнього процесу та розміщення матеріалів психологічною службою Донеччини

Мал. 24

Список використаних джерел

Електронні ресурси:

Сайт Міністерства освіти і науки України: <https://mon.gov.ua/ua>,
<https://mon.gov.ua/ua/osvita/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani>,
<https://mon.gov.ua/ua/osvita/inklyuzivne-navchannya/dlya-fahivciv/onlajn-navchannya>

Сайт ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»: <https://imzo.gov.ua/>

Сайт НАПН України: <http://naps.gov.ua/>

Сайт КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»: <http://oipoppe.sp.net>

Сайт Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти: <https://hoippo.km.ua/>

Сайт Міжнародної організації з міграції (МОМ) в Україні: <http://stoptrafficking.org>

Сайт Донецької обласної державної адміністрації: <https://dn.gov.ua/news/inklyuzivno-resursni-centri-doneckoyi-oblasti-pracyuyut-v-umovah-adaptivnogo-karantinu>

Сайт дитячого фонду ООН, ЮНІСЕФ: <https://www.unicef.org/ukraine/about-unicef>

Сайт студії онлайн-освіти EdEra: <https://www.ed-era.com/>

Сайт платформи онлайн-освіти в Україні Prometheus: <https://prometheus.org.ua/>

Сайт освітньої платформи ВГО «Волонтер»: <https://volunteer.kiev.ua/platform>

Законодавча та нормативна база:

Національна доктрина розвитку освіти, затверджена указом Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347

Закон України «Про освіту»

Закон України «Про протидію торгівлі людьми»

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»

Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)»

Закон України «Про охорону дитинства»

Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»

Закон України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей»

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обмеження споживання і продажу пива та слабоалкогольних напоїв»

Закон України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними»

Постанова Кабінету Міністрів України від 17.09.2008 року № 842 «Концепція державної системи професійної орієнтації населення»

Розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.11.2014 року №1085-р «Про затвердження переліку населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, та переліку населених пунктів, що розташовані на лінії зіткнення»

Постанова Кабінету Міністрів України від 11.04.2018 року № 273 «Про затвердження Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року»

Постанова Кабінету Міністрів України від 30.05.2018 року № 453 «Про затвердження Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року»

Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 року № 658 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі»

Постанова Кабінету Міністрів України від 10.07.2019 року № 689 «Питання проведення моніторингу наркотичної та алкогольної ситуації в Україні»

Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.11.2019 року № 1335-р «Про затвердження плану заходів з реалізації Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року»

Постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 року № 585 «Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах»

Наказ Міністерства освіти України, Міністерства праці України і Міністерства у справах молоді і спорту України від 02.06.1995 року № 159/30/1526 «Положення про професійну орієнтацію молоді, яка навчається»

Наказ Міністерства внутрішніх справ від 25.06.2020 року № 488 «Про затвердження Змін до Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України»

Наказ МОН України від 08.04.2016 року № 405 «Про затвердження плану заходів Міністерства освіти і науки щодо протидії торгівлі людьми на період до 2020 року»

Наказ МОН України від 08.08.2017 року № 1127 «План заходів Міністерства освіти і науки щодо розвитку психологічної служби системи освіти України на період до 2020 року»

Наказ МОН України від 22.05.2018 року № 509 «Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України»

Наказ МОН України від 31.05.2018 року №555 «Про затвердження Положення про Всеукраїнський конкурс авторських програм практичних психологів і соціальних педагогів «Нові технології у новій школі»

Наказ МОН України від 08.06.2018 року №609 «Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти»

Наказ МОН України від 28.12.2019 року №1646 «Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти»

Наказ МОН України від 26.02.2020 року № 293 «Про затвердження плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладах освіти»

Наказ МОН України від 01.07.2021 року №751 «Про проведення Всеукраїнського конкурсу авторських програм практичних психологів і соціальних педагогів «Нові технології у новій школі» у номінації «Просвітницькі програми»

Лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 11.02.2013 року №1/9-96 «Щодо профілактичної роботи з запобігання правопорушенням та злочинності серед дітей та учнівської молоді»

Лист МОН України від 18.05.2018 року № 1/11-5480 «Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству»

Лист МОН України від 30.10.2018 року № 1/9-656 «Про перелік діагностичних методик щодо виявлення та протидії домашньому насильству відносно дітей»

Лист МОН України від 29.12.2018 року № 1/9-790 «Щодо організації роботи у закладах освіти з питань запобігання і протидії домашньому насильству та булінгу»

Лист МОН України від 29.01.2019 року № 1/11-881 «Рекомендації для закладів освіти щодо застосувань норм Закону України щодо протидії булінгу»

Лист МОН України від 20.03.2020 року № 6/480-20 «Про план заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладах освіти»

Лист МОН України від 13.04.2020 року № 1/9-207 «Роз'яснення щодо застосування наказу Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 № 1646»

Лист МОН України від 19.05.2020 року № 6/645-20 «Щодо діяльності Національної дитячої гарячої лінії»

Лист МОН України від 14.08.2020 року №1/9-436 «Про створення безпечного освітнього середовища в закладі освіти та попередження і протидії булінгу (цькуванню)»

Лист МОН України від 17.11.2020 року № 6/1379-20«Щодо Європейського дня захисту дітей від сексуальної експлуатації і сексуального насильства та Всеукраїнської акції «16 днів проти насильства»

Лист МОН України від 10.03.2021 року № 1/9-128 «Щодо необхідності проведення додаткових профілактичних заходів в середовищі дітей та підвищення обізнаності батьків»

Лист МОН України від 16.07.2021 року №1/9-362 «Деякі питання організації виховного процесу у 2020/2021 н. р. щодо формування в дітей та учнівської молоді ціннісних життєвих навичок»

Лист МОН України від 16.07.2021 року №1/9-363 «Про пріоритетні напрями роботи психологічної служби у системі освіти у 2020/2021 н. р.»

Лист КЗ ДНМЦ ПС від 30.12.2020 року №01/03-231 «Про методичні рекомендації щодо проведення профорієнтаційної роботи у закладах загальної середньої освіти»

Лист КЗ ДНМЦ ПС від 29.06.2021 року №01/03-138 «Про узагальнення інформації щодо профілактики правопорушень, вживання наркотичних та психотропних речовин серед неповнолітніх в закладах освіти за 2020-2021 навчальний рік» (ТГ)

Лист КЗ ДНМЦ ПС від 29.06.2021 року №01/03-139 «Про узагальнення інформації щодо профілактики правопорушень, вживання наркотичних та психотропних речовин серед неповнолітніх в закладах освіти за 2020-2021 навчальний рік» (ОКВ)

Лист КЗ ДНМЦ ПС від 30.06.2021 року №01/03-145 «Про узагальнення інформації щодо профілактики та виявлення булінгу (цькування) в закладах освіти за 2020-2021 навчальний рік» (ТГ)

Лист КЗ ДНМЦ ПС від 30.06.2021 року №01/03-145 «Про узагальнення інформації щодо профілактики та виявлення булінгу (цькування) в закладах освіти за 2020-2021 навчальний рік» (ОКВ)

Лист КЗ ДНМЦ ПС від 06.07.2021 року №01/03-150 «Про узагальнення інформації щодо психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами та стану розвитку інклюзивної освіти у 2020-2021 навчальному році» (ТГ)

Лист КЗ ДНМЦ ПС від 06.07.2021 року №01/03-151 «Про узагальнення інформації щодо психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами та стану розвитку інклюзивної освіти у 2020-2021 навчальному році» (ОКВ)

Література:

Адамчук Л.Л., Андрєєнкова В.Л., Волченко Л.П. та ін. Створення системи служб порозуміння для впровадження медіації за принципом «рівний-рівному/рівна-рівній» та вирішення конфліктів мирним шляхом у закладах освіти. К.: ФОП Нічога С.О., 2018. 174 с.

Андрєєнкова В.Л., Бандурка І.О., Бочкор Н.П., Виходцева О.А., Войцях Т.В., Волошин П.В. та ін. Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям з дітьми в період військового конфлікту : навчально-методичний посібник. – К. : Агентство “Україна”. – 2015. – 176 с.

Андрєєнкова В.Л., Берзіня О.О., Бовсуновська Т.А., Дорошенко І.А., Калашник О.А., Ковальчук Л.Г., Колісник О.В., Кравчук О.В., Кривуляк А.О., Левченко К.Б., Лисенко С.М., Мартиненко З.М., Мікель М., Панок В.Г., Разводова Т.О., Стасюк Т.В., Третиннікова Л.А. Небезпечні квести для дітей: профілактика залучення/ Методичні рекомендації. К.: ТОВ «Агентство «Україна», 2017. 76 с.

Андрєєнкова В. Л., Левченко К.Б., Лунченко Н. В., Матвійчук М. М. Комплект освітніх програм «Вирішення конфліктів мирним шляхом. Базові навички медіації». К., 2018. 140 с.

Байдик В.В. (розділ 7), Бондарук Ю.С. (розділ 2), Гніда Т.Б. (розділ 6), Корнієнко І.О. (розділ 4), Лунченко Н.В. (розділ 1), Луценко Ю.А. (розділ 5), Мороз Р.А. (розділ 3), Ткачук І.І (вступ). Консультування в системі психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій / заг. ред. В. Г. Панок, І. І. Ткачук. Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2019. 144 с.

Березюк О.В., Воронцова Т.В., Єресько О.В., Пономаренко В.С., Скорбун І.А. Організація профілактичної роботи у навчальних закладах. Посібник для адміністраторів системи освіти. - Київ: «Здоров'я через освіту», 2014. - 128 с

Войцях Т.В. Як організувати ефективну роботу працівників психологічної служби у закладах освіти під час карантину/ Методичні рекомендації. Черкаси, 2020.

Гуцан Л. А., Морін О. Л., Охріменко З. В., Пархоменко О. М., Гриценко Л.І., Ткачук І. І. Професійне самовизначення старшокласників в умовах освітнього округу/ Посібник. Харків: «Друкарня Мадрид», 2016. 220 с.

Ільїна О., Гендерне виховання в концепції нової української школи/ О. Ільїна// Молодь і ринок. - 2019. - № 1. - С. 117-121.

Мушинский В.П. Особенности суицидального поведения у подростков/ Методические материалы. Днепропетровск: ДОМУППСР, 2001.

Мручковська Е., Пахом'юк Н., Кочерга О. Протидія торгівлі людьми в Україні: навчально-методичний посібник до спецкурсу / Авторі-упорядники: Е. Мручковська, Н. Пахом'юк, О. Кочерга; за заг. ред. К. Левківського та ін. – К.: ВАІТЕ, 2017. – 88 с.

Наровська К., Каневська В. Практичне застосування медіації/ практично-методичний посібник. Київ, 2016. 110 с.

Пастух Л.В. Методичні рекомендації з питань організації діяльності психологічної служби системи освіти області на період карантину. Хмельницький, 2020.

Панок В.Г., Ткачук І.І. Консультування в системі психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій / авт. кол; заг. ред. В. Г. Панок, І. І. Ткачук. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2019. - 144 с.

Рибалка В.В. Психологічна профілактика суїцидальних тенденцій в учнівської молоді/ Методичні рекомендації. К.: ІПППО АПН України, КФ ВМУРоЛ «Україна», ПП Щербатих О.В. 2007. 68 с.

Томчук М.І., Яцюк М.В. Соціально-психологічна підтримка дітей, які переживають батьківську втрату/ Навчально-методичний посібник. Вінниця: КВНЗ «Вінницька академія неперервної освіти», 2016. 58 с.

Федорченко Т.Є. Профілактика дитячої бездоглядності та девіантної поведінки неповнолітніх в умовах превентивного виховного середовища школи соціальної реабілітації. Київ, 2012.